

RG 263 CIA

RADUL WALLENBERG FILE

Folder 19

201- 5925

FROM

30 Oct 51

THRU

1. The bulky attachment to document number WSSA 3223 classified to this file, follows.

2. The bulky attachment to document number follows. The covering document classified to this file could not be located at the time of filming.

NOTE

This document has been approved for release through the HISTORICAL REVIEW PROGRAM of the Central Intelligence Agency.

THIS DOSSIER MAY NOT BE COMPLETE. A LISTING OF ALL CS MATERIAL PROCESSED FOR THIS FILE MAY BE OBTAINED FROM OC/CFS.

Date Nov 12 1993

HRP

93-6

THIS MICROFORM

IS

~~SECRET~~

201-

5925

FROM

30 Oct 51

THRU

1. The bulky attachment to document number 1055A, 3223
classified to this file, follows.

2. The bulky attachment to document number _____
follows. The covering document classified to this
file could not be located at the time of filming.

NOTE

THIS DOSSIER MAY NOT BE COMPLETE. A LISTING OF ALL
CS MATERIAL PROCESSED FOR THIS FILE MAY BE OBTAINED
FROM OG/CFS.

THIS MICROFORM

IS

SECRET

RAOUL WALLENBERG

— hjälten i Budapest

Av Jenő Lévai

Detta är den autentiska skildringen av Raoul Wallenbergs fantastiska räddningsaktion i Budapest. Materialet bygger på officiella dokument, diplomatiska noter och andra handlingar, som till stor del härröra dels från ungerska utrikesministeriet, dels från svenska beskickningen i Budapest, där Raoul Wallenberg intog ställningen som legationssekreterare.

Många av dessa dokument publiceras här för första gången och ge oss en viktig kännedom om Wallenbergs verksamhet och dess storartade omfattning. Flera fakta äro utan tvivel sensationella och belysa klart den häpnadsväckande framgången av Wallenbergs med nästan övermänsklig energi och uppfinningsrikedom ledda kamp mot den nazist-influerade Horthy-regimens och senare Szálasi-männens systematiska utrotande av judar. Med stegrad spänning få vi följa Raoul Wallenberg på hans olika uppdrag. Civilklädd och obevapnad ger han sig in bland SS-män och pilkorsare, som stå i begrepp att sända i väg judar på den ohyggliga dödsmarschen till Hegyeshalom och Auschwitz. Här berättas om hans rent otroliga duperingskonst, när det gäller att rädda människoliv, hans utfärdande av skyddspass och "falska" legitimationer i en utsträckning, som trotsade all diplomatisk kutym.

Denna bok är avsedd att låta svenska folket få en uttömmande bild av den heroiska gärning Raoul Wallenberg utfört. Han har med sin humanitära insats gjort Sverige stor heder. 10.000-tals människor ha honom att tacka för sina liv. Låt oss hoppas, att Raoul Wallenberg ännu lever och att han en dag skall kunna mottaga en hel frihetsälskande världs beundran och hyllning.

SAXON & LINDSTRÖMS FÖRLAG

Pris 11:50, inb. 15:—

makternas representanter känna emellertid noggrant den fruktansvärda verklighet, som för de flesta av dessa olyckliga döljer sig bakom detta namn. Det räcker ju med att tänka på, att små barn, gamlingar och sjuka släpas bort, för att förstå hur litet det rör sig om arbete. Och grymbeterna vid transporten låta ana, vad som skall bli slutet på detta tragiska uttåg.

Ansikte mot ansikte med dessa grymbeter kunna de neutrala makternas sändebud icke undandraga sig sin av mänsklighet och kristen kärlek dikterade plikt att gentemot kungl. ungerska regeringen uttrycka sin djupaste smärta och anhålla om följande:

1) Återtagande av deporteringsbeslutet och suspendering av de order, som just nu hålla på att utföras, så att de olyckliga, som ha slitits från sina hem, snarast möjligt kunna återvända dit.

2) De, som leva i koncentrationslägren under benämningen "arbets-tjänst", skola erhålla en mänsklig och passande behandling. (Tillräcklig näring, tak över huvudet, hygienisk och religiös hjälp, respekt för livet o. s. v.)

3) Ett fullständigt och lojalt genomförande av de bestämmelser, som kungl. ungerska regeringen fastställt rörande de judar, som stå under skydd av i Budapest ackrediterade legationer. Episoderna föröka sig och det är förvånansvärt, vilken missaktning de underordnade organen visa gentemot sina överordnade myndigheter.

De neutrala makternas sändebud hoppas, att kungl. ungerska regeringen skall förstå detta diplomatiska steg och åter hålla fast vid de yttranden och löften, som excellensen Szálasi har givit. Detta diplomatiska steg är inte endast dikterat av medlidande med de förföljda judarna, utan av djup kärlek till Ungern, som vi skulle vilja se befriat från den fläck, som annars för alla tider skulle besmutsa dess ärorika historia.

De neutrala makternas sändebud liksom deras regeringar ha endast ett mål: att lindra de mänskliga lidandena och garantera hjälpinstitutionerna för krigets offer. Hur mottagandet av detta diplomatiska steg än månne bli från ungerska regeringens sida kommer det att i varje fall inverka på de neutrala legationernas hållning gentemot det ungerska folket: i gynnsamt fall kan det verka uppmuntrande på de neutralas representanter, så att de med ännu större intresse och välvilja arbeta för det ungerska folket i synnerhet i det beklagliga fallet av fientlig ockupation.

De neutrala makternas sändebud förlita sig på, att den ädla ungerska nationen, trogen sina urgamla kristna traditioner, i detta svåra ögonblick

kommer att hålla fast vid de principer och metoder, vilka gjort Ungern till ett civiliserat och av hela världen uppskattat land.
Budapest den 17 november 1944.

Angel Sanz-Briz
Spaniens chargé d'affaires
Greve Pongrácz
Portugals chargé d'affaires

Angelo Rotta, †
apostolisk nuntius
Carl Ivan Danielsson,
svensk minister

Harald Feller
Schweiz' chargé d'affaires

Szálasi-regeringen tillsände varje undertecknad neutral legation en verbalnot jämte ett memorandum.

Kungl. ungerska utrikesministeriet
13-057/pol 1944
1 bil.

Note verbale.

Kungliga ungerska utrikesministeriet har härmed äran att till de intresserade legationernas välvilliga orientering överlämna ett memorandum om det beslut, som Nationens ledare fattat den 17 november 1944 i judefrågan.

Budapest den 18 november 1944.

Till denna not var ett tyskspråkigt memorandum fogat. Detta memorandum, som var av avgörande betydelse för den judiska kvarlevan i Ungern, var i sin helhet och i sin autentiska form okänt i Ungern, tills det återfanns bland Wallenbergs kvarlämnade papper. Också under förhandlingarna vid folkdomstolen om Szálasi-regeringens medlemmar kom endast ett kort utdrag inför offentligheten:

Memorandum

över de beslut, som Nationens ledare fattade den 17 november 1944, beträffande den slutgiltiga regleringen av de ungerska judarnas förhållanden.

De ungerska judarna indelas i följande 6 kategorier:

1) *Judar med utländskt skyddspass.*

Dessa judar skola senast den 20 november 1944 kl. 16 koncentreras till de av kungl. ungerska inrikesministeriet utsedda s. k. Palestinahusen. I den ungerska dagspressen publiceras dagligen nödvändiga kungörelser härom. De nämnda judarna skola stanna i dessa hus till sin avresa. De

få dagligen promenera i omgivningen mellan 8—9 på morgonen. Dessa judars avresa beror å ena sidan på utvecklingen av de diplomatiska förbindelserna mellan den ungerska regeringen och den intresserade statens regering, å andra sidan på de trafiktekniska överenskommelserna mellan vederbörande regering och den tyska regeringen. Den mellan den ungerska regeringen och de intresserade regeringarna överenskomna kontingenten av med skyddspass försedda judar kan inte höjas.

2) *De till tyska regeringen lånade judar,*

som den tyska regeringen är villig att sysselsätta som arbetsföra i den gemensamma krigföringen. Dessa judar göra arbetstjänst till ungerska nationens fromma. De överlämnas individuellt (med angivande av namn) till tyska regeringen. För deras räkning kommer ungerske inrikesministern att sända en ständig ungersk kommission till Tyskland; en medlem av denna kommission skall på samma gång vara det Internationella Röda Korsets förtroendeman och den intresserade legationens. Denna kommissions uppgift skall vara att ha kontroll över de ungerska judar, som förrätta arbetstjänst i Tyskland efter den 16 oktober 1944, och den skall för den skull upprätthålla förbindelsen mellan de tyska och ungerska regeringarna.

Judarna äro tjänstepliktiga gentemot den ungerska nationen. Ungerska staten låter dem i nationens intresse och med den tyska regeringens medgivande arbeta också i utlandet. Problemen för de judar, vilka göra sin ungerska arbetstjänst i utlandet, lösas av ungerska staten efter kriget i samband med den allmänna regleringen av judefrågan och i samklang med de europeiska synpunkterna. Tills dess kommer judarnas behandling att bli beroende av deras uppträdande.

3) *De judar, som för tillfället stanna kvar i Ungern,*

skola koncentreras i getton, på förslag av inrikesministern och i enlighet med hans planer.

Dessa judar skola indelas i följande kategorier:

a) länjudar (se punkt 2) vars transport till arbetstjänst av någon orsak ännu inte kan äga rum.

b) barn, gamla och alla sådana, som av någon anledning icke kunna transporteras eller marschera e. d. (väntande mödrar, sjuka o. s. v.).

c) De judiska barn, som ha tagits om hand av de under det Internationella Röda Korset lydande barnhemmen, liksom den personal, som har skött dem.

d) Judar, som äro kristna till religionen. Dessa placeras i extra hus inom gettot, och dessa hus kunna förses med ett kors; de kristna judarna bära i stället för stjärnan en punkt och ha sitt eget råd.

Inrikesministern sörjer för den offentliga säkerheten och för hälsovården i gettot. Det judiska rådet är verksamt i gettot, där skall dess verksamhet uppbyggas i samförstånd med inrikesministern. Det kommer att bli möjligt för såväl Internationella Röda Korset som för Svenska Röda Korset att anordna folkkök i gettot.

Inrikesministern skall sörja för att de judiska hem och asyler, som stå under nuntiatorens, under Internationella och Svenska Röda Korsets beskydd, få en passande plats inom gettot. Inom gettot kunna judarna leva och röra sig fritt. De få icke lämna gettot, inte använda radio och telefon. Deras post ombesörjes genom ett postkontor, som kommer att inrättas under överinseende av inrikes- och trafikministrarna. Ungrarna få endast korrespondera på ungerska, de få endast skriva till judar med noggrant angivande av avsändaren och korrespondensen får endast ske på gula, extra betecknade brevkort. De judar — likgiltigt till vilken kategori de än höra — som begått någon politisk förbrytelse (även om det bara är en överträdelse) och internerats för en dylik eller stått under polisens uppsikt före den 16 oktober 1944, få icke uppehålla sig i gettot. Med politisk förbrytelse menas varje handling, som är riktad mot nationen.

Gettot har fyra ingångar — en i varje väderstreck.

Endast i ett fall få judarna lämna gettot — nämligen länjudarna, de få gå igenom portarna vid transporten till arbetstjänsten.

4) *De med immunitetsintyg försedda judarna:*

a) De judar, vilkas av f. d. riksföreståndaren tilldelade immunitetsintyg vid efterprövning av inrikesministern erkänts, och vilka äro införda i den av inrikesministern utgivna officiella namnförteckningen.

b) De, vilka av förutvarande inrikesministrar tilldelats immunitetsintyg, vilkas erkännande skola offentliggöras i en av inrikesministern utgiven namnförteckning.

c) De med titeln "vitéz" och de med tapperhetsmedalj i guld försedda, liksom judar, som äro officiellt förklarade som krigsinvalidier.

Dessa judar äro, med undantag för de raspolitiska och egendomsrättsliga bestämmelserna, befriade från de övriga judelagarna och förordningarna. De få icke deltaga i det politiska, ekonomiska och sociala livet.

5) *Kyrkliga personer.*

Präster och nunnor åtnjuta en fullkomlig immunitet, men de skola i enlighet med en överenskommelse mellan utrikesministern, kulturministern och vederbörande kyrkliga myndigheter avskiljas och placeras i ordenshus för att inom överskådlig tid vidarebefordras till utlandet.

6) Judar med utländskt medborgarskap och sådana ungerska judar vilkas pass inregistrerades på KEOKH före den 17 november 1944 kl. 14. Dessa skola lämna landet före den 1 december 1944."

DE SVENSKA SKYDDSLINGARNA KOMMA I INTERNATIONELLT KVARTER

Efter beslut av Szálasi-regeringen kom det s. k. internationella gettot till stånd, vilket regeringen hade planerat redan i augusti 1944, när deporteringen av judarna utanför Budapest sattes i verket i överensstämmelse med tyskarnas dekret.

I augusti kom inte denna koncentration till stånd. I slutet av oktober upptogs planen på nytt och modifierades efter det aktuella läget.

För att diskutera alla detaljer sammankallade polismästaren János Soly-mossy kommissionen för organiseringen av den judiska sammanflyttningen till ett extra sammanträde. De svenska skyddslingarna representerades av Rezső Müller medan det judiska rådet företrädades av Lajos Stöckler.

Under detta sammanträde skulle de stjärnförsedda husen vid Pozsonyi-vägen, Szent Istvánparken, Ujpestikajen och stjärnhusen i kvarteret Szigetgatan 40—45 fördelas. Enligt överenskommelsen skulle följande personer placeras:

	Personer som skola placeras	Nuvarande antal invånare
1) Svenska skyddslingar	4.500	1.241
2) Riksföreståndarens skyddslingar, inrikes- ministeriets och Vatikanens	2.500	632
3) Spanska skyddslingar	100	31
4) Portugisiska skyddslingar	698	180
5) Schweiziska skyddslingar	7.800	2.065
	15.598	4.149

Svenskarna tilldelades vid detta tillfälle: Pozsonyivägen 1, 3, 4, 5, 7, 10, 12, 14, 15—17, 22, Katona Józsefgatan 24, Légrády Károlygatan 39, 48. (Hit kommo också de under svenskt skydd stående argentinska skyddslingarna.) Légrády Károlygatan 43. (Hit kommo dessutom de under svenskt skydd stående holländska skyddslingarna.)

På middagen den 7 november lät gendarmeriöverstelöjtnant Ferenczy kalla till sig det judiska rådet och fordrade att samtliga skyddade judar den 8, 9 och 10 november skulle flyttas över till stjärnhusen vid Pozsonyivägen och Szent Istvánparken. De, som icke stodo under någon stats skydd, skulle lämna dessa hus.

På Wallenbergs inrådan försökte man att sabotera ordern att inom en orimligt kort tidsrymd företa denna omfattande massomflyttning, men Ferenczy var på sin vakt och redan andra dagens morgon klockan 7 började polisrazziorna i stjärnhusen. Alla de, som saknade skyddspass, avlägsnades. Judiska rådet skulle sörja för deras omplacering, sades det.

Efter Wallenbergs och Lutz' intervention förlängdes emellertid i flera fall den bestämda tiden för omflyttningen.

De hus, som reserverats för svenskarna, fördelades enligt Rezsö Müllers plan. Man inrättade två bostadskontor och 45 procent av de skyddade, som hittills varit placerade i 5:te distriktets stjärnhus, skulle anmäla sig i det kontor på Arany Jánosgatan 16, som hade hand om de sociala ärendena. Alla övriga svenska skyddslingar, som bodde i andra distrikt, skulle anmäla sig i Jókai gatan 1, där informationsavdelningen var inrymd. På dessa kontor utdelades bostadslegitimationer till dem, som anmälde sig, och med dessa skulle skyddslingarna inställa sig i det bostadskontor, som var inrymt i Pozsonyivägen 14, varifrån de dirigerades till de olika husen. I speciella fall kunde man anmäla sig i Pozsonyivägen 3.

Trots en ytterst omfattande organisation blev denna omflyttning en utomordentligt besvärlig historia. Dels därför att de som bodde i stjärnhusen och ej hade svenskt skydd måste flytta ut, dels därför att pilkorsarna under hela flyttningen inte bara plundrade utan också anhöll skyddslingarna och släpade dem under brutal behandling till tegelbruket i Obuda.

Slutligen var det fullkomligt omöjligt att placera samtliga skyddslingar i de hus, som ställts till förfogande, hur tätt de än pressades samman, ty i realiteten fanns det väsentligt mycket flera skyddspass än legationen till följd av överenskommelsen med pilkorsmyndigheterna kunde tillstå.

Officiellt registrerades t. o. m. den 20 november 2.600 bostadsanvisningar i Jókai gatan och 1.900 i Arany Jánosgatan, alltså 4.500. I realiteten fanns det, som vi tidigare nämnt, ytterligare flera tusen svenska skyddslingar.

Tack vare Wallenbergs intervention ställde myndigheterna den 20 november ytterligare 19 hus till svenskarnas förfogande — naturligtvis betydligt mindre byggnader än de första stora hyrespalatsen. Tack vare detta blev det möjligt att ge bättre plats åt dem, som dittills inhysts i tånburer, jungfrukammare och andra lokaliteter.

De ytterligare anvisade 19 husen stodo emellertid icke helt och hållet till förfogande. Dessa voro: Katona Józsefgatan 10 a, 14, 21, 23 a, Pannoniagatan 8, 15, 17 a, 36, Tátragatan 4, 5, 5 a, 6, 12 a, 14—16, 15 a, 15 b, Phönixgatan 7.

I dessa hus fingo de kristna, som dittills bott där, naturligtvis stanna kvar, men också de judar, som icke stodo under någon stats beskydd, vägrade att flytta ut. Med vilka svårigheter man hade att kämpa i samband med placeringen visar följande rapport:

"Husen Tátragatan 4, 15 a, 15 b samt 14—16, vilka reserverats för svenskarna, lade schweizarna beslag på, sedan de i sin konsuls bil rest omkring och tittat på dem och satt upp legationens tavlor. Dessa voro de bästa husen bland de nya, eftersom 6—800 personer bodde i dem. Schweizarna motiverade sitt beslag bl. a. med att majoriteten av invånarna i dessa hus voro schweiziska urinvånare, vilket de också officiellt kunde bekräfta hos myndigheterna. Efter mycket ackorderande gävo de i stället för Tátragatan 14—16 Hollángatan 7 a och b, i vilka det sammanlagt inte fanns mera än 28 rum exklusive hallar och jungfrukammare. Av ovan uppräknade hus lade slutligen Internationella Röda Korset beslag på Tátragatan 4. Tátragatan 5 a var likaledes fullt av schweizare. Enligt överenskommelse skulle dock tio rum av dessa göras fria för vår räkning. Inte heller i Phönixgatan 7 kunde vi komma in, eftersom huset beboddes av pilkorsare, som hindrade inflyttningen. Trots att kommissionen anmälde detta förhållande för myndigheterna voro de icke benägna att hjälpa. Av de ursprungligen anvisade 19 nya husen ha vi alltså gått miste om 6, i vilkas ställe vi erhållit 2 små hus och 10 rum. Denna förlust är desto mera kännbar, som ett oväntat stort antal skyddslingar har anmält sig i dag."

NOTSTRID OM DE FÖRFÖLJDAS RÄDDNING

En mängd våldsgärningar begingos under omflyttningarna. Pilkorsarna betraktade de judar, vilka åtnjoto skydd av främmande makt, som fosterlandslösa. De tyckte inte om att se, hur deras offer gled dem ur händerna och började en veritabel jakt, som utgick från Szent Istvánringen 2. Man

anhöll hundratals av skyddslingarna, släpade in dem i husen, kastade ner dem i källarna, slog dem blodiga och plundrade dem in på bara kroppen. Vinterrockarna drogos begärligt av männen och naturligtvis slet man med största girighet av kvinnornas pälsar. För den, som förevisade ett skyddsbrev, gick det sämre än för de övriga.

På kvällen drevos fångarna samman i tegelbruken i Obuda.

Wallenberg protesterade mot våldet. Han skickade not efter not till utrikesministeriet. Bland dessa publicera vi några få, som visa hur många olika sorters verksamhet, som måste bedrivas för skyddslingarnas skull.

I noten 312 Hum/1944 daterad den 21 november säges t. ex.:

"Kungl. Svenska Beskickningen åberopar sig hövligast på Edra verbalnoter nr 279, 288, 293 och 301 och ber om kungl. ungerska utrikesministeriets intervention hos vederbörande myndigheter i följande fall.

Kungl. Beskickningen tillåter sig nedan, med stöd av inlupna meddelanden, att anföra följande fakta, av vilka det framgår, att innehavare av svenska provisoriska pass och skyddspass svårt kränkts av underordnade myndigheter och partiformationer i den rätt, som tillförsäkrats dem genom överenskommelse mellan H. E. Ungerns utrikesminister baronen dr Gábor Kemény och den Svenska Beskickningen.

Georg Schiller, en i svenska kompaniet indelad arbetspliktig, anhölls den 9 november på gatan av pilkorsare och fördes till Andrásy-gatan 60. Han tillbragte sex dagar i olika fängelser och fördes den 15 november från Hotel Mirabell på Svábhegy till partihuset på Városmajor-gatan, tillsammans med cirka 40 andra personer, vilka drevos fram på gatorna med kraftiga hugg, stötar och slag med remmar. I partihuset ställdes de upp i rad och fördes efter varandra ner i det rum, som pilkorsarna kallade inkvisitionskällaren, där först en grundlig fick- och kroppsvisitation följde, varvid samtliga värdeföremål, klockor, vigselringar och bättre kläder och skor berövades dem. Därefter pryglades de på det mest fruktansvärda sätt, medan de församlade manliga och kvinnliga pilkorsarna jublade högt. Vid detta tillfälle förstördes samtliga dokument. Bland åskådarna befann sig också en präst, som jublade och skrattade vid varje slag som föll och till och med gav råd om, hur man skulle plåga mera effektivt. Redan samma natt drevos dessa människor till tegelbruket i Nagybátonyi, där de måste tillbringa hela natten stående i det fria. Följande dag släpptes skyddspassinnehavarna av polisen.

Fröken *Katalin László* släpades på natten den 16 november bort från sin våning Pannoniagatan 66 och fördes av pilkorsare till huset Szent István-ringen 2, där hon inför män och kvinnor kläddes av, pryglades häftigt och

plundrades. Icke bara klocka, ring och dokument berövades henne utan också kappa och hatt tog man ifrån henne.

Vince Gergely, fru *Vince Gergely* och dr *Eva Gergely* samt deras kokerska *Franziska Granitz* fördes natten till den 15 november av pilkorsare bort från sin våning Margitringen 51 till Radetzkykasernen. Här misshandlades och skymfades de på ett nästan obeskrivligt sätt. De inte bara plågades och pryglades hela natten utan måste uthärda de mest omänskliga förnedringar. De måste t. ex. skura mycket smutsiga lokaler, medan de översköldes med illaluktande vätskor; Vince Gergely försökte man under hot om omedelbar avrättning tvinga att med tungan göra ren W. C.-skålarna. Under tiden hade man smugglat in falska schweiziska skyddspass i hans dokument och ville tvinga honom att i ett protokoll förklara att han hade haft falska papper på sig. Trots fruktansvärd misshandel kunde man dock inte avtvinga honom en dylik "bekännelse". Detta allt är endast en bråkdel av, vad dessa personer upplevde i Radetzky-kasernen. En not till Kungl. Utrikesministeriet från Kungl. Svenska Beskickningen är inte rätt forum för en beskrivning av dessa fakta. Vederbörande fördes från Radetzky-kasernen till poliskammaren, där man frigav dem.

Med anledning av överflyttningen till de under svenskt skydd stående husen på Pozsonyivägen begingos många våldshandlingar av pilkorsarna. Många passinnehavare fördes under själva flyttningen bort, främst till huset Szent Istvánringen 2, där de misshandlades omänskligt. Framför huset kunde man se en stor mängd bagage, som fr. r. rats dessa personer. Beväpnade pilkorsare gjorde flera dagar trafiken på Pozsonyivägen osäker. Den 21 november sköt en pilkorsare ner en man — *Miksa Kertész* — framför huset Pozsonyivägen 15.

Natten mellan den 20 och 21 november uppenbarade sig 4 män, av vilka den ena bar döds-kallebrigadens uniform, i det under svenskt skydd stående huset Katona Józsefgatan 10 a. De kommo i bil och läto två beväpnade män stanna vid porten. I samband med legitimeringen berövades invånarna pengar, klockor, ringar och bättre kläder. Efter detta kommo några poliser, som begärde att få se på männens order. De kunde emellertid inte uppvisa någon, men poliserna läto dem trots detta gå.

Arbetspliktige *Ervin Gábor Deutsch* avhämtades från sin våning Pozsonyivägen 1 av en soldat, som hade order att föra honom till hans kompani. Framför huset togos båda tillfånga av pilkorsarna och fördes till huset Szent Istvánringen 2.

Samuel Weiss ville den 16 november hämta sina tillhörigheter i sin våning Bécsigatan 5. Där befintliga pilkorsare hindrade honom. Våningen utrymdes av pilkorsarna.

Márton Gosztonyi fördes av pilkorsarna till partihuset i Mandulagatan. I anslutning till förhöret med honom frågade man honom om han redan "invigts" till svensk medborgare. På hans svar, att han redan varit på KEOKH förde man honom in i nästa rum för invigning. Här pryglades han fruktansvärt. Det fanns flera skyddspassinnehavare där, vilka miss-handlades på det mest omänskliga sätt.

Kungl. Svenska Beskickningen tackar redan på förhand för Kungl. Utrikesministeriets älskvärda tillmötesgående.

Budapest den 21 november 1944.

Noten 323 Hum 1944, daterad den 30 november, fortsätter efter en liknande inledning som den föregående:

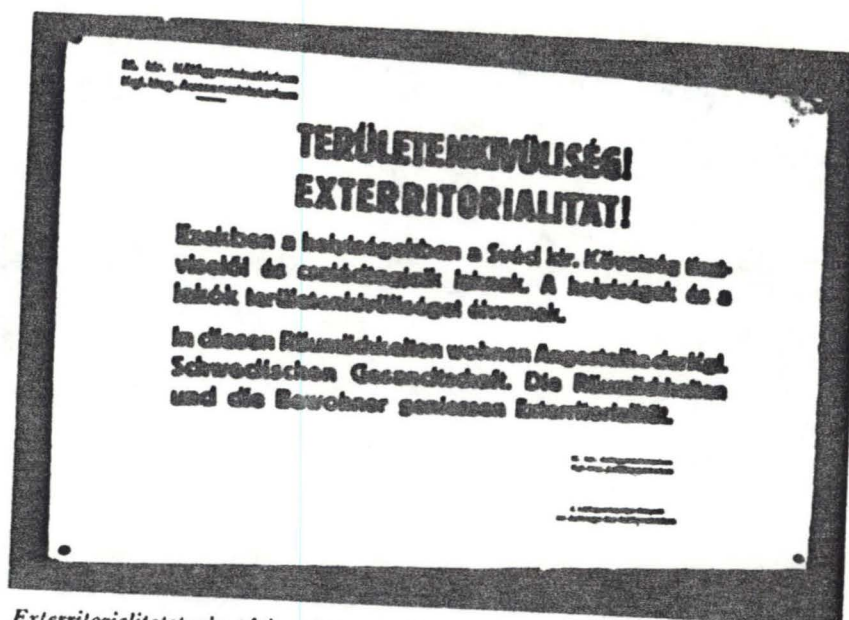
"I det under svenskt skydd stående huset Pozsonyivägen 3 inträngde pilkorsare den 17 november för att "revidera". Vid detta tillfälle uppehöll sig 15 svenska arbetspliktiga där, vilka hade kommenderats dit för att förrätta olika arbeten för Kungl. Beskickningens räkning. Pilkorsarna förde bort de arbetspliktiga till partihuset Szent Istvánringen 2 och berövade dem icke blott alla dokument utan också alla värdeföremål, klockor, pengar, reservoirpennor o. s. v. Därefter fördes samtliga till tegelbruket i Obuda.

Dr Sándor Forrai och hans familj ville den 15 november flytta över från sin våning Liszt Ferenczplatsen 5 till ett svenskhüs. På vägen dit hejdade pilkorsarna hans vagn och burö samtliga på densamma befintliga föremål till partihuset i hörnet av Terézringen och Aradigatan. De skyddspassinnehavare, som följde med vagnen, fru dr György Vészi och Tamás Zimmermann, fördes bort till obekant plats. Sedan hämtades de saker, som ännu befunno sig i våningen Liszt Ferenczplatsen 5, av pilkorsare.

Den 13 november anhölls *Andor Spiegel* av pilkorsare på Pozsonyivägen och fördes till partihuset Szent Istvánringen 2, där han pryglades och plundrades. Efter ett kort uppehåll i synagogan på Dohánygatan transporterades han av pilkorsarna till obekant plats. Hans hustru plundrades fullkomligt i samband med överflyttningen till Pozsonyivägen.

Péter Kertész, som förrättade kurirtjänst vid reservsjukhuset på Akácfa-gatan, anhölls den 20 november utanför sjukhuset och fördes först till partihuset Erzsébetringen 49 och sedan under natten till tegelbruket i Obuda. Följande dag hittade man den 18-årige ynglingens lik: enligt officiell polisrapport sköts Kertész av en pilkorsare."

I noten räknas vidare upp hela sidor med namn på skyddslingar, vilka

Exterritorialitetstavla på legationssvenskhuset.

pilkorsarna under dessa novemberdagar släpade bort till olika partihus eller obekanta platser.

Utom dessa noter om våldsgärningarna skriver Wallenberg oräkneliga andra verbalnoter till utrikesministeriet i de mest olika ärenden.

I den 19 november daterade noten 311 Hum 1944 börjar Wallenberg räkna upp de byggnader, i vilka legationen placerat sina skyddslingar utanför ramen av det internationella gettet. Deras invånare voro huvudsakligen aktionens tjänstemän, deras familjer och släktingar. Wallenberg åberopar i noten den överenskommelse, som kommit till stånd mellan honom och baron Kemény:

"Enligt överenskommelse skall också på dessa byggnader en exterritorialitetstavla sättas upp, vilken Kungl. ungerska utrikesministeriet godkännsfullt kommer att ställa till förfogande. På tavlan är husets adress exakt angiven, detta för att förhindra att tavlan användes på andra lokaler. Beskickningen tillåter sig dessutom att anhålla att polisvakt placeras framför dessa byggnader."

Noterna 329 av den 5 december och 330 av den 6 december Hum 1944 innehålla ytterligare anmälningar av dylika legationshus.

I noten 314 Hum 1944 daterad den 25 november tillkännagives legationens sjukhusplaner:

"I den planerade getto-trakten i närheten av Klauzalplatsen existerar ett sjukhus för judar i Akácfa-gatan 15. Detta sjukhus har inrättats i allra största hast, när 150 sjuka judiska personer återvände hem på en gång från skyttegravsgrävandet. Dessa hade svenska skyddspass eller skyddsbrev från Svenska Röda Korset.

Beskickningen tillåter sig härmed anhålla, att detta sjukhus i Beskickningens humanitära avdelnings och Svenska Röda Korsets regi måtte erkännas som sjukhus inom gettot. Det finns för närvarande intet annat sjukhus i det planerade gettot och anstormningen av sjuka, som behöva läkarebehandling där, är väldig.

I sjukhuset arbetar tre läkare och sjuksystrar. I beaktande av det faktum, att sjukhuset tack vare nödläget redan är i full gång anhåller Beskickningen hövligast, att tillståndet snarast möjligast måtte beviljas.

Beskickningen är naturligtvis beredd att alltefter tillfrisknande skicka över de sjuka skyddspassinnehavarna till Pozsonyivägen eller till det sjukhus, som firas på Tátragatan 14—16."

I den följande dag daterade noten 315 Hum 1944 söker legationen tillstånd för sitt sjukhus i Tátragatan.

REPATRIERING HOTAR

Synnerligen intressant är noten 322 Hum 1944, daterad den 29 november, vilken innehåller ett förslag i frågan om skyddslingarnas utresa:

"Kungl. Beskickningen anhåller härmed hövligast att de judiska personer, som äro försedda med KEOKH-dokument, och vilka varje vecka måste anmäla sig och ha fått order att lämna landet senast den 1 dec. 1944 måtte förpliktigas att avresa först den 31 jan. 1945.

Kungl. Beskickningen tillåter sig härmed hövligast att peka på den omständigheten, att dessa personer under den tidsfrist, som givits dem, icke ha någon möjlighet att lämna landet. Beskickningen har alltid bemödat sig om att påskynda dessa personers hemresa. Positiva möjligheter ha också ställts i utsikt. Tyska visa ha redan givits en del för genomresa routen Wien—Berlin—Warnemünde—Köpenhamn. Från tysk sida rör det sig f. n. endast om det tekniska dirigerandet av vagnarna över Berlin.

Vad den övriga delen beträffar, för Beskickningen i Berlin förhandlingar med de tyska myndigheterna om genomresa.

Kungl. Beskickningen tillåter sig att med eftertryck peka på den omständigheten, att en förlängning av fristen till den 31 januari 1945 uteslutande synes vara nödvändig av det skälet, att de ungerska och tyska myndigheternas dispositioner beträffande de tekniska förberedelserna ännu tar en tämligen anseelig tid i anspråk, utan att de svenska beskickningarna kunna utöva något inflytande på tempot. Svenska Beskickningarna i Budapest och Berlin ha hittills gjort allt för att tillmötesgå de ungerska och tyska myndigheterna, så att resorna kunna avvecklas så snart som möjligt.

Kungl. Beskickningen i Budapest skulle likaledes anse att ett förenklande av hela förfarandet vore lämpligt, i det att de hos KEOKH ännu liggande och ägarna ännu ej tillställda dokumenten måtte tillställas dem snarast.

Slutligen tillåter sig Kungl. Beskickningen att ge uttryck åt sin övertygelse om, att Kungl. Ungerska Utrikesministeriet har möjlighet att uppfylla denna anhållan eftersom Beskickningen har fått erfara, att visa för utvandring ha förlängts till den 31 jan. 1945. Därmed har också bevis lämnats för att vederbörande redan haft denna längre tidsfrist för ögonen."

I realiteten ville Wallenberg inte under några förhållanden transportera bort sina skyddslingar från Budapest. Hans skrivelser syftade bara till att vinna tid. I utrikesministeriet genomskådade man hans taktik och hotade med att skyddet skulle dragas in.

Noten 324 Hum 1944 daterad den 1 december sysselsätter sig därför uteslutande med utresan:

"Utställandet av skyddspass för ungerska medborgare av judisk härstamning sker från svenska regeringens sida enbart för att möjliggöra skyddspassinnehavarnas inresa till Sverige. Kungl. Beskickningen har alltid gjort allt för att tekniskt lösa denna transport. Svenska regeringen själv har också på lojalaste sätt ansträngt sig för att ta emot de överenskomna kategorierna judar i Sverige och kommer att fortsätta dessa ansträngningar.

Kungl. Beskickningen påstår härmed, att de störande hindren ha uppkommit på annat håll. En motsatt uppfattning kan endast bero på missförstånd eller på informationer från icke tillförlitlig källa.

Gentemot dessa lojala ansträngningar, som gjorts från svensk sida, är det obegripligt, att Kungl. Ungerska Utrikesministeriet har för Kungl. Beskickningen påpekat vissa tungt vägande konsekvenser, vilka skulle följa på en påstådd försummelse från Kungl. Beskickningens sida.

För att klarlägga vår egen roll och för att lösa transportproblemet till-

låter sig därför Kungl. Beskickningen att föreslå sammankallandet av en konferens till vilken alla de, som från tyskt och ungerskt håll ha med transportfrågans lösning att göra, sammankallas.

Då Kungl. Beskickningen ville se ansvarsfrågan för transporten upplärd genom sammankallandet av den nämnda konferensen redan innan dessa antydda konsekvenser visa sig, tillåter sig Kungl. Beskickningen att anhålla om en frist på 72 timmar.

Vad beträffar behandlingen av de skyddade personerna före deras avresa, så måste Kungl. Beskickningen med djupaste beklagande konstatera, att såväl mot Kungl. Beskickningens personal som mot skyddspassinnehavare åter en mängd våldshandlingar ha begåtts.

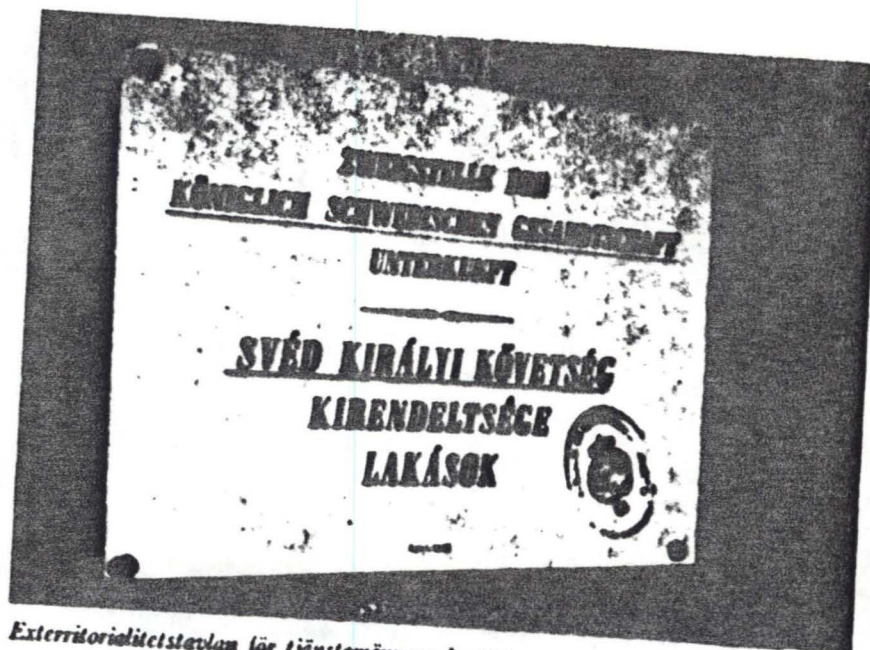
Kungl. Beskickningen anser uppfyllandet av de svenska legationers uppgift, vilka bevaka Ungerns intressen i de olika krigförande länderna, ytterligt försvårad, om den i själva Ungern berövas möjligheten att utöva den genom regeringsbeslut förstärkta skyddsätten.

Beträffande antalet skyddspassinnehavare tillåter sig Kungl. Beskickningen att fastslå, att den av sin regering fått i uppdrag att i enlighet med den gjorda överenskommelsen utställa skyddspass för de judiska personer, för vilka Sverige har intresse. Reglerna för bedömandet av detta intresse ställdes upp i en tid, då inget bestämt hotade judarnas säkerhet. Då ett sådant hot numera föreligger, som framgår av olika verbalnoter, har svenska regeringen givit legationen anvisning att utställa skyddspass också för familjemedlemmar till de förutvarande skyddspassinnehavarna, vilka tidigare erhållit skyddspass, och vidare för personer av judisk härstamning, för vilka Sverige har intresse. Allt som allt torde beskickningen härigenom ha kommit upp till 7.500 skyddspass.

Kungl. Beskickningen hoppas bestämt, att Kungl. Utrikesministeriet skall tillmötesgå denna Beskickningens upprepade anhållan samtidigt som Beskickningen påpekar, att det motsatta fallet vore obegripligt, då ungerska regeringen ofta har förklarat att den önskar Ungerns befrielse från judar."

(Här erkänner alltså Wallenberg redan att 7.500 skyddspass ha utställts.)

Nu börjar också en privat aktion av några med svenskt provisoriskt pass försedda, som försökte en genväg genom att muta Gestapo. Wallenberg följde med intresse detta steg, vars resultat blev, att några skyddspass faktiskt reste och lyckligt anlände till Sverige i början av december. Aktionen hejdades emellertid i och med att huvudstaden inringades.

Exterritorialitetstatlan för tjänstemännens bostäder.

ÖVERMÄNSKLIG KAMP FÖR SKYDDSLINGARNA

Inom ramen för hjälpaktionen sysselsätter sig Wallenberg samtidigt också med andra nationers judar, vilka befinna sig i Ungern och likaledes förföljas. Sälunda föreslår han i den 1 dec. daterade noten 326 Hum/1944 att utrikesministern måtte tillåta utställandet av skyddspass — vilka icke skulle inräknas i den svenska kvoten — för 50 italienska medborgare av judiskt ursprung. Samtidigt anhåller han, att dessa icke skola behöva flyttas till det internationella gettot, samt att de måtte få stanna inom landet till den 31 januari 1945 i stället för till den fastställda tiden 30 november.

Som synes utvidgar Wallenberg sin verksamhetskrets och uträttar nästan det otroliga för sina skyddslingar. Karakteristiskt för Wallenberg är, att han aldrig egentligen framträdde för enskilda individer utan alltid för grupper. Han sade alltid, att det inte var fråga om en individuell aktion utan om en massaktion.

Det minsta sociala problem, som någon av legationens tjänstemän hade att kämpa med, gjorde han alltid till sitt. I de fall, då någon råkat ut för

någon olyckshändelse under arbetet för de skyddade, riskerade han hela sin personliga prestige i kampen för vederbörande. Wallenbergs sociala känsla var utomordentligt utvecklad, hans mänskliga samhörighetskänsla gränslös.

Efter den överflyttning till det internationella gattet, som de svåra förhållandena framtvingat, betydde skyddet av detsamma i Szent Istvánstaden hart när övermänskliga uppgifter för Wallenberg. De i tusentals fabricerade — till största delen förfälskade — schweiziska skyddsbreven åstadkommo många störningar och försatte den schweiziska beskickningen i en synnerligen svår situation. Vid denna tid kämpade Wallenberg för samtliga neutrala legationers skyddslingar. Det hade också lyckats honom att genom sin sällsynta älskvärdhet förskaffa sig en rad mycket värdefulla förbindelser. Sålunda lyckades han t. ex. att med det tillstånd han fått av Ferenczy befria största delen av de under svenskt skydd stående arbetspliktiga, som befunno sig bland de skyddslingskompanier, vilka inlastats i järnvägsvagnarna på Józsefstadens bangård. De schweiziska, påvliga, spanska och portugisiska skyddslingarna släpades däremot alla bort.

Likaledes möjliggjorde Wallenbergs energiska och bestämda uppträdande, att talrika svenska skyddslingar befriades och återfördes från tegelbruket, ja, från vägen till Győr och t. o. m. från Hegyeshalom.

Men i mitten av december försvårades läget också för svenska legationen. Redan i veckor hade den skarpa striden pågått om de skyddades antal och avresa, vilket tidigare noter visa. Hotelser hade uttalats — icke från oansvarigt håll utan från vederbörande myndigheter — enligt vilka skyddet skulle berövas dem, som icke omedelbart transporterades ur landet. En regeringsmedlem, inrikesminister Vajna, sade själv till Wallenberg efter en häftig diskussion:

— Ta bort era judar, annars kommer ni snart att få se dem flyta omkring i Donau.

På dessa hotelser syftar den tidigare ordagrant citerade noten 324. Szálasi-regeringen kom slutligen också underfund med, att det så innerligt åstundade erkännandet icke blev något annat än ett löfte. Förgäves krävde den också, att Danielsson, som med undantag av den påvliga nuntien var det enda neutrala sändebudet i Budapest, skulle flytta västerut med utrikesministeriet. Danielsson vägrade tillmötesgå denna önskan. Den 24 december stormade pilkorsarna svenska legationen för att med våld föra ministern västerut. Lyckligtvis uppehöll sig ministern inte i byggnaden vid denna tid. I stället för honom släpade man bort en del tjänstemän och

placerade dem i gettot, fastän de voro kristna. Samtidigt plundrade man fullkomligt svenska legationen vid Gyopárgatan.

I slutet av december månad — sedan samtliga regeringsmedlemmar dragit sig tillbaka från huvudstaden — följde pillkorsbandens skräckregim och Wallenberg kunde endast med ständig risk för sitt liv och tack vare sitt sagolika hjältemod nå några resultat i de skyddades intresse, samt dämja upp de dagligen återkommande fruktansvärda mordvågorna, som välldes fram över den kvarvarande judendomen. Han lyckades också uppehålla livet på de i två getton levande judarna tills befrielsen kom.

WALLENBERGS SISTA RAPPORT

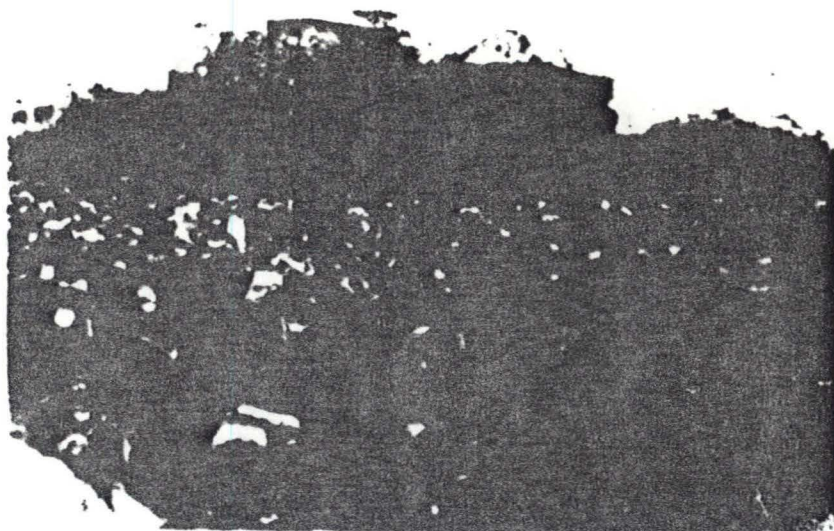
I det följande vilja vi publicera några dokument, anteckningar och bekännelser, som belysa denna stora, heroiska kamp.

Framförallt vilja vi återge Wallenbergs sista rapport, vilken skildrar de ungerska judarnas läge i december 1944, och som sändes med kurir till svenska UD den 8 december 1944.

Rapport beträffande de ungerska judarnas läge.

Sedan den senaste rapporten har de ungerska judarnas läge ytterligare försämrats. Antagligen ha 40.000 judar, däribland 15.000 män ur arbetstjänsten och 25.000 personer av båda könen, tagits i sina hem eller på gatorna och tvungits att marschera till Tyskland. Marschsträckan är 240 kilometer. Vädret har alltsedan man började arrangera dessa dödsmarscher varit kallt och regnigt. Människorna sova under bar himmel. De flesta ha endast fått mat och dryck tre eller fyra gånger. Många ha avlidit. Under tecknad konstaterade i Moson-Magyaróvár, att sju personer avlidit den dagen och sju föregående. Den portugisiska legationssekreteraren såg 42 döda längs vägen och v. ministerpresidenten Szölösi bekände för mig att han hade sett två. De marscherande skötes ned, när de inte orkade vidare. På gränsen mottogs de med slag och misshandel av SS-kommendanten Eichmann, varefter de fördes till skyttegravsgrävning i gränsbefästningen. De bifogade fotografierna föreställa marscherande civilpersoner (1 och 2), marscherande militära-arbetspliktiga (3) och nr 4 föreställer två flickor före och efter marschen Budapest—Hegyeshalom.

20.000 militära arbetspliktiga fördes med järnväg till gränsen. Dessa arbetade huvudsakligen på ungersk mark. Foto bifogas, på vilket svenska räddningskommissionens arbete förevisats. Skyttegravsgrävningen, som tidigare omnämnts, har upphört.

Kvinnor samlas på en idrottsplats i Budapest före deporteringen.

Judarna sammandrivs i ett centralt getto, som skall upptaga 69.000 judar — men antagligen ännu flera — vidare ett främlingsgetto för 17.000 personer, vilket redan har 33.000 invånare, därav 7.000 i svenska hus, 2.000 i rödakorshus och 23.000 i schweiziska hus. Till deportering och till centralgettot släpas tusentals schweiziska och påvliga skyddslingar härifrån. I dessa getton bo fyra till tolv judar pr rum. Läget är bäst i de svenska husen.

En hittills icke alltför svårartad rödsotsepidemi har utbrutit bland judarna. Hälsotillståndet i svenskhusen är ännu gott. Hittills ha endast fem avlidit.

Avdelningen låter skyddsympa samtliga judar mot tyfus, paratyfus och kolera. Också personalen ympas.

Judarna äro nu berövade nästan allt, då de vid flyttningen inte fingo medföra något annat, än vad de själva kunde bära. Försörjningsläget blir snart katastrofalt.

Pilkorsarna släpa bort stora mängder av judar till sina lokaler, där de misshandla dem och plåga dem, varefter de jaga bort dem till uppsamlingslägren för deportering.

Rykten äro i omlopp att den dödsbrigad, som står minister Kovács nära, kommer att anstifta en pogrom. Jag tror dock inte att denna pogrom kommer att få större omfattning, då t. ex. SS-organisationerna sägas ha fått order om att icke föranstalta någon systematisk judesläkt.

Organisation. Efter det svåra slaget i oktober har avdelningen åter utvecklats kraftigt. Antalet anställda är nu 355, därtill kommer ungefär 40 läkare, huskommendanter o. s. v. Alla dessa plus samma antal familjemedlemmar bo i avdelningens lokaler. Antalet kontor och bostadshus är tio, varav ett står i främlingsgättot.

Tva sjukhus ha inrättats resp. improviserats med sammanlagt 150 sängar. Ett soppkök har inrättats. Judarna i de svenska skyddshusen ge sina livsmedel till avdelningen. Denna inlöser dem och fördelar varorna.

En stor del av avdelningens korrespondens har förstörts. Livsmedelsavdelningen har hittills köpt matvaror för ca 2 miljoner pengö.

Nådda resultat: Det lyckades avdelningen att utverka en order från försvarsministeriet om att samtliga judar i arbetstjänst, som ha utländska dokument, skola skickas tillbaka till Budapest. Sedan en person i avdelningens bil fördelat denna order, återvände ungefär 15.000 judar.

Marschkolonnerna på väg till gränsen ha under den korta tid, då det inte var förbjudet, erhållit viss kost och medicin. De sjuka ha i ambulans hämtats från deporteringslägren. Det rörde sig om ungefär 200 personer.

Genom ingrepp av ett eller annat slag vid avtransporten av judarna kunde cirka 2.000 återföras, härav ca 500 från Hegyeshalom. Men denna trafik måste dessvärre avbrytas, sedan tyskarna i Eichmann-kommandot ha hotat med våldsåtgärder.

Hittills ha de svenska skyddspassjudarna i jämförelse med övriga ut-

Två svenska skyddslingar t. v. före och t. h. efter marschen till Hegyeshalom där Wollenberg hämtat dem.

ländska makters skyddslingar skonats mest. Enligt uppgift har tills dato endast tio personer skjutits i Budapest och dess omgivning.

Budapest den 8 december 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationsskreterare.

Som exempel på Wallenbergs sociala känsla och intresse för sina anställda har dr Béla Kende, andre överläkaren på Jánosjukhusets BB-avdelning, givit en rörande skildring av Wallenberg, som på ett utsökt sätt fullkomnar det porträtt, man har gjort av honom.

"En av legationstjänstemännens hustrur gick i dessa novemberdagar och väntade sin nedkomst. På eftermiddagen den 3:dje började födslovärkarna, när hon befann sig i legationens lokal på Tigrisgatan. Jag gav henne ett rekommendationsbrev i förhoppning om, att denna skamlösa våg av hat skulle lägga sig inför betydelsen av en förestående födelseakt, så att hon bleve mottagen på någon av födelseklinikerna. Men jag mistog mig. Sjukhusen hade för övrigt just i dessa dagar flyttat västerut. Förtyvvlad återvände hon vid sjutiden på kvällen — ingenstans hade hon blivit mottagen. Jag erbjöd mig att assistera vid förlossningen någonstans inom legationen. Medan vi drogo ihop borden, togo fram linne och förberedde sterilisering, kom Wallenberg ut ur sitt rum och frågade vad som stod på. Jag talade om för honom, hur det förhöll sig, och på sitt vanliga naturliga, förstående sätt sade han:

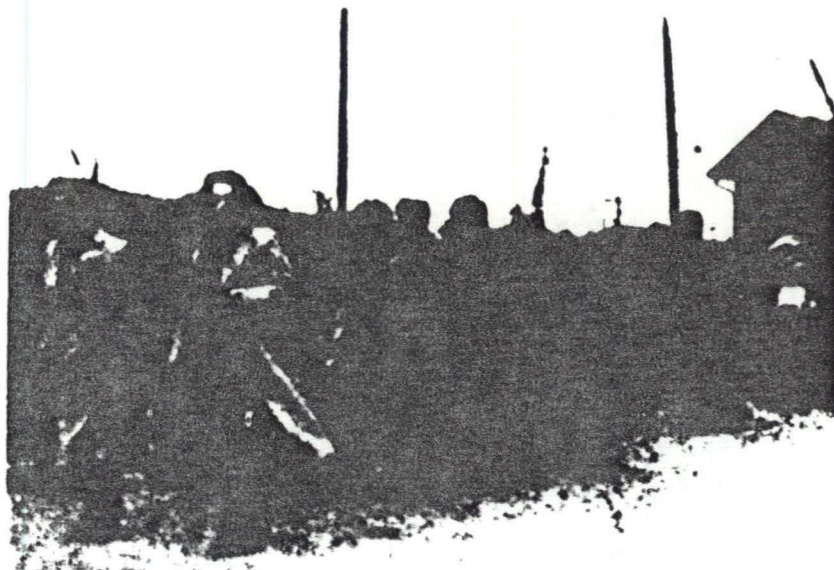
— Vi sätter oss i bilen och far hem till min våning. Om ni åtar er saken, kan det hela försiggå hemma hos mig.

Hans ord ljödo så uppriktiga. I denna fruktansvärda tid blevo vi rikare av sådana mänskliga upplevelser. Jag känner det, som om det inte skulle behöva berättas något mera om denna sak, men det fanns ännu några detaljer, som inte borde glömmas. Jag vill bara i förbigående nämna, att Wallenberg inte kunde sova hemma i sin tvårumslägenhet, eftersom han ställt sitt eget rum till förfogande.

På morgonen följande dag kom den lilla. På föräldrarnas begäran sov jag även andra natten i rummet bredvid den nyblivna modern. På morgonen vände sig pappan till mig och sade, att hans hustru behövde varmt vatten. Jag såg förvånad på honom och svarade, att man knappast kunde tänka sig något enklare — man går ner för trappan över hallen och in i köket.

— Ja, det vet jag också, svarade pappan, men titta därnere i hallen.

På en divan i kölden därnere låg, fullkomligt påklädd, med rocken som

Deporterade kvinnor på dödsvägen till Hergeshalom.

filt över sig, Wallenberg och sov, medan vi vilade bekvämt i komforten däruppe.

Tibor Vándor, som f. n. bor i Zürich, har ytterligare berikat bilden:

— Läkaren hade inga instrument. Han telefonerade därför upp till Jánossanatoriet. Dr Kende — som själv höll sig undandömd — talade med en vänligt inställd barnmorska, som lovade att ge honom vad han behövde. Wallenbergs chaufför körde upp med bilen, medan bombarna regnade över trakten. När sändningen äntligen kom, visade det sig att det viktigaste — syredskapen och injektionssprutan — fattades. Åter ett telefonsamtal och vid midnatt fanns allt på platsen. En kvinnlig läkare fick vi också dit, men hon var morfinist och gav sig själv en injektion så att hon somnade ganska snart. Min maka sov efter en injektion till klockan 6, och den 4 november klockan 7 föddes vår lilla dotter under öronbedövande kanonader.

Jag frågade Wallenberg om han inte ville se barnet. Han kom genast upp och hans första ord var:

— Hon ser ut som min farmor.

Jag frågade honom om han inte ville bli flickans gudfar. Han blev myc-

ket rörd och protesterade blygsamt. Vi bad honom föreslå ett namn, som någon av hans närmaste bar. Han nämnde Nina och Maria. Så kom vår flicka att beta Yvonne Maria Eva.

Efteråt ha vi hört, att Wallenberg skämtsamt sagt, när han bröt upp från den middag, där han befann sig på kvällen, att "det kan hända, att jag har fått en baby, när jag kommer hem".

De båda mor- och farmödrarna underrättades omedelbart, för att de skulle komma med babykläder. Men timmarna gingo och ingen hördes av. Slutligen fingo vi veta, att de båda stod och väntade vid Margitbrons Pestsida på att spårvagnen — 5:an — skulle komma. Den första som kom, var så fullastad med människor att de inte lyckades hänga sig fast någonstans. Vagnen fick fortsätta utan dem.

Det var den femman, som en minut senare tillsammans med så många andra fullastade fordon störtade i Donau, när Margitbron sprängdes i luften. De båda damerna undkom med några lindrigare lufttrycksskador."

DEN SVENSKA RÄDDNINGSORGANISATIONEN

Den humanitära avdelningen, som till att börja med hade sina lokaler i Minervavägen 1 a, var inom kort tvungen att utöka sina utrymmen med en våning i Gyopárgatan 10. Arbetet svälde ut mer och mer. Husets ägare fruktade emellertid pilkorsarna och hyste en brinnande önskan, att så snart som möjligt bli av med svenskarna. Han uppträdde bråkigt på alla sätt och fordrade, att alla skulle lämna huset redan klockan 8 på kvällen. I början av september flyttade avdelningen också över till Tigrisgatan 8. Expeditionen var visserligen fortfarande i Minervagatan, men själva utarbetandet av akterna skedde i den något lugnare lokalen vid Tigrisgatan.

Så snart de sökande fingo vetskap om lokalens vid Tigrisgatan existens, begåvo de sig emellertid också dit. Under försöken att dirigera bort den värsta trafiken härifrån tillkom ytterligare ett kontor — på Jókaigatan 1. Detta blev inom kort expedition för skyddspassärenden.

I mitten av oktober flyttade den humanitära avdelningen definitivt från Tigrisgatan till Üllöivägen. Eftersom Wallenberg ansåg, att så många människor som möjligt skulle ut ur stjärnhusen, inrättades fler och fler legationskontor. Wohl begav sig ut för att söka lokaler. I första hand intresserade han sig för Pestsidan. I de anskaffade lokalerna skulle tjänstemännen och deras familjer placeras.

*Raouls guddotter Yvonne Mária
Eva Vándor.*

Att man valde Pest berodde på, att de ryska trupperna redan trängde fram med sådan kraft, att man kunde vänta att denna sidas befrielse var nära förestående.

Redan den 2 november var Röda armén i närheten av Kispest. Dessutom tillätos skyddslingarna uteslutande att uppehålla sig på Pestsidan och risk förelåg, att de skulle skiljas från den i Buda verkande legationen. Detta — som det senare visade sig — mycket kloka förutseende hade till resultat, att den humanitära avdelningen fick sitt säte i Üllöivägen 2—4. Så följde flera olika legationskontor på olika gator. En mindre del av de skyddade tjänstemännen placerades senare i Klotildgatan 3 a, i den stora våning, som den västerut flydde nationalförsamlingens talman Andras Tasnády-Nagy hade lämnat.

I lokalen på Üllöivägen inrättade Wallenberg i oktober det s. k. skyddslingensprotokollet eller avdelningen för de försvunna. Dagligen strömmade det in anmälningar om personer bland skyddspassinnehavarnas familjemedlemmar, som hade släpats bort och försvunnit.

Wallenberg gav i uppdrag åt dr László Geiger, Elek Kelecsényi och dr Miklós Magasdi att organisera denna expedition för uppspårandet och återhämtandet av de försvunna. Hans order lydde:

"Denna avdelnings medlemmar måste vara i tjänst dygnet runt. Någon vilodag förekommer inte. Om någon misslyckas, kan han inte hoppas på mycken hjälp; om han producerar ett gott arbete, skall han inte räkna med någon stor tacksamhet."

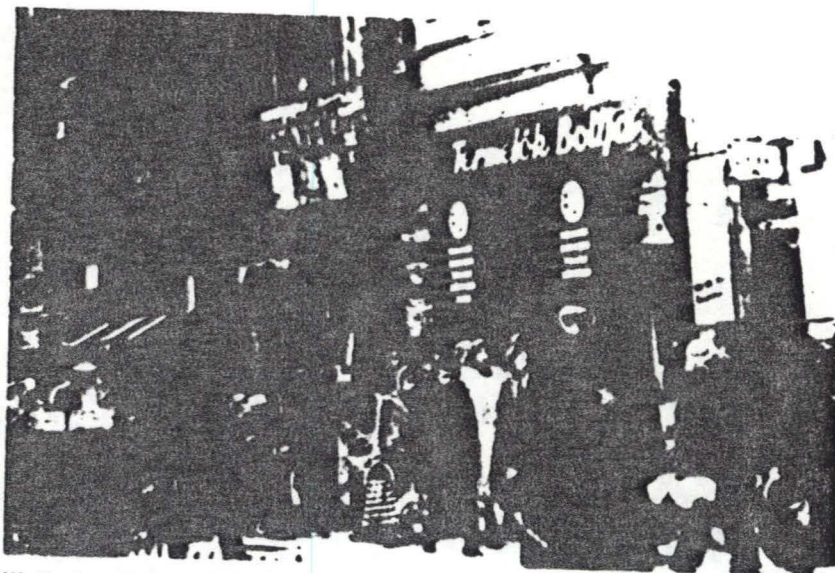
Denna maning stod på dagordningen.

När faran växte och deporteringarna började tillta, växte också skyddslingsprotokollet, vars medlemmar — i synnerhet de som tjänstgjorde ute — befunno sig i ständig livsfara. Under sin tjänstgöring föll sålunda ledaren för det yttre arbetet Béla Elek, några av de mest samvetsgranna tjänstemännen dr Péter Sugár, István Löwinger och flera andra offer för pilkorsarna. Skyddslingsprotokollets hjältemodiga arbete kommer senare att skildras detaljerat. Tills vidare skola vi uppehålla oss vid den humanitära avdelningens övriga verksamhet så som den dirigerades av Wallenberg.

BEFRIELSEN AV DE TILL DEPORTERING DÖMDA SVENSKA ARBETSPLIKTIGA

Ett av de svåraste problemen var att befria de till arbetsplikt inkallade. Vi ha redan meddelat att det 701:sta kompaniet kom till stånd tack vare Wallenbergs och de neutrala legationernas intervention, och vi ha berättat hur efter den 15 oktober enstaka under svenskt skydd stående arbetspliktiga och skyttegravsgravare befriats. De personer, vilka voro placerade i synagogan Arenavägen 55, och som hörde till detta kompani bemödade sig naturligtvis att komma därifrån. Wallenberg inlämnade namnlistor över dem till försvarsministeriet och betonade, att de snarast möjligt skulle repatrieras, och att de alltså i enlighet med noten 152.730/el. 42/1944 borde stå till legationens förfogande.

Man lyckades också uppnå att försvarsministern i förordningen 155.090 el. 42/1944, som underskrivits av överste Gusztáv Hibbey, förfogade i denna riktning. Redan nu, när man i slutet av november utlämnade samtliga arbetspliktiga till tyskarna och deporterade dem i plomberade vagnar från Józsefstadens bangård, tog Wallenberg med stöd av denna förordning upp kontakten med gendarmeriöverstelöjtnant László Ferenczy. Sin vana trogen skrev Wallenberg ner resultatet av samtalet i brevform. De väsentliga delarna av de två breven lyda:

Wallenberg hämtar tillbaka skyddslingarna till svenskhusen från tegelbruket.

I

Högt ärade Herr Överstelöjtnant!

Jag tillåter mig att sammanfatta resultatet av vårt samtal:

1) Ni har varit vänlig nog att förordna att ledaren för transporten av de från Knezitskasernen vid Józsefstadens bangård transporterade arbetspliktiga under lämplig eskort skall skicka tillbaka de i transporten befintliga skyddslingarna från Hegyeshalom till Budapest.

2) Vi ha beslutat, att vid avtransporten av det svenska kompaniet från Jókai gatan, vi för vår del skola skicka ut en kommission till Józsefstadens bangård, i vilken jag och två legationstjänstemän skola delta. Denna kommission skall fastställa, vilka bland de på transporten väntande personerna, som ha eller ha haft skyddspass eller provisoriskt pass. Dessa personer få efter legitimation avrusta och under lämplig eskort föras till skyddslingshusen på Pozsonyivägen.

3) Detsamma händer vid avtransporten ur övriga samlingsläger.

4) Ni har varit vänlig nog att notera att Kungl. Svenska Beskickningen för olika ändamål har 86 arbetspliktiga till sitt förfogande. Dessa äro att

betrakta som avrustade och skola även i fortsättningen stå till legationens förfogande. Uppgifter om dessa personer i enlighet med vårt samtal komma vi att telefonledes meddela hr Gobbi. Jag kommer att tillåta mig att meddela Eder dessa uppgifter senare.

Jag tackar för Edert korrekta beslut och ber Eder, Herr Överstelöjtnant, mottaga försäkran om min uppriktiga högaktning.

Budapest den 27 november 1944.

Raoul Wallenberg
Legationssekreterare.

II

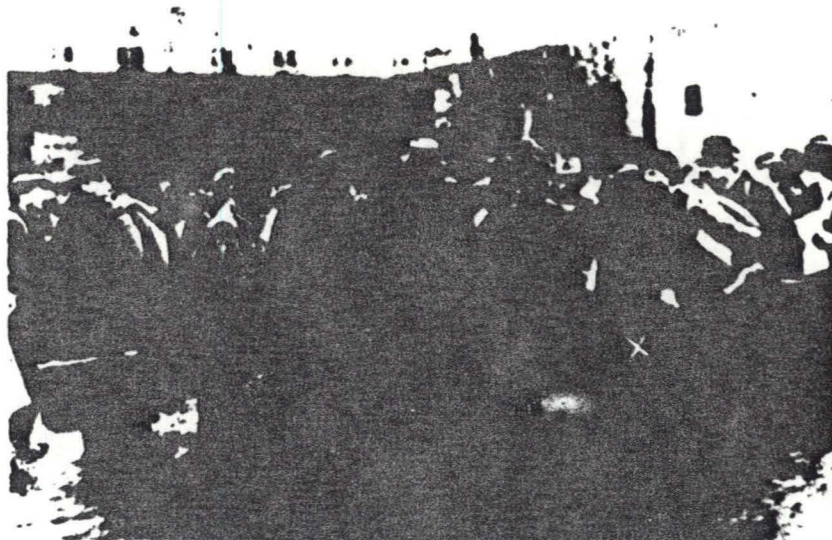
Herr Överstelöjtnant László Ferenczy, Budapest.

Sedan jag avslutat mitt brev i dag, fick jag veta, att ett ganska väsentligt antal personer med svenskt pass förts från olika platser (luftförsvarskompanier, sjukhus, sjukvårdskompanier o. s. v.). Jag tillåter mig hövligast anhålla, att också gentemot dessa arbetspliktiga tillämpas de i mitt tidigare brev nämnda principerna. Jag ber också att bli underrättad om, när vår legitimeringskommission skall stå till förfogande och var.

Med stöd av denna överenskommelse fotograferades samtliga svenska arbetspliktigas skyddspass på legationen och fotokopior gjordes av dem, vilka bundos in i böcker. Dessa böcker blev sedan grunden för den rådande legitimationen på bangården.

Det var allmänt bekant, att Wallenberg inte var benägen att rädda enskilda individer. Han var rättvis och han höll allas bästa för ögonen. Just därför befunno sig de tjänstemän, som arbetade på legationen, i en svår ställning, när de ville rädda sina anhöriga och vänner, som icke åtnjoto svenskt skydd. Detta ordnade de på så vis, att de gjorde en extra förteckning över dessa personer och meddelade Wallenberg, att det var sådana "skyddslingar", som ännu inte hunnit få skyddspass, därför att ärendet ännu ej var utrett. Wallenberg låtsades att han trodde på det, fast han mycket väl förstod, att det endast rörde sig om ett skyddsförsök. Denna lista bands först i boken, och Wallenberg ropade med kraftig röst ut namnen och hämtade fram "skyddslingarna" ur vagnarna. Många kommo också undan på detta sätt.

De till tillfälligt arbete uttagna arbetspliktiga hade man redan flera da-

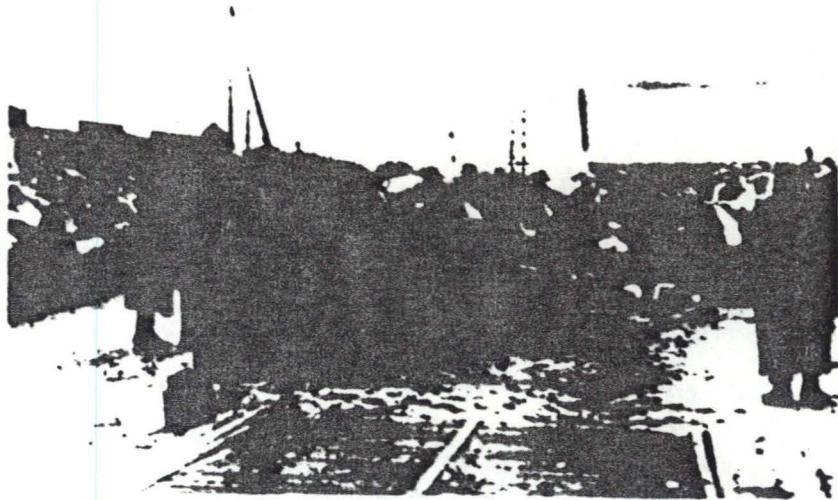

Wallenberg befriar svenska skyddslingar ur vagnarna på Józsefvaros bangård. Wallenberg X står med ryggen åt fotografen och händerna på ryggen i häftig dispyt med gendarmeriöverstelöjtnant Ferenczy.

gar hållit instängda i deras lokaler. I de svenska husen hade man hållit inryckningsupprop för dem, som eventuellt inte hörde till kompaniet, men befunno sig där. Efter ett par dagars "samvaro" ryckte man ut till arbete med full utrustning. Ja t. o. m. konvalescenter tvingades ut i gryningen den 8 november.

Omgivet av lärgendarmer marscherade det svenska kompaniet ut på morgonen klockan 4 till Józsefstadens järnvägsstation. Wallenberg spårade upp dem i sin lilla bil. När man lastade in de andra neutrala legationernas skyddslingar — 60—80 pr vagn — kontrollerade Ferenczy själv de med skyddspass i händerna anlända svenska skyddslingarnas data och jämförde dem med bokens. Efter en hel dags kamp under vilken Wallenberg gick från vagn till vagn och försökte att befria också sådana, som hävdade att de voro svenska skyddslingar men av en eller annan orsak inte hade skyddsbrevet med sig, kunde han föra tillbaka hundratals arbetspliktiga till källaren i legationshuset vid Tátragatan.

Från och med den dagen pågick ständigt kampen på stationerna, och i intet fall var den utan framgång, sedan Ferenczy gått med på denna

På bangården i väntan på transport till arbetstjänst.

judebefrielse. En gång drevs Wallenberg bort från vagnarna med kul-sprutepistol. På stationen uppenbarade sig också SS-Hauptsturmführer Dannecker, som av någon anledning var särskilt fientligt stämd mot Wallenberg, och också nu hotade honom till livet.

Dannecker var f. ö. den, som i veckor försökte att genom en "bilolycka" avkoppla Wallenberg från hjälpverksamheten. Han sökte upprepade gånger att med sin enormt stora vagn kollidera med Wallenbergs lilla. Han dolde inte sina planer — de blevo snart allmänt bekanta. Wallenbergs gamla vänner, börsdirektör Lászó Büchler och dr Károly Wilhelm, gjorde honom uppmärksam på denna fara.

Wallenberg försökte också att fotografiskt föreviga de arbetspliktigas befrielse. Han begav sig ut till Józsefstadens bangård med sin fotograf. Denne berättar om, vad han såg därute:

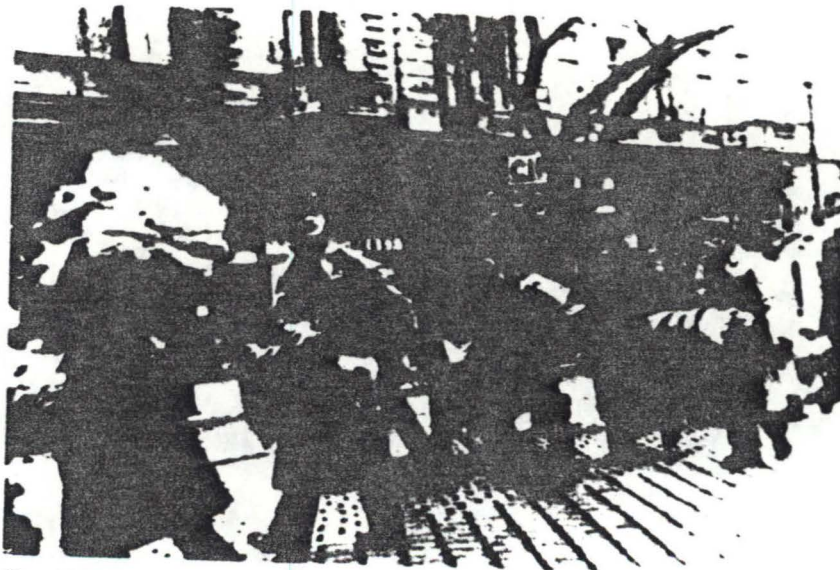
"Poliserna hade slagit kedja om bangården. Tack vare min legitimation kom jag in fastän med stor svårighet. Det var en sorglig bild, som mötte mig. Deportering! I tusental stod de olika "skyddade" arbetspliktigas kompanier. En del av dem hade redan pressats in i vagnarna, men det kom ständigt nya. Att öppet fotografera här, hade varit detsamma som självmord. När Wallenberg förhandlade med gendarmeriofficerarna skar

jag ett hål i min scarf och genom springan sköt jag in objektivet medan jag försökte gömma själva kameran bakom scarfen. På så sätt lyckades jag ta flera bilder, av vilka ett par finnas kvar, medan övriga gingo till spillo under belägringen. Wallenberg skickade redan följande dag mina fotografier till Sverige.

Wallenberg räddade vid detta tillfälle och under de följande dagarna flera hundra arbetspliktiga till livet. Men vid ett tillfälle, då han begärde att man skulle släppa ut hans redan inlastade skyddslingar ur vagnarna, förklarade gendarm- och polisofficerarna, att de icke hade rätt att göra det, han måste vända sig till en SS-officer, som befann sig längst bort och tydligen dirigerade alltsammans, men vilken vi inte hade lagt märke till. Wallenberg vände sig direkt till honom men fick endast ett kort "Nein" till svar.

Med detta beseglades skyddslingarnas öde. Gendarmerna noterade hans ord och plomberade genast vagnarna. De gjorde det på order, men det syntes, att de gjorde det med glädje och gärna.

Från bangården följde vi i bilen de från deporteringen räddade arbetspliktiga på deras väg till de skyddade husen. Några av dem kände igen bilen och som en löpeld spred sig ryktet "Wallenberg är här".

De räddade på väg till svenskhusen.

Lättade buro de nu sitt tunga bagage, de visste att "Wallenberg är här", det betydde livet och säkerheten.

På vägen var det en av de arbetspliktiga, som ville uttrycka sina över-
svallande känslor, och han frågade: — Herr Wallenberg, var vill ni att vi
skall resa er staty?

Denna fråga, som roade Wallenberg mycket, gjordes bredvid Szent
Istvánparken. Och där kommer också hans staty att stå!

WALLENBERG AVRUSTAR PÅ EGET BEVÄG

För att kunna befria de arbetspliktiga tillgrep Wallenberg vitt skilda
medel. Medveten om den allmänna okunnighet, som härskade dessa dagar,
utgav han "avrustningsorder" för skyddslingarnas räkning. Så lyckades
Wallenberg med tillhjälp av nedanstående dokument i svenska legationens
namn avrusta de av ungerska regeringen inkallade:

Kungl. Svenska Beskickningen
Budapest.

Kungl. Svenska Beskickningen i Budapest intygar härmed att,
som är född år i (moderns namn) och bevisar
sin identitet med skyddspasset nr på grund av kungl. ungerska för-
svarsministerns förordning nr 152.730/eln 42/1944 liksom den denna
kompletterande och med vederbörande myndigheter gjorda överenskom-
melsen har återkallats från arbetstjänsten.

Budapest den 4 december 1944.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

När man betraktar denna avrustningsakt ser man, att den ingenting
annat är än en stort anlagd bluff. Wallenberg har i akten spelat ut den för-
ordning, som hade avseende på organisationen av främlingskompanierna.
Därför åberopar han även "den denna kompletterande och med veder-
börande myndigheter gjorda överenskommelsen". I varje fall fick det egen-
mäktiga bortförandet av de svenska arbetspliktiga ett sken av legalitet,
och ett otal män räddades från att som desertörer stickas ned. (Vi få i
fortsättningen se hur flera arbetspliktiga genom detta dokument och
svenska legationens legitimation räddas undan dödsdomar, som fälldes av
militärdomstolen vid Margitringen.)

Med tillhjälp av ett annat formulär försökte Wallenberg att individuellt befria sådana arbetspliktiga för vilkas del skyddspass utställdes först senare. I dylika fall vände han sig till arbetstjänstkompanierna, men eftersom hans brev saknade laglig grund adresserade han dem aldrig direkt till kompanichefen utan till vederbörande arbetsskyldiga, som skickade dem till kompanichefen. Detta ofta framgångsrika formulär lød sålunda:

Kungl. Svenska Beskickningen
György Pintér
Budapest
Fecskegatan 27/31
101/339 kompaniet.

Kungl. Svenska Beskickningen intygar härmed, att för Eder utställt svenskt skyddspass nr enligt vilket passinnehavaren är att betrakta som svensk medborgare.

I enlighet med försvarsministeriets kungörelse i detta ärende kunna personer, som inneha giltiga utländska pass, icke tagas i anspråk för arbetstjänst, respektive skola återkallas från denna.

I beaktande av att ovan nämnde såsom utlänning är förpliktad att bo i särskilda av polisen kontrollerade hus, bör ovannämnde under eskort föras till Kungl. Svenska Beskickningen, Budapest, V. Tàtragatan 6.

Budapest den 9 december 1944.

R. Wallenberg.

Legationssekreterare vid Kungl. Sv. Beskickningen.

De salvadorska skyddslingar, som befunno sig i en sådan ålder, att de voro skyldiga fullgöra arbetstjänst, befriades tack vare sitt salvadoriska medborgarskap från såväl arbetstjänst som skyttegravsgrävning och flyttades över till 701:sta kompaniet i Budapest. Från och med nu önskade emellertid de salvadoriska skyddslingarna att få stanna under svenskt skydd trots den överenskommelse, som gjorts mellan Salvadors och Schweiz' regeringar, om att den schweiziska budapestlegationen skulle övertaga skyddet. Därför bildade de en sorts underavdelning till det i Jókaigatan 4 placerade svenska kompaniet, sedan de fått Wallenbergs tillstånd därtill. (I Jókaigatan 4 hade det av hundratals människor bestående svenska kompaniet fått plats i Handelsresandeförbundets lokaler.) Den salvadorska truppen bodde på en sorts balkongliknande utbyggnad en halv trappa upp. Dess ledare var den berömde överläkaren i Budapests judiska sjukhus, dr Jenő Szilasi. Tack vare Raoul Wallenbergs energiska uppträdande lyckades också alla salvadortruppens arbetspliktiga undkomma den 28 november påbörjade deporteringen och stanna i Budapest.

HJÄLPEN TILL DE DEPORTERADE

Med stora personliga risker understödde Wallenberg energiskt skyddslingsprotokollets arbete. Om pilkorsarna hade drivit samman judiska grupper i synagogorna eller i Tattersaal försökte naturligtvis skyddslingsprotokollets tjänstemän att hämta tillbaka de svenska skyddslingarna och för övrigt alla dem, om vilka man kunde påstå, att de voro svenska skyddslingar fast de inte hade skyddsbreven till hands, eftersom "pilkorsarna hade tagit och förstört alla papper".

Wallenberg gick i sådana fall oförtrutet till myndigheterna. Men han uppenbarade sig också på de mest olika uppsamlingsplatser. Överallt träffade han bekanta, i all synnerhet bland polisofficerarna. I sådana fall blev räddningsresultatet alltid bättre.

På morgnarna reste han ofta ut i sin bil till tegelbruken. Därefter kom Telekitorget i tur, vilket en tid var pilkorsarnas favoriserade uppsamlings- och plundringsplats. Gettot besökte han också ofta. Överallt verkade skyddslingsprotokollets tjänstemän, och så kom det sig att det svenska skyddslingsprotokollet hade goda förbindelser på varje uppsamlingsplats, ja t. o. m. i pilkorshusen hade de funnit partifunktionärer, som i verkligheten stodo till deras tjänst, och i hög grad bidrogo till att räddningsarbetet ofta fick ett utomordentligt gott resultat.

En f. d. tjänsteman i skyddslingsprotokollet har för övrigt berättat en romantisk episod:

"Vi var ute med Wallenberg i pilkorshusen vid Telekitorget, där broder Béla var ledare. Denna pilkorsare visade stor uppmärksamhet gentemot Wallenberg och vi nådde ofta glänsande resultat hos honom. Vid ett tillfälle vände sig en 17-årig pilkorsare till mig och förklarade, att han skulle vara mycket lycklig, om vi kunde befria "en helt ung, vacker liten judinna", som befann sig i huset. Själv vågade han inte säga något till broder Béla, men, sade han rodnande, han var djupt förälskad i henne.

Jag gick upp till femte våningen, och sedan jag i förväg givit mina anvisningar genom den unge pilkorsaren, uppmanade jag de där instängda kvinnorna, att de som voro "kristna" men berövats sina papper av pilkorsarna skulle anmäla sig. I överensstämmelse med de anvisningar, som jag givit, anmälde sig den lilla flickan genast. Tillsammans med vakten gick jag ned till broder Béla med flickan. Jag övertalade honom att ge henne ett ständigt arbete i köket, så att hon skulle undgå deportering.

När vi satt och pratade på kvällen berättade jag den romantiska episoden för Wallenberg. Han gav mig omedelbart 300 pengö, som jag skulle ge flickan, så att hon skulle ha något ifall hon lyckades undkomma.

Den lille pilkorsaren försvann också med henne från Telekitorget ett par dagar senare. Från den stunden hjälpte han mig alltid i räddningsarbetet."

De skyttegravsgrävande arbetarna och arbeterskorna, som icke stodo under någon främmande makts skydd, fördes till fots till Hegyeshalom, där de skulle överlämnas åt tyskarna. De som pilkorsarna samlade upp på gatorna dirigerades också i samma riktning. De fördes först till tegelbruken och sedan till deporteringen...

Novembervädret var ovanligt regnigt, och dessa transporter, som drevs fram fullkomligt utan utrustning, släpade sig mödosamt vidare i den ständiga blöten på landsvägen mot Győr.

WALLENBERG PÅ DÖDSVÄGEN TILL HEGYESHALOM

De första rapporterna om detta fruktansvärda elände avlade poliskaptenen Nándor Batizfalvy, som tjänstgjorde vid KEOKH. Batizfalvy befor under sina tjänsteresor flera gånger vägen Budapest—Hegyeshalom. Förskräckt över vad han hade sett uppsökte han Wallenberg och erbjöd honom sina tjänster.

Wallenberg sammankallade då den 22 november representanter för de neutrala legationerna. Vid detta tillfälle fördes nedanstående

Protokoll

av den 22 november 1944 klockan 6 e. m. i Kungl. Svenska Beskickningens kansli i Budapest IX, Üllőigatan 4.

Närvarande: Legationssekreterare Raoul Wallenberg, Svenska Beskickningens representant, M. Krausz, Schweiziska Legationens representant Dr Körner, Portugisiska Legationens representant och Poliskaptenen dr Batizfalvy.

Poliskaptenen dr Batizfalvy ber de närvarande att betrakta förhandlingarna som ytterst diskreta.

Han skildrar de judars situation och öde, som sedan två veckor drivas fram från tegelbruket i Obuda i riktning Dorog, Pilisvörösvár, Süttő, Szöny, Gönyű och Hegyeshalom. Han säger, att de judar, som komma till Hegyeshalom, överlämnas till tyskarnas representant, SS Hauptsturmführer von Wylizeni, gruppvis med angivande av antal — icke namn. Till i går har enligt vad han vet, 7.800 ungerska judar överskridit tyska grän-

sen, 2.000 ha i dag överlämnats till tyskarna och 13.000 marschera f. n. på landsvägen. Dessa senare beräknas nå tyska gränsen inom tre dagar. 10.000 judar ha försvunnit på landsvägen; enligt hans mening har en del lyckats fly, en del har dött eller skjutits.

Poliskapten dr Batizfalvy förklarar vidare att han, sedan han börjat sina resor, lyckats genomdriva viss lindring i en del fall. Så har han t. ex. lyckats åstadkomma, att enstaka grupper på några håll fått bättre kvarter så att inte sådant skall kunna ske, som han sett vid ett tillfälle. Mellan Süttö och Szöny hade han nämligen funnit en grupp bestående av 2—300 unga pojkar och flickor, vilka inte kunnat placeras någonstans i Süttö. Sedan befälet fastställt att "de unga kunna göra ännu längre dagsmarscher" lät man dem fortsätta utan uppehåll ända till Szöny. Denna grupp marscherade 59 km på en dag. När de anlände till Szöny fanns inget härbärge, eftersom redan 4.000 hungrande och törstande människor befunno sig där. (Dessa 4.000 personer hade överhuvudtaget inte fått någonting att äta eller dricka på tre dagar.) Den ifrågavarande ungdomsgruppen fördes upp på en vind, som störtade samman under natten. Sju avledo, 13 blevo svårt och 70 lätt sårade. I Szöny ligga ett stort antal personer, vilka insjuknat efter fyra dagars marsch, svält, förkylning och tortyr. I Gönyü ligga 600 sjuka. Här fann dr Batizfalvy många lik, t. o. m. i träden hängde döda, vilka icke gävo intryck av att ha varit självmördare.

De arbetspliktiga, som marscherade till Hegyeshalom via Székesfehérvár, hade det bättre, eftersom de militära myndigheterna också försågo dem med proviant och behandlade dem militäriskt, d. v. s. utan tortyr. Den lindring, som dr Batizfalvy här lyckades åstadkomma, bestod i att han på hr Krausz anhängan med tillhjälp av en tjänstgöringssedel dirigerade dem, som hade skyddspass, tillbaka till Budapest. Dr Batizfalvy förklarade vidare att gendarmeriöverstelöjtnant Ferenczy förbjudit honom att föra tillbaka dessa skyddspassinnehavare. Dock hade det lyckats honom att få fyra öppna order in blanco — på begäran av konsul Lutz och hr Krausz — från Ferenczy, vilka han just överlämnat till hr Krausz. Tack vare dessa öppna order blev det möjligt för de olika legationerna att sända var sin delegat till Hegyeshalom, som därifrån med Batizfalvys hjälp skulle skicka tillbaka de med skyddsbrev försedda personerna. Dr Batizfalvy hade åtagit sig att trots Ferenczys förbud dirigera tillbaka dessa. På begäran av hr Wallenberg förklarade sig dr Batizfalvy beredd att vara behjälplig med utdelning av livsmedel till de på vägarna marscherande människorna.

På förslag av hr Krausz beslutas, att dessa fyra öppna order skola överlämnas till de fyra legationerna. Från varje legation resa två delegerade till tyska gränsen. Dr Batizfalvy följer med. Färden sker i schweiziska lega-

tionens bil. Varje delegation tar med en liten skrivmaskin och blanketter för att kunna utställa skyddsbrev på landsvägen för dem, som inga ha. Man beslutar vidare att redan i natt 5 lastbilar skola avgå för att dela ut livsmedel till de marscherande. Dr Batizfalvy skall föra lastbilarnas avfärd avisera militärmyndigheterna i Komárom om livsmedlens ankomst och utverka tillstånd till fördelning av desamma.

På begäran av hrr Wallenberg och Krausz och med instämmande av samtliga närvarande åtar sig dr Batizfalvy att, eftersom läget i Budapest för närvarande är ytterst kritiskt, så långsamt föra tillbaka skyddspassinnehavarna, att de först efter några dagar ankomma till huvudstaden."

Wallenberg skickade genast iväg lastbilar, fyllda med mat för att så långt det var möjligt hjälpa vandrarna, som voro fullkomligt utan livsmedel. Snart organiserade han hela expeditioner. I dessa deltog representanter för Internationella Röda Korset samt medlemmar av svenska, schweiziska och portugisiska legationerna. Wallenberg ledde expeditionen, han och Per Anger voro de enda utländska diplomaterna, som personligen deltog i räddningsarbetet på dödsvägen till Hegyeshalom.

Med två väldiga lastbilar och tre personbilar reste de. Läkare, sköterskor och nunnor följde dem. De hade fältkök med sig och så mycket medicin, som var möjligt. Landsvägen var full av tyska och ungerska soldater på reträtt, av marscherande kompanier arbetspliktiga och olyckliga judar på väg till deportering. En av expeditionens deltagare — som f. ö. skötte förplägnaden av de svenska skyddslingarna — har berättat följande om denna resa:

"Vi lämnade Budapest på kvällen. Vår första station var Gönyü, där enligt förtroliga rapporter de s. k. dödsskeppen voro förankrade. Två pråmar voro fulla med sjuka, misstänkta fall av rödsot i hundratal. Gendarmerna bevakade dessa pråmar, så att det var omöjligt att besöka dem. Wallenberg och legationssekreterare Anger, som var i hans sällskap, lyckades slutligen genom fördelning av rom och cigaretter erhålla gendarmernas tillstånd att lämna av läkemedel och mat till de dödssjuka. Klockan 1 på natten med ficklampor som enda belysning började urlastningen i ösregn. Wallenberg deltog själv och bar säckar och konserver. Sedan fortsatte transporten utan paus för att snarast möjligt nå Hegyeshalom.

Redan i gryningen började ungrarna överlämna judarna till tyskarna. Det var vår avsikt att, innan överlämnandet skedde, rädda så många människor som möjligt under förevändning att de voro våra skyddslingar. Det föreföll emellertid som om pilkorsarnas förtroendemän i Hegyeshalom

genomskådade våra planer. De uppträdde hotande och ville hindra våra försök att dirigera de "deporterade" tillbaka till Budapest. De skrämde också stationschefen, så att han inte skulle ställa några vagnar till förfogande för detta ändamål. Också gendarmerna terroriserade de, för att dessa inte skulle hjälpa oss vid urvalet. Som väl var besegrade Wallenberg med sitt bestämda uppträdande gendarmerna, så att de till sist inte gjorde några svårigheter vid urvalet.

Försöket kröntes med framgång. Nu som upprepade gånger senare — när inte Wallenberg var med utan Béla Elek, som nästan ständigt uppehöll sig i Hegyeshalom och på ett övermänskligt sätt kämpade för att rädda så många som möjligt — lyckades det att hämta tillbaka flera hundra personer. Av dessa saknade åtminstone 90 procent varje sorts skydd. Stora kvantiteter livsmedel och medicin lämnades till militärkommandot i Hegyeshalom, för att de försvagade deporterade skulle få möjlighet att åtminstone en gång innan de lämnade landet äta sig mätta.

Bland de räddade utspelade sig rörande scener på bangården, och Wallenberg gick av blygsamhet inte själv ut, eftersom han var rädd att de räddade skulle ge sin tacksamhet så obändiga uttryck, att disciplinen stördes och pillkorsarna finge anledning att blanda sig i spelet. Lastbilarna delade ut livsmedel också i Hegyeshalom. Wallenberg hade varit nog förutseende att ta med sig ganska stora mängder rom. De flesta deporterade voro misstänkta för rödsot, och man kan lätt förstå med vilken girighet de togo emot den halvdeciliter rom, som de fick per person, och vilken för några minuter värmdes upp deras kroppar.

Inlastningen i vagnarna och ledningen av hemfärden överlämnade legationen till Béla Elek, medan Wallenberg reste tillbaka med bilkaravanen. På vägen fördelades livsmedlen och medicinen så länge de räckte. Dessa gåvor fyllde de utmattade människorna med nytt hopp, livet återvände i de gula, dödsbleka ansiktena och de hungriga ögonen simmade i tårar.

Åsynen av dessa tragedier rörde till och med den ene efter den andre av de vilda, blodbesudlade gendarmerna. Mer än en av dem förklarade att de mycket hellre ville vara i eldlinjen vid fronten, ty deras nerver stodo inte ut med att se dessa olyckligas fruktansvärda lidanden. Svultna, sjuka, utan varje spår till utrustning vandrade de fram där, 12-års barn och 74-åriga matronor, trasiga och smutsiga. Före urvalet i Hegyeshalom hade de tillbragt den sista natten i hemlandet i Magyaróvár, en regnig, kall natt i slutet av november. I en övergiven fabriksbyggnad hade de sovit på golvet i en oeldad arbetssal utan fönster. Med hjälp av därvarande humane lägerbefälhavare inrättade Wallenberg en liten hjälpstation, som han för-

såg med läkemedel. En kokvagn och livsmedel lämnades också kvar. Wallenberg blandade sig med mängden, talade med dem och delade ut cigaretter, rom och mat åt dessa stackare på väg mot döden.

På hemvägen sågo vi vidare hur liken av ihjälhetsade och av pilkorsarna dödade människor på flera ställen betäckte vägkanten. Ingen tänkte på att begrava dem. De flesta s. k. viloställen vi passerade, lågo under bar himmel på fälten eller i byarna på salutorgen. I bästa fall sovo dessa tiotusental deporterade i den våta, råa novembermatten i en lada utan sidoväggar."

Béla Elek sysselsatte sig också — på Wallenbergs uppdrag — i veckor med individuella räddningsaktioner, när detta var möjligt. I bil närmade han sig de marscherande kolonnerna och försökte med vackra ord och mutor rädda de svaga och synbarligen sjuka människorna. Provisoriskt placerades dessa i Győr, tills de kunde föras upp till Budapest. Under sina försök att rädda barnen åkte han långsamt längs efter den marscherande massan, och när han såg någon moder vackla fram med en liten på armen, drog han barnet ifrån henne och tog det upp till sig i bilen. I många fall svävade han själv i livsfara men hundratals kunna tacka honom för att de befinna sig i livet. I Győr fick Béla Elek stor hjälp av baron Vilmos Apor, den katolske biskopen, hos vilken många av Eleks skyddslingar fingo bo, tills de kunde flyttas därifrån.

De som hämtats från Hegyeshalom fingo särskilt skydd av Wallenberg. De placerades i luftskyddsrummen i de svenska husen, vilka lokaler hittills inte hade utnyttjats i särskilt hög grad. Efter desinfektion kommo de så småningom tillsammans med de andra skyddslingarna och räddades tillsammans med dem. För övrigt hejdade Wallenberg en gång ett helt deporteringståg vid Hegyeshalom och förklarade, att det kommit till hans kännedom, att svenska skyddslingar befunno sig bland de deporterade. Det fanns visserligen inga, men det lyckades honom ändå att under olika förevändningar rädda många vid detta tillfälle.

De arbetspliktiga och de som återvänt från Hegyeshalom, förorsakade Wallenberg stora bekymmer. Ryktet gick, att pilkorsarna vägrade att erkänna de "återkallelseorder", som dessa hade tilldelats, och förberedde förnyad deportering. Sysslomannen i det av Wallenberg grundade sjukhuset på Tátragatan berättar en intressant episod i detta sammanhang:

"Man hade ingivit Wallenberg den icke helt lyckliga idén att sprida ut ryktet, att fläcktyfus gick i den återhämtade gruppen. Av den anledningen skulle man isolera alla dessa människor och på så vis förhindra en ny deportering. I varje fall skulle man vinna tid.

Wallenberg handlade genast. I överläkaren dr József Nagys sällskap gick han på natten klockan 2 in i sjukhuset på Tátragatan och hade med sig en arbetspliktig (Barna Hajós), vilken skulle spela rollen av första fläcktyfussjuka patient. Från sjukhusledningens sida togo chefsläkaren dr Lipót Schischa, v. överläkaren dr András Wollák och jag emot. Då vi förmodade att SS skulle vidtaga stränga repressalieåtgärder, om planen sattes i verket, bådo vi Wallenberg avstå från den. I stället för fläcktyfus beslöt vi oss för rödsot.

Detta nattliga besök förgick inte fullt ostört. Sjukhusets brutale portvakt hade först efter en halv timmes ihärdiga bultningar och upprepade höjtanden släppt in besökarna. Då Wallenberg förebrädde honom och sade, att man inte kunde vänta en halv timme med att öppna porten till ett sjukhus, blev han rasande och slog Wallenberg på näsan, så att denne starkt blödande kom in på kontoret. Vi hjälpte honom, tvättade blodet av kläderna och rådde honom att anmäla portvakten följande dag. Wallenberg visade sig emellertid inte ett ögonblick upprörd eller ond. Han sade bara:

— Jag klagar inte fast han blev litet våldsam. Behandlar han mig så, så kommer han väl att ännu mindre släppa in pilkorsarna. Och det är betydligt viktigare än något annat."

I de beskyddades skydd.

Wallenberg måste under två månader föra de svåraste strider för de skyddade husen och de där boende skyddslingarna. Under första tiden sökte han upprätthålla förbindelsen med ministerialkommissarien för judarnas sammanflyttning, som hade sin byrå på Egyetemgatan. Denna leddes av sådana polisofficerare, som under Sztójayregimen livligt deltagit i tortyren av landsortsgettonas invånare och deras deportering. De voro trion Endre-Baky-Ferenczys gunstlingar och fingo i allmänhet sina order direkt av tyskarna. Trots allt lyckades Wallenberg att på något vis komma överens med dem och fick flera gånger sina önskningar villfarna. I all synnerhet respekterade polisinspektör Tarpataky, poliskommendanten i internationella gettot, Wallenberg. Tack vare Wallenbergs inflytande visade denne sig alltid förekommande gentemot svenskarna. Några rapporter från Tátragatans expedition och Wallenbergs åtgärder förklarar allt!

I.

Till kontorsföreståndarna i de för Kungl. Svenska Beskickningens skyddslingar bestämda husen.

Vi bifoga en lista över skyddslingarna A—Z, där varje sida är försedd med Kungl. Svenska Beskickningens stämpel.

Alla, som äro upptagna i listan, äro beskickningens skyddslingar. Om dessa personer av något skäl inte skulle vara försedda med skyddspass, ombesörjer beskickningen ofördröjligen ett nytt. Utom de på listan upptagna torde det finnas ett antal, motsvarande 4—5 % av de redan förekommande, som av någon anledning icke tagits med (vederbörande akter voro icke tillgängliga e. d.), men vilka trots detta kunna uppvisa skyddspass, vidare sådana vilka haft ett skyddspass, som förstörts. I detta fall skall vederbörande personer ofördröjligen uppföras på en lista och tillsammans med ett protokoll över sakförhållandet med extra kurir skickas till Kungl. Svenska Beskickningen på Ullöivägen 4, för att beskickningen skall kunna konstatera, om verkligen ett pass har utställts för vederbörande. Om så är fallet sörjer beskickningen för, att ett nytt pass utställs i stället för det som förstörts eller förekommit, och alla därtill berättigade personer tagas i ett tillägg upp på listan.

Kungl. Svenska Beskickningen har redan infordrat passen från de personer, som skola resa med första tåget, och överlämnat dem till tyska legationen för visering. För ifrågavarande personer har utställts ett passkvitto med fotografi och en legitimation, som vi förevisat för polisrådet Bejey. Dessa kvitton äro ur bostads- och legitimeringssynpunkt likvärdiga med originalpassen.

Vi bifoga under a) ett skyddspassformulär för att vid eventuell nödvändig jämförelse det på ett dylikt formulär utställda originalpassets äkthet skall kunna fastställas.

Under b) bifoga vi ett exemplar av ovan nämnda passkvitto och formulär.

Av det s. k. svarta passet och av provisoriskt pass kunna vi inte närsluta något exemplar, eftersom de härstamma från Stockholm och dylika tomma formulär inte stå till vårt förfogande.

Budapest den 23 november 1944.

Wallenberg
Legationssekreterare.

II.

Promemoria

den 23 november 1944.

Enligt uppdrag av polisrådet Arpád Bejey ha vi äran att meddela nedanstående med anhängan, att Ni i detta ärende verkligen måtte förfoga in merito.

1) Huset Phönixgatan 7 har ställts till de svenska skyddslingarnas förfogande. Vi kunna emellertid inte placera våra skyddslingar där, emedan en partimedlem vid namn Csiby, som bor i detta hus, vägrar oss inflyttning,

2) I huset Pozsonyivägen 4 finns en restaurant, som enligt uppgift skall hållas stängd, men som dock besökes av olika personer. Denna restaurant har en dörr mot gården. Genom denna dörr bruka diverse personer komma ut på gården och förorsaka störningar.

Vår anhängan: Undersök godhetsfullt fallet och låt stänga dörren mot gården.

3) I svenskhusens skyddskällare ha vi måst placera en del personer, för vilka vi inte ha någon annan plats.

Vår anhängan: Vi be, att alla de, som inte äro våra skyddslingar, måtte överföras till de för dem avsedda husen.

Kungl. Svenska Beskickningens expedition på Tådragatan.

III.

Till pilkorspartiets ungerska rörelses organisation V:e kretsen.

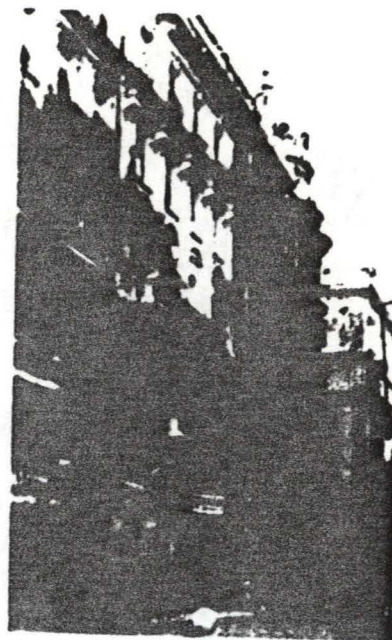
Kungl. Svenska Beskickningen tillåter sig härmed att göra följande förslag:

I de hus, som stå till Svenska Beskickningens förfogande och som befinna sig på ett område, vilket står under svenskt skydd, kunna 4.500 med svenskt skyddspass försedda, 300 med argentinska, 28 med holländska och 280 med provisoriska svenska pass försedda personer uppehålla sig. Dessa siffror ha vi emellertid inte nått ännu på länge. Däremot befinna sig diverse obehöriga personer i våra hus, nämligen:

icke ariska ursprungliga invånare;

icke ariska, med främmande pass försedda personer;

icke arier, vilka ha begärt svenskt pass, men av tekniska skäl ännu icke erhållit dem.

*Svenska legationstjänstemännens hus —
dödshuset — i Jokaigatan 1.*

Samma är förhållandet med bredvid Kungl. Svenska Beskickningen verkande Svenska Röda Korsets skyddspassinnehavare i de fall då Röda korsets skyddslingar finnas upptagna på Svenska Röda Korsets officiella lista.

Under sådana förhållanden förklarar sig Kungl. Beskickningen beredd att övertaga ansvaret också för dessa personer. I den grad däremot som skyddslingshusens organisation utvidgas och Kungl. Beskickningen i skyddslingarnas bekvämlighets intresse kan placera dem på bättre sätt, skall Kungl. Beskickningen sörja för att de icke arier, vilka icke tilldelats svenskt pass, under vederbörlig eskort föras till sina egentliga boplatser, det må vara i andra främmande hus eller i gettot på Klauzáltorget.

Kungl. Beskickningen föreslår alltså, att myndigheterna tills vidare måtte låta nämnda personer stanna kvar i våra hus.

Budapest den 29 november 1944.

Wallenberg.

Legationssekreterare vid Kungl. Svenska Legationen.

IV.

Brådskund rapport till sekreterare Wallenberg.

Överinspektör Tarpataky har i dag på morgonen förtroligt meddelat oss följande:

Han fruktar att vi skola få samma besvärligheter när våra hus inspekteras, som schweizarna f. n. ha under sin pågående inspektion, eftersom han har fått bestämda anvisningar att på listan över de skyddslingar, som få stanna och icke deporteras, endast gamla, barn och arbetsoförmögna få förekomma.

Schweizarna hade just satt upp sin slutgiltiga lista med 7.800 personer. Enligt ovan nämnda anvisningar kunde emellertid denna lista inte accepteras. De arbetsföra måste strykas. Vi svarade, att denna förordning säkerligen endast gällde schweizarna och inte oss, eftersom vi inte överskridit det fastställda antalet. Han förklarade att han fått dessa anvisningar utan avseende på vilket land som stod som skyddsmakt. Han rekommenderade därför, att vi skulle intervensera hos höga vederbörande snarast möjligt, så att han finge anvisning att vid inspektionen godkänna vår lista.

För övrigt har han redan flera dagar upprepade gånger bett oss komplettera listan och överlämna den till honom.

Samtidigt har han frågat oss, om uteslutande sådana personer befunno sig i svenskhusen, vilka voro försedda med skyddspass. Som svar åberopade vi vårt brev den 29 november, som vi avsänt till partiet.

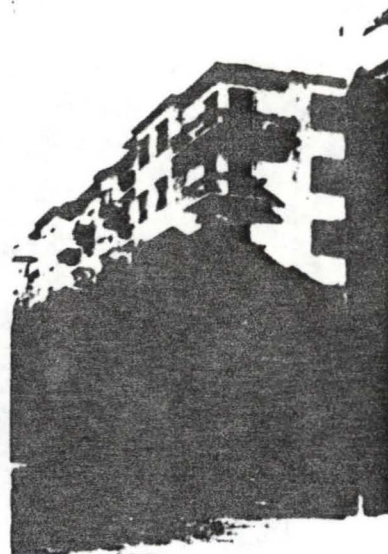
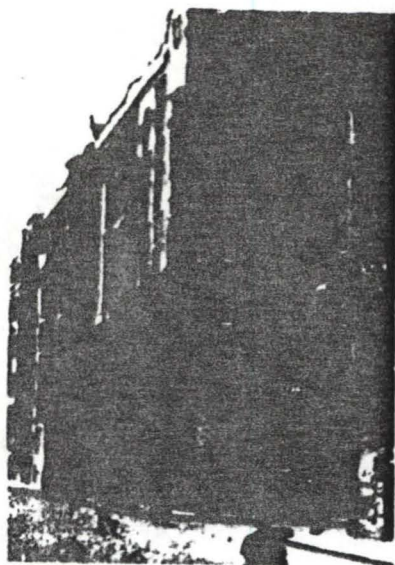
Han bad oss också, att vi skulle göra Svenska Röda Korset uppmärksam på, att det icke skulle överskrida det fastställda antalet.

Expeditionen vid Tåtragatan.

V.

Rapport till sekreterare Wallenberg.

1) Hr Tarpataky har i dag på morgonen meddelat oss, att man dagligen måste ställa 300 arbetare och arbeterskor till tyska Arbetskommandots förfogande och önskade att 100 svenska skyddslingar skulle komma med bland dem. Eftersom det rörde sig om en principfråga, förbehöll vi oss rätten att först tala med sekreterare Wallenberg om saken. Medan vi telefonerade till beskickningen fingo vi meddelande om, att man hämtat män och kvinnor till arbetstjänst från huset Pozsonyivägen 12—14. Sedan Wal-

Svenskhusen vid Pozsonyivägen.

lenberg underrättats härom begav han sig personligen till platsen för att förhandla med hr Tarpataky och tyska Arbetskommandots representant, överstelöjtnant Schmidt. Han kom överens med dem om, att tyskarna dagligen skulle få 300 personer (200 män och 100 kvinnor) av de svenska skyddslingarna till sitt förfogande. Mottagaren skulle emellertid lämna kvitto på dem och punktligt återföra dem till bostäderna på kvällarna.

I dag ha de tagit sammanlagt 100 personer i anspråk. Kvinnorna skickade de hem redan under förmiddagen. De män, som de övertagit, anlände ordentligt till bostäderna på kvällen.

2) Fastän man kommit överens om att kontrollen av svenskhusen skulle börja först nästa vecka, inspekterade officiella organ utan föregående varning husen Tátragatan 15 a och b. Vi fingo först underrättelse om inspektionen, när de arbetspliktiga, som voro placerade i källaren och kort förut avrustat, fördes bort med händerna uppsträckta. Enligt en uppgift från pilkorspartiets soldater skall man ha skjutit på poliserna från husets fönster, varpå man fört nämnda personer till Szent Istvánparken, där man visiterat dem. Vi lyckades aldrig få veta något varken om visiteringens resultat eller om fallet i övrigt. Vi kunde inte heller prata med de bortförda männen, det var omöjligt att fråga dem eller ta upp någon förteckning över dem,

som voro våra skyddslingar. Man förde bort gruppen utan något bagage enligt uppgift till Telekitorget 10. Ursprungligen hade de tagit hand om 57 personer på detta sätt och misshandlat dem. Senare avskilde de emellertid en invalid, som var enbent, och en blind från de övriga. En lyckades dessutom fly och så fördes endast 54 bort.

Efter detta evakuerades båda husen -- det andra, därför att man hittade en genomgång, som sammanband husen. Vi fingo välja ut de svenska skyddslingarna, som bodde i nr 15 b. Det var nio personer. Från huset Tátragatan 44 dirigerades senare ytterligare en grupp mot parken för vidare transport. Vi hade knappast hunnit fråga, om det fanns svenska skyddslingar bland dem, förrän man förbjöd oss detta. Vi valde endast ut två skyddslingar, men ledare från pilkorspartiet, som skickats till platsen, protesterade också häremot, och med hot om häktning uppmanade man oss att genast lämna parken. Under dispyten i vilken vi skarpt protesterade mot tillvägagångssättet, begärde man våra legitimationer.

När affären på Tátragatan 15 avvecklats på sätt, som vi ha beskrivit, var också hr Tarpataky närvarande och meddelade oss som svar på vår enträgna begäran att han måtte frige de anhållna, att han icke var befogad att göra detta, eftersom det var fråga om en straffrättslig historia. Då vi protesterade mot, att så många människor skulle få lida för ett fel som en enda person -- enligt uppgift -- hade begått, svarade han, att enligt order skulle samtliga invånare i det hus, varifrån ett skott avskjutits, tagas i förvar.

Vid detta senare beskrivna fall var varken Tarpataky eller de parti-medlemmar, som hittills utövat inflytande på den behandling, som våra skyddslingar åtnjutit, närvarande. Partistyrelsens två utsända togo helt ledningen i sina händer. Eftersom vår vidare verksamhet hade omöjliggjorts, lämnade vi denna uppsamlingsplats. Inte heller de nio människor från Tátragatan 15 b, som vi valt ut, överlämnade man åt oss, utan placerade dem i den trupp, som skulle avgå.

3) Under dagens lopp har inspektionen av Tátragatan 6 börjat. Polisen gav order om, att husets samtliga invånare skulle samlas på gården. Alla kvinnor under 50 år och alla män under 60 skulle med litet bagage göra sig i ordning för en längre resa. Vi vände oss till hr Tarpataky och bad, att han i enlighet med vår överenskommelse skulle avbryta inspektionen. Han anlände personligen till huset och inställde vidare inspektion.

4) I huset Légrády Károlygatan 48 b infunno sig i dag pilkorsare, vilka togo med sig 12 män till kollämpning. Hittills äro vi okunniga om huruvida de ha återkommit.

Man borde förmå partiet att framställa sådana eventuella krav till kontoret i Tátragatan 6. Vi be om anvisningar om hur vi skola förfara i dylika fall.

Budapest den 3 december 1944.

Expeditionen vid Tátragatan.
Elemér Milkó och Ödön Gergely.

VI.

Promemoria.

Legationssekreterare Wallenberg från Kungl. Svenska Beskickningen och partiledare Gera överenskommo den 5 dennes klockan 6 e. m. om följande:

1) Sekreterare Wallenberg meddelade hr Gera, att trots den överenskommelse, som slutits mellan beskickningen och partiledningen och inrikesministeriet, enligt vilken inspektionen av de svenska husen skulle börja tidigast nästkommande måndag, denna hade börjat redan idag i några delvis av schweizare bebodda hus. Överenskommelsen hade alltså inte hållits.

2) Sekreterare Wallenberg har kommit överens med tyska Arbetskommandot att han dagligen överlämnar 300 personer till arbete med namn och nummer, för vilka Arbetskommandot övertar ansvaret.

Partiledare Gera meddelar i denna sak följande:

Han anvisar partiledaren i V:e distriktet Horváth enligt fö. ut nämnda överenskommelse:

1) att varken inspektion eller husundersökning får förekomma i svenskhusen före måndag morgon. Svenska legationens tjänstemän kunna tills dess hålla intern inspektion;

2) Svenska Legationen kommer att genom sina tjänstemän till tyska Arbetskommandot dagligen utvälja 300 skyddslingar för arbete, vilka varje morgon överlämnas till, respektive mottages av Arbetskommandot, som noterar antalet. Dessa till arbete kommenderade föras varje afton hem till sina bostäder.

Budapest den 5 december 1944.

SKYDDSLINGSPROTOKOLLETS HÅRDA KAMP

Skyddslingsprotokollet inrättade Wallenberg för det internationella gettots skyddslingar. Det hade order att för svenska utrikesdepartementets räkning göra särskilda protokollsutdrag över särskilt tragiska fall. Ett omfattande material samlades här, av vilket emellertid en del brann inne i den bombträffade legationsbyggnaden vid Ullöivägen. Det lyckades dock en av protokollets administrativa ledare, dr János Falvi, att rädda en del. Wallenbergs kvarvarande noter belysa dessutom ypperligt den storartade kamp, som då fördes.

I noten 323 Hum/1944 förekommer för första gången omnämnandet av Lajos Sebestyén, dennes hustru och sonhustru, fru András Sebestyén och hennes 16 månaders lille son Péter, vilka enligt protokollet den 16 november fördes bort från en våning Ezredesgatan 13 till Peter Hains politiska polis på Svábhegy, med motiveringen, att de redan borde ha lämnat sin våning. András Sebestyén var själv anställd på legationen. Han vände sig till Wallenberg med en anhållan om hjälp. Wallenberg intervenerade också med den påföljd att polisen den 21 november frigav familjens medlemmar, men, säger protokollet, till våningen kommo de aldrig tillbaka.

Denna not inlämnade Wallenberg den 30 november. Den 1 december upprepar han sin protest i noten 325 Hum/1944. Här hävdar han, att den av polisen frigivna familjen Sebestyén efter sin hemkomst från Svábhegy greps av pilkorsarna och fördes till partihuset vid Kapásgatan. Mer än tre veckor belägrar Wallenberg utrikesministeriet för att rädda denna skyddslingsprotokollets tjänstemannafamilj. Men hans försök kröntes inte med framgång, enligt vad som framgår av noten 332 Hum/1944, vilken Wallenberg inlämnade till utrikesministeriet den 21 december. Denna not innehåller ett stort antal liknande fall:

"István Löwenberger gick den 6 december 1944 in i partibyggnaden i Kapásgatan 46 i avsikt att fordra tillbaka de värdeföremål och dokument man fråntagit honom vid ett tidigare gjort anhållande och vilka man icke återlämnat vid frigivandet. Två högt uppsatta tjänstemän vid svenska beskickningen följde honom, vilka emellertid pilkorsarna jagade tillbaka från platsen med vapen. Löwenberger däremot höll man kvar. Sedan dess är han spårlöst försvunnen.

György Bálint råkade för två veckor sedan i pilkorsarnas fångenskap, när han under kvällstimmarna gick från sin arbetsplats i beskickningens byggnad Tátragatan 6 till beskickningens andra byggnad på Jokaigatan 1. Han greps på Berlinplatsen. Sedan dess har man ingen som helst uppgift om hans öde.

Ferenc Schiller, anställd vid beskickningen, fördes bort från sin bostad, Salétromgatan 10 kvällen den 18 december. Han befinner sig för närvarande i gendarmerikasernen vid Bösörmenyivägen.

Aladár Komlós, legationstjänsteman, avlägsnade sig den 17 december från beskickningens byggnad vid Arany Jánosgatan och har sedan dess icke avhört.

Fülöp Gróner, legationstjänsteman, försvann samma dag efter att ha lämnat beskickningens byggnad vid Üllöivägen.

József Bihari, legationstjänsteman, fördes från sin bostad till Svábhegy. Den 10 december anlände han till Hadik-kasernen. Sedan dess spårlost borta.

Vera Szabó, anställd vid beskickningen, släpades den 25 november från sin bostad till partihuset vid Kapásgatan. Därefter spårlost försvunnen.

Lajos Sebestyén, hans hustru, hans svärdotter, fru *András Sebestyén* och sonsonen *Péter Sebestyén* anlände den 16 november på förmiddagen till Svábhegy, varifrån man frigav dem efter att ha undersökt deras papper. På vägen hemåt grepos de av pilkorsare, som förde dem till partihuset i Kapásgatan, där de tillbragte 8—10 dagar i fångenskap. En natt mellan den 28 och 30 november förde man dem, under förevändning att de skulle över till poliskammaren, till Kedjebron, där man sköt dem och kastade dem i Donau. En roddare drog upp fru Lajos Sebestyén, som var svårt sårad, ur vattnet. De övriga hade försvunnit. Dessa fakta berättade den enda överlevande, fru Lajos Sebestyén, för Wallenberg på sjukhuset, innan man ännu hade kunnat operera bort kulan i hennes rygg.

Den 14 december inspekterade höga polisofficerare med tillhjälp av en kapten och flera partimedlemmar, poliser och detektiver, husen Esterházygatan 23 och 42, vilka stodo under Svenska Röda Korsets skydd. Bland de därvarande fördes 25 till säkerhetspolisen på Svábhegy. Fyra frigåvos medan de övriga höllos fångna. Samtliga hade emellertid legitimationer som Röda korsets anställda. Följande dag lade de beslag på och borttransporterade Svenska Röda Korsets hela arkiv, dess livsmedels- och läkemedelslager samt de anställdas kläder."

MIDNATTSRAZZIA HOS SVENSKA RÖDA KORSET

Om razzian på Esterházygatan berättar ett närvarande ögonvittne:

"En enda gång såg jag Raoul Wallenberg några minuter, men han gjorde ett mycket djupt intryck på mig. På natten den 13 december 1944 gånge vi oss ett femtiotal personer under de mest olika förevändningar i Károlyipalatset, Esterházygatan 23. Vid ettiden på natten besattes palatset av detektiver, poliser och soldater. Nu var vi ändå fast nästan allesammans. En kvinna tog gift, men klarade sig. Emellertid lyckades det oss med stor svårighet att pr telefon be om hjälp och efter det ögonblicket försökte vi att dra ut på tiden allt vi kunde, så att den utlovade hjälpen skulle hinna komma. Klockan tre på morgonen kom plötsligt en ung man i bil. Han rörde sig obesvärat. Han presenterade sig på tyska för pilkorsarna — det var Wallenberg. Med sådan naturlighet kom han till oss mitt i natten, som om han inte hade gjort annat i hela sitt liv. Han förhandlade länge med detektiverna och lyckades slutligen uppnå, att man lovade dela oss i tre grupper — de som hade Röda korsets skyddsbrev skulle föras till svenskhusen, kvinnorna utan skyddsbrev skulle till slutna gattet och endast dem av oss, som var inryckningspliktiga, förde man upp till Svábhegy. Sedan dess har jag inte sett Wallenberg. Men jag tror att ingen av oss någonsin kommer att glömma honom."

Om bortsläpandet av Svenska Röda Korsets skyddslingar berättar ett annat ögonvittne, som likaledes målar en intressant bild av Wallenbergs intervention, om hans hjältemodiga uppträdande:

"Klockan två på natten fick vi i Harmincadgatan meddelande i telefon om, att det inte stod rätt till hos Svenska Röda Korset. Jag underrättade omedelbart Wallenberg i hans våning i Buda. Redan en halv timme senare anlände han tillsammans med sin chaufför, Vilmos Langfelder, denne stronge, trofaste ingenjör, som i veckor dag och natt var Wallenbergs pålitliga redskap under det svåra räddningsarbetet.

Jag följde också med till Esterházygatan. På Wallenbergs order stannade chauffören och jag i bilen. Chauffören skulle vakta bilen, sade han, och jag skulle följa händelsernas gång, så att vi vore underrättade om allt. Han gick in ensam. När han kom tillbaka talade han om allt han lyckats genomdriva och gav Langfelder order om att flytta bilen avsides, så att vi kunde se, om pilkorsarna skulle hålla sina löften.

Motorn spann tyst och vi väntade vid hörnet av Reviczkygatan. En gång såg vi en grupp komma ut. Människorna steg in i den stora polisbilen, som väntade utanför. Bilen startade. På Wallenbergs order följde vi efter på behörigt avstånd för att kontrollera, om de åkte iväg med

Dipl. ing. Vilmos Langfelder, Wallenbergs chaufför och vän, som försvann samtidigt med Raoul.

skyddslingarna till det internationella gettot vid Pozsonyivägen. Till vår stora förvåning såg vi, att bilen böjde av och körde över Erzsébetbron upp mot borgen och stannade framför inrikesministeriet.

Wallenberg gav genast order om att stanna. Han hoppade ut ur bilen och ställde första människa, som kom i hans väg, till ansvar. Det visade sig emellertid att polisbilen förde tillbaka samtliga detektiver, som deltagit i razzian, till ministeriet! De meddelade honom, att en annan bil i enlighet med det givna löftet körde skyddslingarna till Pozsonyivägen. Tillsammans med Wallenberg hade vi alltså "följt" detektiverna hem!

Wallenberg var på ett strålande humör efter den episoden. I varje fall bestämde han, att vi skulle fortsätta tillbaka till Pest, fastän hans våning endast låg några steg därifrån och han inte sovit på flera dygn. Först övertygade han sig om, att hans skyddslingar anlänt dit, sedan frågade han per telefon om de som förts till gettot också hade kommit fram.

— Skurkarna höll sitt ord, sade Wallenberg, när vi skildes klockan 6 på morgonen och han gick och lade sig i sin bostad i Dezsögatan eller i Östergatan — han bodde omväxlande i dessa två våningar för att man inte så lätt skulle hitta honom. Sin ryggsäck hade han naturligtvis nu som alltid med sig i bilen."

WALLENBERGS SISTA MANING

I mitten av december erhöill Wallenberg nedanstående rapport från skyddslingsprotokollet:

Pilkorspartiet gjorde husundersökning i fyra kloster, vilka stodo under Svenska Röda Korsets skydd. I det ena nunneklostret drog man sig inte en gång för att tränga in i nunnornas sovsal. Från karmelitklostret Maglódivägen 125 släpades 30 personer bort, från "Sacré Coeur" (Ajtósi Dürer esplanaden) 40 personer, från barnhemmet i Vilmakirálynövägen 39 personer och slutligen från Isteni Szeretet-Leányaklosteret på Svábhegy 30 personer, huvudsakligen unga flickor. Om största delen av dem har man hittills inte fått några underrättelser.

Den 18 december försökte två detektiver att tränga in i det till svenska beskickningen hörande livsmedelsmagasinet i Szentkirályigatan 8. Då vi protesterade avlägsnade de sig efter att ha uppfört protokoll. Beskickningen förseglade livsmedelsmagasinet. De ungerska myndigheterna bröto emellertid upp sigillet, ställde i utsikt att Ungerska Röda Korset skulle få de i magasinet beslagtagna livsmedlen och transporterade bort dem.

Den 19 december trängde sig partisoldaterna János Sáfár och György Majorosi in i huset Révaygatan 16, där Kungl. Svenska Beskickningens tjänstemän hade placerats. Huset var försett med exterritorialitetstavla. Pilkorsarna gjorde husundersökning och berövade invånarna varje värdeföremål, och när de avlägsnade sig förklarade de hotfullt för invånarna, att de inte "spådde dem någon lysande framtid."

Wallenberg såg sig under den fruktansvärda pilkorsterror, som rådde i slutet av december, nödsakad att rikta en sista eftertrycklig maning till Szálasi-regeringens utrikesministerium:

Den svenska humanitära aktionens principer.

Sverige såsom icke krigförande stat i både det första och andra världskriget har ansett det vara sin plikt att hjälpa de nödlidande i alla länder. Från Österrike och Tyskland hämtades under förra kriget tiotusentals barn vilka i årtal levde i Sverige. Elsa Brändström var samtidigt verksam i Ryssland och Sibirien — även under revolutionen — och utförde där ett storartat hjälparbete. På liknande sätt fast i mindre utsträckning var Svenska Röda Korset verksamt i Budapest mer än fyra år efter världskriget och förplögade och klädde tusentals ariska barn. I andra länder skedde detsamma. Ledare för den svenska aktionen var på den tiden frö-

ken Asta Nilsson, som också nu leder Svenska Röda Korsets barnhemsaktion i Ungern.

Under det nu rasande kriget utvecklar Svenska Röda Korset under ledning av H. M. Konungens broder och brorson en mycket större aktivitet än under första världskriget. På svenska Röda korsfartyg ha hittills tusentals tyska och allierade soldater utväxlats. En hel flotta av högmoderna svenska fartyg i Svenska Röda Korsets organisation ombesörjer förplägnaden av Athen och Piraeus, som vid aktionens början redan hade förlorat en del av sin befolkning genom svält.

Svenska hjälpåtgärder för Finland började 1939. Sedan dess har ett värde av över 5 miljoner pengö fördelats i Finland i form av penninggåvor, varuleveranser och utomordentliga krediter. Så har livsmedel levererats från de svenska lagren i sådan omfattning att Finlands folk endast tack vare detta har orkat hålla stånd. Liknande men mindre aktioner ha förekommit i Norge, Belgien, Frankrike och Polen.

Slutligen har Sverige tagit emot omkring 185.000 flyktingar.

Betecknande för alla ovan anförda aktioner är, att de i varje enskilda fall haft en enhetlig organisation och ett enhetligt mål. Så var till exempel Elsa Brändströms aktion en krigsfångeaktion. Den belgiska hjälpverksamheten i detta världskrig är en barnaktion. Den grekiska aktionen är utslutande en transport och fördelningsaktion. Orsaken härtill är att man först har velat lösa de mest brännande humanitära problemen i varje land. Först när de mest nödlidande kategorierna fått tillräcklig hjälp, ansåg man det vara riktigt att utöka hjälpen också till andra kategorier. I Finland har organisationen nått en sådan utbredning, att det blivit möjligt att genom därvarande humanitära aktion komma alla befolkningskategorier till hjälp.

Den svenska humanitära aktionen i Ungern.

När den svenska regeringen mot slutet av första halvåret 1944 beslöt att börja en humanitär aktion också i Ungern, kommo de ungerska judarna först i fråga. Deporteringen av judarna pågick då som bäst under de mest omänskliga förhållanden. Försörjningsläget var på den tiden gott och det fanns ingen samhällsklass, som inte kunde få fullgod förplägning av landets egna förråd.

Man fattade därför genast beslut att först föra de judar, som hade familjära och ekonomiska förbindelser med svenskarna, till Sverige. Sven-

ska regeringen utdelade ett generellt inresetillstånd för sådana judiska personer.

Det har hittills inte varit möjligt att erhålla ett fullständigt tyskt medgivande för denna genomresa. Av de utställda skyddspassen ha en del försetts med tyska visa. Men resan har inte kunnat genomföras inom ramen för detta visum, eftersom man dels i Ungern hittills inte har kunnat erhålla den s. k. passersedeln "Nord", dels icke heller hos Säkerhetstjänsten i Berlin lyckats utverka en garanti för resenärerna under deras genomresa.

Under sista tiden har Kungl. Svenska Beskickningen under sina bemödanden att möjliggöra resan till Sverige gått så långt, att de flera gånger beställt vagnar av de ungerska järnvägsmyndigheterna, endast för att fastställa att ovan nämnda formaliteter icke fått sin lösning. Förhandlingar föras fortfarande med vederbörande tyska myndigheter.

Vidare aktioner och förberedelser.

Uppsamlingen, registreringen, förplägnaden, sjukvården och inkvarteringen av de judiska personer, som skola repatrieras till Sverige, lägo i händerna på en enda tjänsteman vid Kungl. Svenska Beskickningen, som hade i uppdrag att genomföra den svenska humanitära aktionen. Med hänsyn till de ständigt uppdykande nya problemen har det varit omöjligt för denne tjänsteman att under den tid, som förflutit, utvidga den humanitära aktionen till andra områden, så länge de första uppgifterna inte hade lösts helt och hållet. Trots detta har Kungl. Beskickningen framlagt en stort anlagd plan för förplägnad av andra kategorier av det ungerska folket. Denna plan accepterades inte på ungerskt håll. Vidare ha diverse klädespersedlar inköpts i Sverige, men ännu icke avskickats. Slutligen har Beskickningens humanitära avdelning inlett en flyktingsaktion.

Från Svenska Röda Korset äro två delegater verksamma.

Också dessa ha börjat sitt arbete vid den tidpunkt, då hjälpen till judarna var huvudproblemet. Men dessa ha också inlett ariska aktioner.

Skyddsmaktsuppdrag.

Sverige företräder Ungern i elva länder, bl. a. också i Amerika, i Storbritannien och Rumänien. Detta innebär, att svenska beskickningarna i dessa länder och konsulaten på hundratals platser arbetar för där levande ungrares skydd med samma energi, som härvarande beskickning utvecklar för sina härvarande skyddslingar. Vidare företräder Svenska Beskick-

ningen i Ungern Sovjet-Ryssland och i Sovjet-Ryssland Ungern, så, att i händelse av en eventuellt tillfällig besättning av Budapest beskickningen vore i den situationen, att dess humanitära aktion kunde fortsätta inom den planerade utvidgade ramen. Man kan förmoda, att Kungl. Beskickningen endast skall ha möjlighet att vid en eventuell besättning få företräda de nödlidandes intressen, om den kan peka på, att denna aktivitet respekteras och understödes av myndigheterna också under den nuvarande regimen. Detta stöd och denna respekt måste naturligtvis i främsta linjen ta sig uttryck i att beskickningens exterritoriella rätt, egendom och skydds rätt icke kränkes.

Kränkningar av beskickningens rätt.

Mot alla dessa beskickningens rättigheter ha de ungerska myndigheterna resp. partigrupperna förbrutit sig. De sista och krassaste brotten häremot ha anförts i Kungl. Beskickningens not av i går. En avskrift av nämnda not bifogas.

Under tiden fortsätta jedeförföljelserna i Ungern. Den marsch mot Hegyeshalom, som tusentals kvinnor och barn tvingades företaga utan näring, åsamkade ett lidande utan like. Förhållandena i gettot i Budapest blir med varje dag sämre. Där ligga icke hundratals utan tusentals sjuka i oeldade rum utan madrasser, utan täcken, med minimal sjukvård och en förplägnad, vars grund är en officiell tilldelning, som utgör en fjärdedel av, vad som anses vara den normala livsmedelsmängden. Vid Donaukajen skjutas ofta judiska personer utan föregående rättsförfarande, t. o. m. utan ståndrätt. En sedan länge anställd tjänsteman vid beskickningen har sett 12 sålunda avrättade personer. En sådan skjuten och sedan ur Donau räddad person — f. ö. moder till en vid beskickningen anställd — ligger fortfarande på sjukhus med en kula i ryggen.

Höjning av skyddspassens antal.

Under trycket av denna utveckling har svenska regeringen givit i uppdrag åt Kungl. Beskickningen att utdela ytterligare skyddspass för att möjliggöra repatriering för de personer, som hittills inte ha erhållit skyddspass men ha samma förbindelser med Sverige som övriga skyddspassinnehavare. Då Kungl. Beskickningen känner, att den icke längre kan uppskjuta att följa sin regerings anvisningar, ber den enträget kungl. ungerska

regeringen, att den hos vederbörande måtte utverka, att dessa nya skyddspass erkännas, eftersom detta erkännande hittills inte har kunnat givas. Beskickningen fruktar, att om den nuvarande utvecklingen inte kan hejdas eller förhållandena i gettot väsentligt förbättras och beskickningen inte får möjlighet att också hjälpa dessa andra judar, för vilka Sverige har intresse, genom utställande av nya skyddspass, så kommer de ungerska myndigheternas negativa inställning att i Sverige uppfattas så, som om man på ungerskt håll icke eftersträfvade att upprätthålla de hittills goda och vänskapliga förbindelserna mellan de båda länderna.

Fortsatt upprätthållande av barnhemmen.

Vidare ber beskickningen det ungerska utrikesministeriet att det hos vederbörande myndigheter måtte utverka, att de barn- och spädbarnshem, som stå under beskickningens skydd, måtte få stanna kvar, där de befinna sig.

Barnen bo f. n. i lokaler, som äro försedda med nödvändiga hushållsföremål, linne o. s. v. Dessa föremål kunna icke överföras till gettot emedan de icke tillhöra Svenska Röda Korset eller beskickningens humanitära aktion utan husägarna själva. Ett stort antal av barnen äro så små att de ännu inte kunna gå. De måste därför transporteras i slutna vagnar eller bilar, och sådana stå inte till förfogande. Vidare skulle också personalen vara tvungen att flytta över för att förbereda lokalerna för barnhemmet i gettot. Detta kunde ha till följd att de ariska barn, som bo i de svenska barnhemmen, skulle bli utan förplägnad och skötsel.

Kungl. Beskickningen har hoppats att den med ovanstående kunnat främställa den allmänna svenska humanitära aktiviteten i dess större sammanhang och betonar, att om meningsskiljaktigheter som förekommit röjas ur vägen, så kommer Sverige att föra sin humanitära verksamhet i Ungern vidare i samklang med de i båda länderna förefintliga stora ömsesidiga sympatierna.

Budapest den 22 december.

Som vi se talar Wallenberg inte bara för de svenska skyddslingarna utan för alla förföljda (de slutna gettona, barnen, Röda korsets skyddslingar, de deporterade på Hegyeshalomvägen o. s. v.). I realiteten är han den ende neutrale diplomat, som aldrig försökte att enbart rädda sina egna skyddslingar, utan alla dem som råkat i svårigheter.

Ett sexdagars svenskt ultimatum till Szálasi-regeringen.

Omedelbart efter överlämnandet av detta observandum den 22 december avsänder också minister Danielsson sin sista verbalnot till utrikesministeriet. Den bär numret 362/1944 A.-avdelningen, Gyopárgatan och lyder:

"Åberopande Kungl. ungerska utrikesministeriets verbalnot nr 165/K. F. 1944 av den 20 dennes har Kungl. Svenska Beskickningen äran att meddela följande:

Vad beträffar det av Kungl. Svenska Beskickningen önskade återupptagandet av Svenska Röda Korsets verksamhet, som skulle gagna hela Ungern, ger beskickningen uttryck åt sin förhoppning att en lämplig och för båda parterna tillfredsställande lösning skall kunna nås förhandlingsvägen.

Ovan citerade not befattar sig emellertid blott med det sätt, på vilket Svenska Röda Korset bedriver sin verksamhet i Ungern och besvarar inte den för Kungl. Beskickningen viktigaste frågan, nämligen angående de olika kränkningarna av Kungl. Beskickningens exterritorialrätt, egendoms- och skydds rätt.

Kungl. Beskickningen vill hövligast betona, att svenska regeringen om icke ovan nämnda frågor regleras på ett tillfredsställande sätt icke ser någon annan utväg än att hemkalla Kungl. Beskickningen i Budapest.

Kungl. Beskickningen anholder hövligast att Kungl. utrikesministeriet inom 6 dagar måtte avgiva svar.

Budapest den 22 dec. 1944."

Som synes skärptes situationen mellan utrikesministeriet och Svenska Beskickningen. Man kunde befara, att ett negativt svar på svenskarnas ultimatum, som utlöpte den 28 december, skulle innebära en definitiv brytning.

*Skyddslingsprotokollets anteckningar
om de sista veckornas fasor.*

Innan vi övergå till att skildra den övermänskliga kamp, som varade tre veckor intill befrielsen, vilja vi i korthet publicera skyddslingsprotokollets decemberrapport, av vilken framgår de allvarliga misshälligheter, som förmådde svenska beskickningen att överlämna förut nämnda ultimatum:

Rapport från den 1 dec. 1944.

Herr Alapy har under eftermiddagens lopp besökt partikulalen i Kapásgatan 46 och fastställt, att omkring 200—250 personer befinna sig där — enligt hans uppfattning också anhöriga till beskickningens tjänstemän.

"Ledare-brodern" Iglódi var ytterst förekommande och sade, att om vi lät legitimera den lista, vi förelade honom, av minister Bagossy, så skulie han lämna ut de med svenska skyddspass försedda, som hölls fångna där. Herr Alapy kommer i morgon att i detta ärende uppsöka minister Bagossy."

Så börjar skyddslingsprotokollet av den 1 december. Därefter i raden följer en rapport från en annan av räddningsavdelningen, gendarmerikapten Parády, vilken säger, att han hämtade ut sex personer från det slutna gettot och förde dem till Tátragatan 6. Tidigare hade Parády i fru Csányis sällskap gått ut till bangården i Józsefváros, men tyskarna hade inte tillåtit dem att komma in.

En annan ytterst förtjänstfull medarbetare i skyddslingsprotokollets "uteverksamhet", som räddat många hundra människor ur de svåraste förhållanden, var professor Albert Szentgyörgyi. Han var denna dag i tegelbruket. Tack vare sina utomordentliga förbindelser lyckades han hämta tillbaka ett stort antal människor.

Béla Elek och Béla Kapossi gingo till Tattersaal och konstaterade att man i olika grupper förde 1.500 arbetspliktiga därifrån till bangården i Józsefváros. Poliskapten Batizfalvy, som alltid hjälpte svenska aktionerna, noterar denna dag:

- 1) Från uppsamlinghuset vid Telekitorget fördes människorna till Tattersaal.
- 2) Från Albrechtskasernen hämtades 8 personer med svenskt och 6 med spanskt pass ut.
- 3) Från bangården i Józsefváros eskorterades 32 arbetspliktiga tillsammans med de i punkt 2 och 3 nämnda till svenska legationsbyggnaden i Tátragatan 6.
- 4) Det konstaterades att den sökte legationstjänstemannen István Löwenberger inte längre befann sig i Kapásgatan 46.
- 5) De, som voro placerade i Boldog Katalininstiutet, fördes till tegelbruket.

Detta visar alltså i ord skyddslingsprotokollets yttre verksamhet den 1 december. I raden av följande dagar anför vi ett och annat exempel. Så-

lunda lyckas det t. ex. den 5 december, att under två expeditioner rädda 52 personer från Telekitorget. Det konstateras vidare att ytterligare c:a 60 arbetspliktiga hållas fångna, vilka sedan Wallenberg tidigare befriat dem från bangården i Józsefváros, förs från Tátragatan till Telekitorget. Den 6 december hämtar poliskapten Batizfalvy ut 29 kvinnor men de arbetspliktiga finner han inte längre där. Under tiden har man tydligen lastat in dem i vagnarna.

Skyddsling:protokollets akter redogöra dag för dag för avdelningens verksamhet. Det lättaste var — tack vare den utmärkta organisationen — att hämta ut skyddslingarna från det slutna gettot. Sättet var enkelt. Polisen följde gärna med avdelningens tjänstemän mot en dagsersättning av 200—500 pengö. Inom gettot besökte de de olika husen och samlade dem, som voro upptagna på listan över av pilkorsarna bortförda, skyddade personer, vilken de erhållit av avdelningen. De ställde upp dessa skyddslingar i rad och förde dem under polisuppsikt till det internationella gettot. Naturligtvis kunde inte detta pågå i längden — poliserna vågade inte fortsätta, när pilkorsterrorn blev som intensivast. För övrigt var inte heller det internationella gettot säkrare som tillflyktsort betraktat än det slutna. Efter tre veckor upphörde räddningsexpeditionerna till gettot. Samtidigt slutade också besöken i tegelbruken och vid Teleki-torget, ty med belägringens början och Budapests inringning upphörde naturligtvis dessa platser att tjäna som uppsamlingscentra för deporterade.

Kort därefter bli skyddsling:protokollets rapporter helt annorlunda:

"Den 8 december klockan 6 på eftermiddagen ankom till svenskhuset Pozsonyivägen 15—17 en ung man med pilkorsarnas armbindel, med handgranater i bältet och revolver vid sidan. I handen höll han ett papper, som han inte var benägen att visa. Han påstod emellertid att det var en "tjänstgöringssedel", som bemyndigade honom att ta tio unga flickor i anspråk för arbete. Pilkorsaren valde så ut de flickor, som skulle arbeta. De äldre refuserade han. Först ville han föra de utvalda till Szent Istvánringen 2 under förevändning, att de där skulle förses med sopkvastar. Eftersom han meddelade detta redan i svenskhuset, försågo sig flickorna med kvas-tar hemma och vägrade att gå i pilkorshuset vid Szent Istvánringen. Han förde dem då till Västbangården, där de våldtogos i de mörka vagnarna. Efter några timmar fördes flickorna tillbaka till svenskhuset vid Pozsonyivägen, så att den av beskickningen aviserade tjänstemannen förgäves sökte dem på bangården."

Den 10 december rapporterade en tjänsteman från Skyddsling:protokollet följande:

"I eftermiddag klockan 4 trängde fem pilkorsare genom kyrkan in i det

på Herminavägen liggande nunneklostret 'Szent Ferenc Missziós Növérek', och medan de använde de nedrigaste och grövsta uttryck under sitt samtal med systrarna fordrade de, att där undangömda judar omedelbart skulle utlämnas. Av de omkring 50 personer, som här funnit en asyl, bortförde de 30, däribland 5 barn. Likaså förde de bort de värdeföremål, som de lyckats hitta. Jag lyckades rädda några, som förfogade över skyddspass. Pilkorsarna hade ingen öppen order. Den där posterade polisen stod sysslolös och tittade på och lät händelserna ha sin gång. Pilkorsarnas legitimation var utställd i VII:e distriktet. Svenska skyddslingen, fru Miklós Aschner, hennes spädbarn och bagage, som pilkorsarna lämnat kvar, förde jag tillsammans med andra skyddslingar över till Pozsonyivägen 3."

Den 9 december inkommer en rapport om, att tyskarna föregående dag bortfört 100 personer från svenskhusen till arbete, av vilka 17 icke kommit tillbaka. Skyddslingsprotokollet inledde undersökningen. Kapten Parádi begav sig ut till Csepel, men fann dem icke där. Man ringde upp det tyska Abnehmekommando, som lovade att undersöka saken. Efter två dagars undersökning kunde dr Péter Sugár fastställa, att de dock befinna sig i Csepel. Med poliseskort begav han sig den 11 december till Csepel till det tyska kommandot, där den tyske överingenjören Hermann meddelade, att man ännu inte kunde avvara dem eftersom "pilkorskaderna icke voro tillräckliga." Wallenberg intervenerade hos det tyska kommandot och tack vare denna intervention befriades de skyddade arbetspliktiga. Fr. o. m. nu var Wallenberg inte längre benägen att ställa arbetskraft till tyskarnas förfogande på annat villkor än att tyskarna i hans närvaro på morgonen övertog arbetarna i Szent Istvánparken mot ett kvitto och återlämnade dem på kvällen.

RESULTATLÖS KAMP FÖR DE DEPORTERADES BEFRIELSE

På aftonen den 11 december uppsökte en "kristen" gentleman, som icke önskade säga sitt namn, beskickningen på Üllöivägen och gjorde följande protokollförklaring:

"Jag hade ett ärende på stationen i Kelenföld. Där såg jag ett otal vagnar med människor, som skulle deporteras. Ingen tänkte på deras förplägnad, sade de, trots att de stått därute sedan flera dagar tillbaka. Obeskrivliga förhållanden rådde. En tysk löjtnant hjälpte mig att överlämna ett litet paket med livsmedel, vilket faktiskt visade att jag skulle kunnat förse passagerarna i vagnarna med mera livsmedel, om jag hade haft. För

Svenska skyddslingar på väg till skyttegravsgrävning.

en hundrapengösedel följde mig en gendarm längs hela tågsättet. Jag kunde knacka på de plomberade vagnarna, tala med dem därinne och ta ut brev från dem. De frukta för svältdöden. Man måste omedelbart sörja för deras förplägnad."

På Wallenbergs begäran gick tjänstemannen vid legationen Margel på morgonen den 12 december dit ut. Han rapporterade:

"I de vagnar, som stå i Budaörs finnas också sådana judar, som redan varit i Hegyeshalom en gång för deportering, men vilka hämtats tillbaka därifrån. Bland dessa befinner sig Imre Bokor, som innehar ett argentinskt skyddspass."

Wallenberg, som i förväg givit order om att man skulle förbereda en lämplig mängd svenska livsmedel, beger sig på kvällen den 12 december tillsammans med dr Péter Sugár till Budaörs. Han konstaterar, att 50 vagnar med deporterade blivit stående där utan möjlighet att gå vidare, efter-

som linjen har spärrats. Befälhavaren är en tysk SS-löjtnant. På grund av mörkret är det omöjligt att uträtta något.

På morgonen den 13 december begåvo sig Wallenberg, Szentgyörgyi och dr Sugár på nytt ut till Budaörs. De avgåvo följande rapport:

"Wallenberg talade med SS-officeren. På hans begäran släppte man ut människorna ur vagnarna och fördelade de livsmedel, som Internationella Röda Korset ställt till förfogande tack vare Wallenbergs intervention. Officeren meddelade slutligen Wallenberg i mycket vänlig ton, att han dessvärre inte kunde frige dem, som hade skyddspass, eftersom han inte hade bemyndigande härtill. Han begärde hinkar och livsmedel, vilka han skulle lämna in i vagnarna."

Den 13 december på middagen resa Wallenberg, poliskapten Batizfalvy, Béla Elek och dr Péter Sugár ut till Budaörs. I sin rapport säga de:

"Batizfalvy försöker på nytt hos SS-befälet att få ut skyddslingarna, men han uppnår inget annat än, att vi få ett löfte, att man skall begära anvisningar från vederbörande myndighet. Man kan förutse, att transporten ännu inte kommer att gå vidare. Beskickningen skickar i morgon ut en ny sändning livsmedel. Att befria de skyddade tycks emellertid för närvarande vara omöjligt."

Wallenberg sätter allting i rörelse för att befria skyddslingarna bland de i Budaörs deporterade: I noten 318/1944 vänder han sig den 14 december till utrikesministeriet:

"Kungl. Svenska Beskickningen har äran att vända sig till Kungl. Utrikesministeriet i nedanstående ärende.

Kungl. Beskickningen har erfarit, att ett tågsätt med flera tusen judiska personer sedan flera dagar står på linjen Kelenföld—Budaörs. Över detta tågsätt förfoga tyskarna. Bland nämnda personer befinna sig också flera innehavare av svenska skyddspass och provisoriska pass. Den tyska tågkommendanten har meddelat Kungl. Beskickningen, att denna skall vända sig till tyska säkerhetspolisens kommando, Tárogatóvägen 2—4, enär han endast på order från denna myndighet kan frige skyddspassinnehavarna.

På grund av ovan nedskrivna fakta ber Kungl. Beskickningen Utrikesministeriet att godhetsfullt vidtaga erforderliga mått och steg hos tyska säkerhetspolisens kommando, på det att denna order snarast möjligt kan givas tågets kommandant.

Kungl. Beskickningen tackar på förhand för Kungl. Utrikesministeriets älskvärda intervention."

Ännu några dagar försöker beskickningen att skicka ut livsmedel till Kelenföld. Men den 18 december rapporterar legationens tillfälliga repre-

sentant, Ferenc Illés, att en del av vagnarna redan ha avsänts i riktning mot Komárom och endast ett mindre antal står ännu på det Budaörs flygfält tillhöriga spåret — på nytt plomberade och under kontroll av blandad ungersk och tysk militär. På rapporten har Wallenberg egenhändigt gjort följande anteckning:

"Ofördröjligen bör fastställas, om det finns vidare möjligheter att skicka livsmedel."

Och till sist ett sorgset slutackord. Den 19 december rapporterar skyddslingsprotokollet till Wallenberg:

"I dag ha vi i telefon frågat stationsföreståndaren i Bicske om tågsättet från Budaörs. På vår förfrågan svarade man, att tågsättet redan passerat och fortsatt mot Komárom."

Alltså lyckades det inte att rädda skyddslingarna.

WALLENBERG I SCHUBHAUSLÄGRET

Wallenberg fick den 10 december ett förtroligt meddelande om att det bland de i Schubhaus förvarade också fanns svenska skyddslingar. På skyddslingsprotokollets förfrågan förnekade man emellertid detta. Wallenberg hade dock fått underrättelsen från en absolut tillförlitlig källa, och just därför ville han till varje pris slippa in i lägret, så att han skulle kunna tala med fångarna. Den 12 december lyckades han slutligen få tillstånd därtill och i dr Péter Sugárs sällskap kom han dit. Han konstaterade att 4 skyddslingar befunno sig bland de internerade, bl. a. journalisten Vilmos Neményi. På Wallenbergs begäran lovade interneringslägrets ledning att så länge deras öde icke var klarlagt, skulle man inte skicka dem till Komárom, dit de internerade för övrigt skulle transporteras. (Befälet höll inte detta löfte, ty redan samma dag fördes lägrets samtliga fångar — 600 stycken — och bland dem också skyddslingarna till fots mot Komárom.)

Skyddslingsprotokollets tjänstemän följde Wallenbergs exempel, och trängde också in i pilkorshusen. Det fanns några, som lyckades avtvinga en av VII:e distriktets mest berömda partiledare en tillåtelse. János Beér och András Szentgyörgyi gingo bl. a. in och ut i partihuset vid Füzérgatan och hittade alltid på något sätt att befria de där befintliga svenska skyddslingarna. Från och med nu fanns det möjlighet till kontakt i många pilkorshus, i all synnerhet András Szentgyörgyi besökte dessa hus i de mest varierande förklädnader (i katolsk reverendar, som pilkorsarnas parti-

funktionär, som officer o. s. v.). Så besökte han husen på Svábhegy, kaserterna, krigsdomstolen på Margitringen o. s. v. I många fall befriade han framgångsrikt skyddslingarna ur deras svåra läge.

FÖGA FRAMGÅNG, MYCKEN MOTGÅNG

Skyddslingsprotokollet förde en häftig kamp också för de 27 personer, som på kvällen den 10 december bortförts ur klostret "Isteni Szeretet Leányai." Olika tjänstemän i avdelningen konstaterade att pilkorsarna hade brutit sig in i klostret under ledning av den beryktade löjtnanten József Klima. Med en lastbil, som väntat vid bergbanestationen, bortfördes överläkaren dr László Karcag och dennes familj samt åtskilliga kvinnor och flickor. Från skyddslingsprotokollets sida följde Szentgyörgyi det upptäckta spåret och trängde in i pilkorsarnas lokal i Ujpest, på Arpád-gatan. Han meddelar följande om sitt förfarande den 19 december:

"Vid min ankomst överlämnade jag legationens brev till 'ledare-brodern' Kálmán, vilket innehöll namnlistan över de bortförda personerna, legitimationer, som bevisade deras utländska medborgarskap, och slutligen en begäran att alla, som funnos upptecknade på listan, skulle överlämnas till mig som legationens befullmäktigade för vidare befordran till ett skyddat hus. På min begäran svarade partiledaren efter cirka en halvtimmes sammanträde med kamraterna följande:

— Personerna ifråga har faktiskt överförs till pilkorshuset på Arpád-gatan av löjtnant József Klima, men sedan de legitimerat sig har de släppts.

Någon annan upplysning var han inte villig att lämna."

Genom legationen konstaterades, att alla, som släppts från partihuset i Ujpest, hade skjutits vid Donaukajen.

*

András Szentgyörgyi meddelar, att han den 15 december gått ut till Tekniska högskolans område i Hűvösvölgy, där den ungerska SS-döds-kallbrigadens kommando befann sig. Av de där placerade arbetspliktiga lyckades han i sällskap med János Beér, en annan tjänsteman i räddningsavdelningen, transportera två skyddslingar till det internationella gettot.

Den 15 december berättar ett kort protokoll:

"En trovärdig 'kristen' gentleman mötte i dag en grupp kvinnor på Vilmos császárvägen, vilka sågo fruktansvärt miserabla ut. De kommo

från Margitbron och gingo mot Károly királyvägen. På hans fråga hade en svarat, att de kommit från Komárom."

Skyddslingsprotokollet hade redan tidigare i en undersökning kunnat fastställa följande:

"På Budaivägen i Győr befann sig några hundra meter från vagnfabriken ett läger för 400 personer. De som befunno sig där, voro till största delen skyddslingar med utländska pass — bland annat också svenska. Under nära två veckor levde de där utan kontroll och utan varje officiell förplägning. Likaledes blev ett godståg med deporterade stående i Acs mellan Győr och Komárom, eftersom tåget inte kunde löpa in på den sönderbombade stationen i Győr. Synbarligen ha vi flera skyddslingar där, då fyra stycken själva givit livstecken ifrån sig."

På Wallenbergs anvisning reste Béla Elek, hjälten från räddningsarbetet på dödsvägen till Hegyeshalom, dit, och redan på kvällen anlände också hans officiella meddelande:

"Vi lyckades få ut skyddslingarna ur vagnarna i Acs och Győr. Också andra människor kunde vi rädda."

Den grupp, som den "kristne" gentlemannen hade talat om, var alltså de av Béla Elek hämtade, som icke hade svenskt skyddspass, och vilka han följde till gettot.

Den 20 december infann sig en uniformerad polis på svenska beskickningen och meddelade att tyskarna under natten hade släpat bort 35 personer från Marista-brödernas skola, belägen vid Högyes Endregatan. Dessa personer hade förts till Gestapo på Svábhegy. Skyddslingsprotokollets representant gick genast till platsen och konstaterade att 80 barn och 40 ordensbröder, vilka voro lärare, hade bortförts. Huset stod under svenska beskickningens skydd. Under flera dagar försökte Wallenberg intervensera i denna sak och på hans anvisningar sökte kapten Parádi att befria de barn, som ännu kunde befinna sig i skolan. Men tyskarna lämnade inte ut mer än en enda pojke, den 9-årige Péter Mandel, som var en svensk skyddsling. Övriga barn, som befunno sig där, skulle enligt uppgift föras till Svábhegy. (Detta var också en av anledningarna till att svenska beskickningen ställde sitt förut omtalade ultimatum.)

Mycket intressant och framgångsrik var den kamp, som skyddslingsprotokollet med Wallenbergs hjälp förde vid krigsdomstolen på Margitringen för att rädda de dit förda, skyddade arbetspliktiga. På Wallenbergs uppdrag begav sig András Szentgyörgyi hit upprepade gånger. Legations-tjänstemannen József Biharis protokoll över befrielsen av de arbetspliktiga Pál Blumberg, Pál Váranai-Weisz, László Vadnai och Miklós Perl finnes i behåll. Av detta framgår, att det under besöken på Margitringens

krigsdomstol tack vare krigsdomarnas, överlöjtnanterna dr István Dusárdy och Lóránd Szentgyörgyi, välvilliga stöd, lyckades András Szentgyörgyi att framlägga bevis för, att ovannämnda skyddslingar på grund av överenskommelsen mellan Kungl. Svenska Beskickningen och ungerska regeringen om avrustning av sådana arbetspliktiga, som förfoga över skyddspass, icke kunde betraktas som desertörer.

Dessa arbetspliktiga räddades alltså genom den av Wallenberg underskrivna, tidigare omnämnda fiktiva "avrustningsakten".

I raden av interventioner hade det lyckats skyddslingsprotokollets tjänstemän att uppnå sällsynt goda resultat. Så kunde t. ex. dr Péter Sugár bli "god vän" med en av organisationen Todts ingenjörer, arbetsledaren Eggenberger. Av denne lyckades Sugár erhålla en skrivelse, enligt vilken Eggenberger meddelade, att de under svenskt skydd stående arbetspliktiga skulle entledigas. Vidare uppmanade han de tyska arbetsorganisationerna att utlämna sådana skyddslingar till den Svenska Beskickningens representant, som uppsökte dem med ifrågavarande skrift. Legationen gjorde fotokopior av Eggenbergers brev och mot uppvisandet av detta lyckades man befria ett mycket stort antal skyddade arbetspliktiga. För övrigt kunde man också inför pilkorsmyndigheterna dokumentera de skyddades rätt, ty att tyskarna hade godkänt något, var alltid en tungt vägande bevekelsegrund. Den viktiga akten hade följande lydelse:

Organisation Todt

Einsatz Süd

Aussenstelle Budapest

Egg/F

O. U. den 14. 12. 44

An die

Oberbauleitung Ungarn-West

Bauleitung Sandstein

E i n s a t z o r t.

Betrifft: Freigabe von unter schwedischen Schutz stehenden Juden.

Bezug: Anordnung des Kgl. Ung. Honvédministerium 171.130, eln. 45/1944 vom 23.11.44.

Die Kgl. Schwedische Gesandtschaft, hier vertreten durch Dr Péter Sugár, führt Beschwerde darüber, dass Juden die mit schwedischen Schutzbriefen versehen sind und an Ihren Baustellen eingesetzt sind, nicht entlassen, sondern dort festgehalten werden. Ich beziehe mich auf das Schreiben des Einsatzes Süd vom 4.12.44 Aktenzeichen T — A/N, wonach angeordnet wurde, dass sämtliche unter Schutz stehenden Juden zu entlassen sind.

Ich bitte den zu Ihnen entsandten Beamten der schwedischen Gesandtschaft in Budapest, eventuell noch bei Ihnen eingesetzte schwedische Schützlinge zu übergeben, da durch die schwedische Gesandtschaft Budapests für den Abtransport gesorgt wird.

Heil Hitler!
Eggenberger
OT-Einsatz Süd
Aussenstelle Budapest
(Dipl. Ing. Eggenberger
OT-Bauleiter)

I översättning lyder det unika brevet:

Angående: Frigivande av under svenskt skydd stående judar.

Aberopas: Förordningen från Kungl. ungerska försvarsministeriet 171.130, eln. 45/1944 av den 23.11.44

Kungl. Svenska Beskickningen, här representerad av dr Péter Sugár, anför besvär över, att judar, vilka äro försedda med svenska skyddsbrev och vilka äro placerade på sina arbetsplatser, icke entledigas utan hålles kvar. Jag återopar skrivelsen från Einsatz Süd av den 4.12.44 med akt-numret T-A/N, enligt vilken har förordnats att samtliga under skydd stående judar skola entledigas.

Jag ber, att Ni måtte överlämna eventuellt hos Er arbetande svenska skyddslingar till den från Svenska Beskickningen utsände tjänstemannen, då avtransporten ombesörjes av svenska legationen i Budapest.

Strid på liv och död för att skydda barnen.

Den allra största striden stod utan tvivel kring de skyddade barnen, vilka räddades i tusental. I det slutna gettot kämpade det judiska rådet under veckor, understött av Wallenberg och Internationella Röda Korsets representant Born, senare Weyerman, för att barnen inte skulle föras in i gettot.

Icke desto mindre stormas det av Asta Nilsson ledda Svenska Röda Korsets barnhem på Szent Istvánringen 29, och den 22 december föra detektiver och pilkorsare bort barnen samt den av sex män och sex kvinnor bestående personalen. Likaledes tömmes den skotska missionen vid Vörösmarttygatan och även från andra asyler hämtas hundratals barn in till gettot vid den tidpunkt, då gettot är så överfullt att man inte kan finna någon plats för de små.

Wallenberg vänder sig först till v. utrikesministern Zoltán Bagossy,

vilken denna dag ännu var i Buda, därefter för han som en blixtnär från den ena pilkors- och polismyndigheten till den andra för att rädda barnen och dess personal.

Den 22 december hölls åter en stor razzia i Pannóniagatan, vid vilken 41 personer, däribland några skyddslingar, släpades till poliskammaren vid Mozsárgatan och därifrån till Svábhegy. Wallenberg beslöt sig för att icke ens nu i denna kritiska tid dra sig för att gå in i lejonets kula. Han skulle gå upp på Svábhegy själv.

En av hans ledsagare, en tjänsteman i skyddslingsprotokollet, har skildrat detta ganska dramatiska besök:

"Den 23 december 1944 omkring klockan 2 på middagen kallade Wallenberg mig, för att vi skulle försöka utforska, var de från Szent Istvánringen bortsläpade barnen och den försvunne svenska röda korstjänstemannen Ferenc Schiller befunno sig, samt om möjligt befria dem.

Vi startade i Wallenbergs bil. Legationssekreteraren vid svenska beskickningen Per Anger följde med oss, eftersom han ändå hade ett ärende till utrikesministeriet. Bilen fördes av ingenjör Vilmos Langfelder, Wallenbergs ständige chaufför och svensk skyddsling. Vi for först till "borgen" till utrikesministeriet, där endast den för utrikesministern vikarierande Vöczköndy uppehöll sig. Sedan vi hade väntat en kvart, lät han hälsa, att vi skulle komma tillbaka vid halv sextiden på eftermiddagen. Legationssekreterare Anger gick då över till den påvliga nuntiaturen, där svenske ministern Danielsson uppehöll sig. Där skrevo de en not.

Vi fortsatte till Peter Hain på hotell Majestic på Svábhegy. Där mötogs vi av Hains ställföreträdare, detektivöverinspektören László Koltay. Med mig som tolk förklarade Wallenberg att "det var den allra största nedrighet, det som hade hänt med barnen på Svábhegy och Szent Istvánringen och med de fullvuxna i Pannóniagatan". Han fordrade omedelbara åtgärder för att de skulle försättas på fri fot.

Koltay förnekade först allt och försökte påstå, att det aldrig varit tal om att släpa bort några barn. På Wallenbergs energiska anmaning telefonerade han slutligen till en tre-fyra pilkorshus och frågade om de hade några judiska barn och en fånge vid namn Ferenc Schiller? Naturligtvis fick han negativt svar från alla. Därpå höll Wallenberg ett synnerligen skakande och suggestivt tal till Koltay, som avbröts av en telefonringning. Jag hörde bara dessa fyra ord:

— De är hos mig.

Efter fem, sex minuter kom Peter Hain in. Vi presenterade oss för varandra. Hain förklarade att alltsammans var ren lögn. De hade inte släpat bort några barn alls.

8935/1944.BM.

Officiell plan över det av Wallenberg skyddade slutna gattot.

Telefonen ringde igen. Koltay svarade men överlämnade efter några sekunder luren till Hain. Jag förstod av de nästan viskande orden, att det var Vöczköndy, som telefonerade upp till Svábhegy. Hain iakttog Wallenberg under hela tiden samtalet pågick. Det syntes att det rörde sig om honom.

Efter samtalets slut tog Hain ett mycket kyligt avsked av oss och skyndade sig ut ur rummet. I kort ton kallade han ut Koltay. Det var tydligt, att han gav honom instruktioner. När överinspektören kom tillbaka, förklarade han på nytt, men denna gång i ännu mera högdragen ton, att alla dessa uppgifter, som vi fått, voro falska. De visste ingenting alls om något dylikt. Han gav några ljumma löften, tog ett kort och kallt avsked av oss och riktigt föste ut oss ur rummet.

Från Koltay återvände vi till nuntiaturen efter sekreterare Anger och åkte sedan tillsammans med honom till utrikesministeriet. Vöczköndy tog genast emot oss. Han förklarade i upphetsad ton, att han hade varit ungerska legationens militärattaché i Stockholm men inom 24 timmar måste lämna landet, något som han aldrig skulle förlåta. Han skulle säkerligen finna ett sätt att tvinga svenska legationen att flytta till Szombathely. Det föreföll,

som om detta ämne hade behandlats i telefonsamtalet mellan Vöcköndy och Hain.

Efter fem minuter hade Vöcköndy också klarat av oss. När vi kommo ut förklarade Wallenberg:

— Jag tror att döden aldrig varit mig så nära som uppe på Svábhegy.

Sekreterare Anger skildes från oss, men vi fortsatte till den schweiziske konsulin Lutz i hans våning på Verböczigatan. Med Lutz hade Wallenberg ett tre timmar långt samtal mellan fyra ögon. När han kom ut sade han sorgset:

— Det ser ut, som om allt skulle vara slut. Nu förbereder de aktioner mot diplomaterna också.

Wallenberg dirigerade vagnen till sin våning i villan Dezsögatan 3. Vi stannade emellertid vid Naphegyplatsen och Wallenberg vände sig till mig med följande fråga:

— Har ni lust att följa med in i lejonkulan en gång till?

Här verkade då Nemzeti Számonkérő Szék, en s. k. domstol, som pilkorsarna hade, vars nitiska gendarmer i otaliga fall visat en fruktansvärd obarmhärtighet och brutalitet. Vi stego ur och gingo in för att fråga efter barnen och Schiller. Ledaren, gendarmerikapten Norbert Orendy, var emellertid inte inne. Det var inte utan en viss lättnad jag gick därifrån. Efteråt berättade Wallenberg för mig i bilen, att Lutz nyss hade sagt honom, att man just med denna rövardomstols manskap ville utföra aktionen mot diplomaterna. Det är karakteristiskt för Wallenbergs mod att han, trots att han visste detta, gick direkt in i förbrytarnas kula. Wallenberg sade vid detta tillfälle:

— Jag tycker om det farliga spelet!

När vi kommit hem bad Wallenberg mig enträget, att jag inte skulle berätta något för någon om denna eftermiddag, i all synnerhet inte om vårt besök i utrikesministeriet, eftersom det nu inte längre bara var fråga om judarna utan också om oss diplomater.

Den 24 december avbröts förbindelserna på några dagar mellan Wallenberg och oss. När jag åter träffade honom i legationen på Gyopárgatan satt han och skrev. När jag hälsade på honom, såg han ett ögonblick på mig och besvarade min hälsning med orden:

— Ah, Sie leben noch, das ist nur ein Zufall! (Jaså, ni lever ännu. Det är då bara en slump!) Och så fortsatte han sitt arbete . . ."

Barnadöd under julhelgen.

Trots Wallenbergs interventioner på olika håll för att skydda barnen, kunde han inte hindra att pilkorsarnas s. k. "oansvariga" medlemmar fort-

satte sina angrepp mot barnhemmen och plundrade dessa. Ett sorgligt exempel se vi i följande

Protokoll

beträffande de under Kungliga Svenska Beskickningens och Internationella Röda Korsets skydd stående båda barnhemmen (Budapest VII, Vilma királynövägen 25, och Bp VI, Munkácsy Mihálygatan 5—7).

I huset Munkácsygatan 5—7 uppenbarade sig den 24 december vid halvtiotiden cirka tjugofem pilkorsare. Detta meddelades omedelbart per telefon från huset på Vilma királynövägen till Svenska Beskickningen, Röda korset och poliskammaren. Den senare meddelade att den, eftersom det var fråga om pilkorssoldater, inte hade någon befogenhet att blanda sig i denna angelägenhet — det var partiets sak att göra detta. Medan telefonsamtalen pågingo, besattes också huset i Vilma királynögatan dels av pilkorssoldater, dels av civila pilkorsare.

I Munkácsygatan ställdes människorna upp i led. I tredje våningen bodde två sjuka damer i åldern 70—80 år. Dessa skötes omedelbart ner. Likaså skötes två treåriga barn i sjukrummet nr 8 i tredje våningen. Utanför sjukrummet sköts ett barn på ett och ett halvt år, vilket kastades in i rummet bredvid de två andra. Barnens sköterska, som hade samlat ihop det nödvändigaste i ett knyte, ville hämta barnen. Hon hittades skjuten några meter från samma rum. En trettonårig yngling, som haltade och därför blev efter i ledet, fördes tillbaka till barnhemmet av en pilkorssoldat och sköts i ett rum. Alla sex döda ligga där ännu.

Huset genomsöktes in i detalj, alla föremål lämnades i största oordning. Vad som tagits med ha vi ännu inte riktigt kunnat konstatera.

Invånarna i barnhemmet i Munkácsygatan fördes över till Radetzkykasernen. Där visiterades männen, varefter hela sällskapet fördes till gettot, där judiska rådet har placerat dem i huset Kazinczygatan 10.

Invånarna i barnhemmet i Vilma királynövägen fördes likaledes till Radetzkykasernen. Där lät man dem vänta fem minuter, varefter de tillsammans med invånarna i barnhemmet i Bocskagatan fördes till Szivgatan, där man placerade dem i de tomma våningarna i husen 33, 46 och 47. Detta har efter allt att döma skett på grund av ett misstag — man hade nämligen sagt till ledarna för transporten att de skulle föra dem till Sipgatan, vilket de ha uppfattat som Szivgatan.

Den 25 december på eftermiddagen klockan 6 kommo — efter angivande från portvakten — pilkorsare till huset Szivgatan 46 för att ställa invånarna till svars för att — enligt uppgift — fem personer hade flytt. Förgäves förklarade man, att ingen fattades. Alla måste ställa upp sig i

led på gården. Under tiden sårades en 14-årig pojke i benet av ett gevär. Då han till följd härav inte kunde gå ned, sköts han i rummet. Likaså sköts en liten flicka här. Sällskapet fördes sedan över Ferdinandsbron till Váci-vägen. Man sade redan från början ifrån och även flera gånger under vägen, att ingen fick ta någonting med sig. Sedan de passerat Fordfabriken måste alla lämna ifrån sig det lilla de dock hade tagit med sig, pilkorsarna undersökte det och valde ut några saker. I samma ögonblick blåstes flyglarm, man såg en raket och pilkorsarna började vilt skjuta mot maskinerna. I den oordning, som uppstod, undkommo cirka 30 personer. Senare sade pilkorsarna, att barnen skulle placeras i baracker. Därför valde de ut tre 15-åringar och en lärare vid namn József Csillag, som skulle vara kvartermästare: dessa fördes till barackerna, men kommo inte mera tillbaka. De dödades. Senare talade en av pilkorssoldaterna med sina kumpaner, och efter detta samtal förde de 110 barn tillbaka till hemmet i Vilma királynövägen, där de bådo om ett intyg om att 78 barn hade mottagits, ty, sade de, de hade fått order om att inte mer än hälften av barnen skulle få förbli i livet. Ytterligare sex barn hade försvunnit. Det är möjligt, att de sårats under skottlossningen, men det är också möjligt att de lyckats undkomma.

På förmiddagen den 24 december anmälde en av pilkorssoldaterna i huset Vilma királynövägen till sin fältväbel: — Broder! Inrikesministeriet är i telefonen. Fältväbeln gick till telefonen, men man vet inte vad som sades. Under uppehållet framför Radetzky-kasernen kom samma fältväbel med sin motorcykel ut från staden, och efter hans ankomst fingo människorna order om den fortsatta marschen.

Den 26 december hämtades barnen från husen på Szivgatan tillbaka till barnhemmen i Munkácsygatan och Vilma királynövägen.

Samtliga rum i Vilma királynövägen återfunnos i den mest fruktansvärda oordning.

Medan barnen under natten fördes bort från Szivgatan blev fru direktör Lederer slagen i huvudet av pilkorssoldaterna med en gevärskolv, när hon förklarade, att alla barn voro närvarande.

Vi upprepa vår redan tidigare framställda anhållan, att de två barnhemmen måste ställas under polisskydd.

Budapest den 26 december 1944.

Underskrifter.

DE NEUTRALA SÄNDEBUDENS SISTA NOT

Efter barnhemsaffären tycktes man ändå ha kommit till en vilopunkt. De neutrala legationerna inlämnade, som vi nämnt, den 23 december en ny not till Szálasi.

Detta var de neutrala sändebudens sista not till Szálasi-regeringen. Per Anger hade uppdraget att överlämna den. Noten löd:

Note verbale.

Undertecknade i Budapest ackrediterade neutrala makters sändebud ha redan två gånger tillåtit sig att vända sig till Kungliga ungerska regeringen med en vädjan, att den måtte intervensera till förmån för de förföljda och utanför lagen stående judarna. När nu Kungliga regeringen anser det nödvändigt — detta är inte platsen för en diskussion om det berättigade häri — att innesluta judarna i getto, taga de neutrala makternas sändebud åter ett diplomatiskt steg för att hos regeringen ernå, att åtminstone barnen skola undantagas från denna förordning.

Det vore i sanning en obegriplig aktion att straffa de oskyldiga eller tillgripa åtgärder för självskydd gentemot oskyldiga varelser, som äro absolut oförmögna att skada. Även om avsikten är att försäkra Eder mot störningsmöjligheter är det oförståeligt att hysa sådan oro gentemot barnen. Vi ha hört sägas att judarna äro Ungerns fiender; men rätten och samvetet förbjuder alla fientliga handlingar mot barn också i krig. Varför skall det då vara nödvändigt att tvinga dessa varelser att leva på sådana platser, som likna fängelser, och där de stackars små inte se något annat än elände och kvinnors och gamlas lidande och förtvivlan, allt endast för att de förföljas av rasskäl? Varje civiliserat folk tar hänsyn till barnen och hela världen kommer att bli smärtsamt förvånad om det av tradition kristna och riddarliga Ungern skulle företaga något mot de små.

De neutrala makternas representanter förlita sig på, att den Kungl. regeringen kommer att vänligt uppfatta denna vädjan och tillåter, att alla barn (tillsammans med mödrarna, när det är fråga om spädbarn) stanna utanför gettot i de av de diplomatiska legationerna inrättade eller skyddade asylerna eller i Röda korsets olika institutioner. Vid utförandet av denna aktion, som uteslutande har ett människovänligt syfte, måste man sörja för att en personal utväljes, som är politiskt otadlig, och som kan ge barnen en god patriotisk uppfostran.

Budapest den 23 december 1944.

Angelo Rotta (†), Pävlig nuntius.

Carl Ivan Danielsson, Svensk minister.

Harald Feller, Schweizisk Chargé d'affaires.

Jorge Perlasca, Spansk Chargé d'affaires.

Greve Pongrácz, Portugisisk chargé d'affaires.

Under inflytande av denna not förbjöds slutligen den 26 december vidare störningar av barnhemmen.

PILKORSARNA BESÄTTA OCH SVENSKA SKYDDSLINGAR
ÅTERTAGA SVENSKA LEGATIONEN
VID GYOPARGATAN

Omedelbart före den fullständiga inringningen av Budapest gävo sig den 24 december alla pilkorshordernas ledare av och någon ansvarig myndighet fanns inte längre. József Gera, pilkorsarnas "partibyggar", som hittills representerat partimakten i de "trognas hus", Andrásyvägen 60, och till vilken Wallenberg alltid med gott resultat vände sig, flydde den 21 december.

Tre bittra veckor följde före befrielsen, under vilka Wallenberg och svenska legationen icke producerade några noter. Den verkliga makten övergick till fullkomligt primitiva, obildade element, som till största delen bestod av sadistiska ogärningsmän, vilka sluppit ut ur de öppnade fängelserna och vilka levde i ett ständigt alkoholrus — blodtörstiga, plundrings-hungriga rövare och banditer.

Man måste alltså organisera om skyddsapparaten efter helt andra grunder. Framför allt tycktes det viktigaste nu vara, att finna de trådar, som kanske ändå bland pilkorsarna förde till en "värdefullare" enhet. Man måste alltså upprätthålla förbindelsen med dessa pilkorsare och finna den väg, som ledde till det över pilkorsarna stående tyska militära kommandot.

I ett eller ett par fall lyckades det legationens tjänstemän, vilka på eget bevåg gävo sig ut, att med tillhjälp av mutor finna några beskyddare i de i deras närhet befintliga partihusen eller bland de tyska Wehrmacht-trupperna. Legationscentralen vid Üllöivägen försökte också med något i den stilen.

Wallenberg själv flyttade i dessa dagar över från Buda till Pest, där han hittade en provisorisk asyl för några dagar i Madáchgatan 5 i författarinnan Magda Gábors våning. Det huset och den våningen kände han väl till, han hade ofta varit där en tid tillsammans med friherrinnan Gábor Kemény, maka till Szálasis utrikesminister. Sedan en tid tillbaka bodde legations-tjänsteman dr Paul Hegedüs där med sin familj, och Wallenberg tillbringade de två juldagarna tillsammans med dem. Han lekte just med deras små barn, när telefonmeddelandet kom om julens fruktansvärda händelser i barnhemmen.

Den 24 december, som var en söndag, höll på att bli aktionens sista dag. Wallenberg hade dagen innan varit på Svábhegy hos det ungerska Gestapo. Han hade varit med, när utrikesministeriets tillfällige ledare, som vi tidigare berättat, tillbakavisat varje intervention. Aberopande den förmed-

ring, för vilken han utsatts i Stockholm, hade han hotat svenska legationen med att förklara, att dess lott skulle bli synnerligen bitter, om den icke omedelbart avlägsnades från Budapest.

Efter Wallenbergs återkomst utdelades därför på Ullöivägen ordern att alla skulle avlägsna sig:

— Gå vart ni kan! Placera er där ni kan finna någon plats, som ni tror är säker. Legationen svävar i fara, skyddsverksamheten tycks, efter vad vi nu kan se, upphöra.

Alla packade febrilt och försökte att finna en tillflykt någon annanstans. Wallenberg gav liknande order i Harmincadgatan, där "hjärntrusten" varit placerad sedan mitten av december, och han själv flyttade till att börja med, som ovan nämnts, in i Madáchgatan. Wohl ansåg det däremot vara överflödigt att meddela sin personal det sorgliga budskapet, eftersom de arma människorna ändå inte kunde veta, hur de skulle kunna finna något "säkrare" ställe.

Wallenberg flyttade också dagligen till en ny lägenhet för att hans följare inte skulle finna honom så lätt. Några dagar bodde han i Fosterländska banken i Harmincadgatan, dit man endast kunde komma in med särskilda legitimationer. Sista dagarna i december ansåg han sig åter böra uppsöka annan plats och valde greve Gyula Károlyis palats i Reviczkygatan, vilket också hyrts av legationen. Att ett tyskt militärkök hade sin plats i huset bekymrade Wallenberg föga. Tillsammans med Hugo Wohl flyttade han dit på nyårsafton. Den natten träffades palatset av en bomb och fick stora skador, och Wallenberg var åter hemlös. Överallt förde han med sig sin outhärliga rygsäck. Det var hans princip att ha det allra nödvändigaste i den, medan hans andra tillhörigheter voro placerade i luftskyddskällaren i den egna våningen. Han var alltid praktisk och gick praktiskt klädd. Av sina tjänstemän fordrade han också, att de alltid skulle bära pjäxor. Han hade skaffat ett stort lager dylika från en skyddsling, som var skofabrikant. Denna order motiverade han med följande:

— Jag har sett dödsmarschen mot Hegyeshalom. Jag såg hur de gåendes skor förstördes redan efter de första kilometerna. Vi måste alla vara beredda på att utan föregående varning få gå den turen.

Den 24 december kom redan tidigt på morgonen meddelande, att pilkorsare hade trängt sig in i legationshuset vid Gyopárgatan och släpat bort *verkliga* svenska och finska medborgare, samt skyddade tjänstemän, vilka befunno sig där. Snart kom också en rapport per telefon från dessa — komiskt nog kunde man trots alla förbud med tillhjälp av de kristna tjänstemännen telefonera från det slutna gettot. Det meddelades att Asta Nilsson och Margareta Bauer med sällskap oskadda anlät till gettot.

Efter detta meddelande — som kom när Wallenberg inte var närvarande — såg man endast en möjlighet: att anhålla om det Internationella Röda Korsets skydd.

Hugo Wohl och András Balog uppsökte den i hotell Vadászkiút boende delegaten för Internationella Röda Korset, Hans Weyermann. De redogjorde för sakernas läge och betonade, att det var omöjligt att lämna 5.000 människor utan ledning, utan mat och utan omtanke. De vädjade därför till Internationella Röda Korset att ta hand om svenskskyddslingarna.

Weyermann svarade, att hans befogenhet som delegat inte började förrän efter befrielsen, och hänvisade dem till Born.

De gingo därför över till Buda, till Fillérgatan 55 där delegaten Born bodde. Under tiden utsattes Buda för ett enormt kraftigt luftangrepp. Den dagen intogo Röda arméns förtrupper Húvösvölgy och Svábhegy.

Medlemmarna av legationen på Üllöivägen skingrade sig åt olika håll. Var och en försökte finna en säker tillflyktsort. Fru Edith Wohl-Ernster, som tjänstgjorde i telefonväxeln, stannade lyckligtvis kvar på sin plats och kunde på så vis upprätthålla kontakten med aktionen och den yttre världen. Så kunde hon också meddela herrarna, som kom till Fillérgatan, att det kommit bud från gettot med anhängan om hjälp till de ditsläpade "riktiga" svenskarna. Detta meddelande kunde underhandlarna också utnyttja på ett förträffligt sätt. Born visade inte någon särskilt stor lust att ta hand om de "judiska" svenskarna. Men han kunde inte underlåta att intervensera till förmån för de till gettot förda "äkta" svenskarna.

På meddelandet att svenska legationen hade angripits och att alltså skyddslingarnas asyl förintats och på vår anhängan att han därför måtte överta skyddet, berättar Wohl, svarar han ovilligt:

— Detta är inte det rätta sättet. Antingen svenska regeringen eller svenske kungen skall uppmana mig att göra detta, annars kommer jag inte att lägga mig i affären.

De två herrarna bådo honom i retad ton att betrakta dem, som om de kommit i svenske ministerns uppdrag, alltså talade de i svenske konungens och svenska regeringens namn. Under nuvarande förhållanden borde detta vara tillräckligt. Det skulle ständigt plåga hans samvete om fruktansvärda saker komme att hända, sade de. Men Born försökte åter att tala sig fri. Just då kom telefonsamtalet, och då Born hörde detta, lovade han att försöka befria de "äkta" utlänningarna. Man skulle ringa honom på eftermiddagen, sade han.

Wohl och Balog återvände till Harmincadgatan, dit Wallenberg som nu

nåts av underrättelsen, också kommit. Han bedömde läget mycket pessimistiskt.

Det var karakteristiskt för honom, att han mycket lätt såg situationen överdrivet svart, men den minsta vändning eller framgång förändrade honom på nytt till den store kämpen. Detta hände också nu.

Klockan 5 på eftermiddagen meddelade Born per telefon, att han lyckats befria fröknarna Nilsson och Bauer ur gettot. Wohl vidarebefordrade underrättelsen till Wallenberg och förklarade för honom, att alla som förts till gettot skulle komma ut. Wallenberg blev åter full av förhoppningar.

På julaftonen voro redan samtliga tjänstemän på Ullöivägen samlade igen i legationens lokaler, som de så hastigt hade lämnat. Naturligtvis hade de inte kunnat få någon annan plats, och så hade de återvänt, den ene efter den andre. "Det får bli, som det blir", var den tanke, som präglade julaftonstämningen, och kring julgranen dukade man i stället för med de vanliga blecktallrikarna med riktiga tallrikar. Man firade den heliga aftonen med gemensam måltid. Och under tiden mognade tanken på ett viktigt experiment.

Den 25 december uppenbarade sig plötsligt dr Ottó Fleischmann bland tjänstemännen från Gyopárgatan i gettot. En god vän till honom, Károly Szabó, hade tidigare hämtat honom ur gettot.

Det var underliga tider. Károly Szabó stod i intim kontakt med Pál Szalai, nyilaspartiets förtroendeman i poliskammaren. De hade för länge sedan varit scouter tillsammans. Med hjälp av de legitimationer, som Szabó erhöll av Szalai, kunde han röra sig fritt, och med en öppen order, som han fått av Szalai, hade han lyckats släppa ut Fleischmann. Szabó förklarade, att Szalai var benägen att hjälpa de förföljda. Wallenberg gjorde invändningar, vilket kan vara ganska lätt att förstå. Han satte som villkor, att först alla, som förts bort från Gyopárgatan, skulle befrias som ett bevis på Szalais goda vilja, på hans beredvillighet och inflytande. På kvällen följande dag voro de också frigivna.

Efter detta kom det första sammanträffandet mellan Szalai och Wallenberg till stånd i den under tiden återtagna legationsbyggnaden på Gyopárgatan. Med Szalais hjälp hade Károly Szabó och skyddslingarna åter lagt beslag på huset på svenska legationens räkning. Vid detta tillfälle sade Wallenberg skrattande:

— Jag är oerhört stolt över, att mina skyddslingar skyddade svenska legationen. Vilka tider! De svensk-skyddade judarna skyddar svenskarna!

"Återerövringen" saknade icke poänger. Den blonde Károly Szabó, som hade fått en legitimation som statsdetektiv kom i bil tillsammans med dr Fleischmann uppför den långa backen till legationshuset vid Gyopár-

gatan. Han var klädd i tyrolermössa och lång läderrock — han såg ut precis, som man skulle se ut på den tiden. Han steg ut ur bilen och gick direkt in i svenske ministrarnas arbetsrum, där han fann en samling berusade banditer, vilka han helt enkelt visade ut. I grannvillan "befriade" han journalisten Ernő Kugel, som hade gömt sig där. Banditgruppens ledare hittade han inte — han "arbetade" förmodligen i en tredje villa.

Szabó ropade in dr Fleischmann till svenske ministrarnas rum, där de väntade, tills polisen anlände. Men då fanns det inte en bandit kvar, de hade skingrats för alla vindar. Och dr Fleischmann meddelade per telefon: "Vi har återerövrat legationen!"

Dessa groteska situationer friskade upp Wallenberg, som hade ett utpräglat sinne för humor. Numera ville han alls inte höra talas om att uppgå kampen. Han bad genast Szabó komma till honom för att snarast ordna sammanträffandet med Szalai. Wallenberg kastade sig med förnyad iver in i striden.

En mycket kritisk situation övervanns alltså av denna lilla framgång — att 36 personer befriades ur gettot, en framgång, som visade att allt "inte var förlorat" — att det ännu gick att göra något.

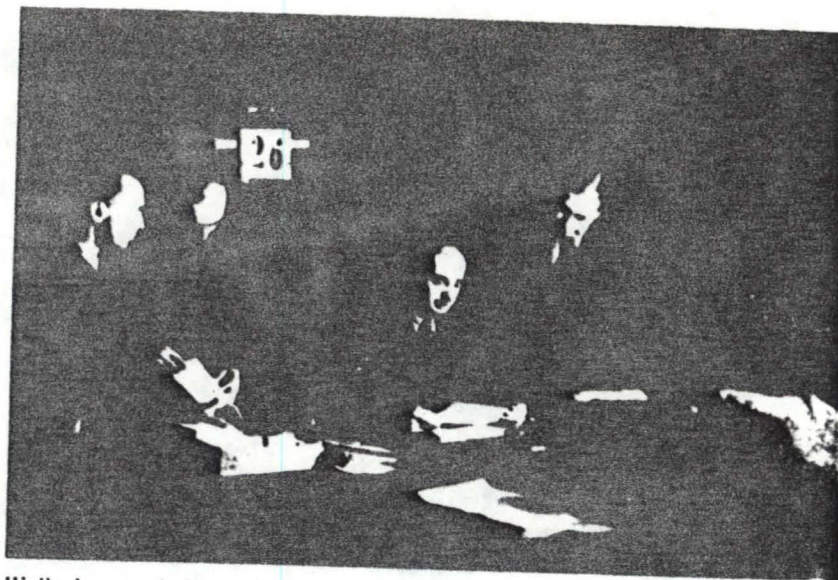
DEN "FEGE" WALLENBERGS HJÄLTEMODIGA KAMP

Den som uppriktigt vill redogöra för Wallenbergs verksamhet får icke förtiga det faktum — vilket naturligtvis inte på något vis förringar den modige räddarens förtjänster — att han på grund av sitt impulsiva sinne lätt greps av en viss pessimism och mer än en gång tappade humöret, när han var dödstrött.

Men hans kamrater kände honom redan väl. Vid sådana tillfällen behövdes inte annat än ett gott skämt, en spirituellt replik eller allra helst en aldrig så liten framgång — t. ex. att en enda människa hade räddats — för att helt blåsa bort den dystra stämningen och locka fram den gamle, energiske ledaren.

Särskilda bravurhandlingar imponerade alltid på honom. För honom själv blev det också till en sport att bluffa i vissa fall. Om det lyckades, sporrade det honom i dagar till ännu djärvare, ännu riskablare räddningsbragder. Ju dumdristigare och ju farligare de voro, desto större verkan hade de på honom.

Ännu ett karakteristiskt drag i Wallenbergs natur vill vi påpeka. Wallenberg föddes ingalunda som någon dödsföraktande, tapper hjälte. Detta visste han också. Själv kallade han sig ofta med självironisk överdrift för

Wallenberg med sina medarbetare.

"harkrank", han ansåg sig fege. Utan tvekan var han rädd om sitt unga liv — med full rätt. Desto mer stralande är det då, att han helt och hållet övervann denna medfödda svaghet, att denne "fege" man, när det gällde att skydda andras liv blev den djärvaste, den som åtog sig de livsfarligaste uppdrag. Fullkomligt obehäpnad mötte han under ett imaginärt skydd de till tänderna beväpnade banditerna. Just därför var den "fege" Wallenberg en av samtidens största hjältar.

*

Pál Szalai, vilken trots att han varit en framstående pilkorsledare, frikändes från varje anklagelse och legitimerades av folkdomstolen, har givit oss intressanta uppgifter om sitt samarbete med Wallenberg. Hans skildring belyser klart den kraftansträngning, som Wallenberg utvecklade under de fruktansvärda veckorna före befrielsen, och vilka helt gingo ut på att hålla de förföljda vid liv:

"Den 26 december stannade en svensk legationsbil utanför stadshuset, där jag hade min ämbetslokal. Dr Ottó Fleischmann och Károly Szabó kommo och hämtade mig. I enlighet med ett föregående samtal åkte vi över till svenska legationen på Gyopárgatan. När vi foro över Erzsébet-bron bevittnade vi ett skräckinjagande "Lichtspiel", bomber i katastrofal

mängd regnade över staden och vi voro nästan övertygade om att också bron skulle få en fullträff. Jag hade två pålitliga poliser med mig på denna färd, vilka senare enligt mina order höll vakt om Wallenberg.

Wallenberg tog emot i den mörklägda legationsbyggnaden. Han förde oss upp i salongen i första våningen. I varje trappavsats stodo två svenska skyddslingar med var sitt ljus i handen. Säkerligen visste de, att samtalet skulle bli ödesdigert också för dem. Man riktigt såg hur nyfikna de voro. Jag blev bjuden på supé, vilket jag emellertid avböjde.

Redan i hallen förklarade jag för Wallenberg, att han inte skulle förhandla med mig som officiell person, han skulle betrakta mig som vän och hjälpare kamrat. Jag meddelade honom, att diverse legala och illegala pilkorsband grasserade i Budapest och just ej valde sina vapen. Allas liv svävade numera i fara, och eftersom situationen växlade från den ena sekunden till den andra, måste vi stå i ständig kontakt med varandra. Vi bestämde, att min gode vän Károly Szabó skulle bo hos mig i en liten skrub i stadshusets skyddsrum och vara vår kontaktman.

Wallenberg frågade först om jag skulle kunna hjälpa honom så att det tillstånd jag fått av inrikesministern att utföra tio personer från gettot skulle kunna ändras till 100. Han föreslog också, att jag skulle följa med honom till gettot och förhandla med dess ledare om det allt mera kritiska läget. Vi skulle intill befrielsen säkra livsmedels- och vattentillförseln i det slutna gettot och sörja för deras säkerhet, som bodde i det internationella. (Jag tycker, att det är värt att nämna, att när jag rekommenderade andra neutrala länders representanter, som sökte mig, att intervensera för andra judar på samma gång som för sina egna skyddade, när de ändå besökte myndigheterna, så var ingen av dem benägen därtill utom Wallenberg, vilken aldrig gjorde någon åtskillnad mellan skyddade och icke skyddade förföljda.)

Efter mitt besök hos Wallenberg kom han nästan dagligen till mig i stadshuset, ja ibland tre gånger på en dag och vi förhandlade alltid i timmar. Jag arrangerade på hans anhöllan ett sammanträffande med en framstående förtroendemän inom partiet, dr Ernő Vajna, som den 27 december kom med flyg västerifrån. Vajna hade fått i uppdrag av Szálasi att se till "att Budapests skydd bleve effektivare". Han hade en dokumentsliknande fullmakt, som Csaba Gál skrivit under, och han hade skickats till Budapest sedan det hade kommit till regeringens kännedom att en het strid om makten utkämpades mellan de kvarvarande pilkorsarna i den nu helt omringade staden. Men detta skulle kanske inte i så hög grad ha rört de av bekymmer tyngda pilkorsledarna, om icke die Wehrmacht i Budapest skarpt protesterat mot de råa pilkorsarnas uppträdande.

Tyskarna ville, att också pilkorsarna helt skulle ägna sig åt Budapests försvar och akta sig för att väcka panik bland befolkningen. De fortsatte att mörda och plundra, grälade med varandra och "dömde varandra till döden". De ledande aspiranterna sköto ner den, som stod i vägen, när det gällde något fetare byte. Men om någon gång en trupp drog ut i förstäderna eller till fronten i stadens utkanter, återvände de skyndsamt, eftersom de voro avundsjuka på de kamrater, som lämnats kvar ensamma om allt lättfångat rov.

Hitschler, polisgeneralen i SS, vilken som politisk rådgivare i realiteten var de ungerska gendarmernas och polisernas verkliga chef, beordrade, när han såg situationen, sin ställföreträdare att per radio sätta sig i förbindelse med pilkorsarnas högkvarter i Sopron och begära att ansvariga personer komme till Budapest för att "säkra fortsättningen av stadens försvar".

Vid tiden för Vajnas ankomst var det i första hand Kurt Rettmann, som ville tillvälla sig makten. Rettmann var en 40-årig, påfallande tyst man, f. d. tjänsteman i en telefonfabrik, och den pilkorsledare, som av Szálasi anförtratts den judiska utrensningen i Budapest. Han torde vara ansvarig för de flesta mord, som begingos i staden, under pilkorsregimen. Den judiska "utrensningen" hade han visserligen velat lösa på ett annat, ännu effektivare sätt. "Det är synd att arbeta med deporteringar och instängning i getton", sade han. "Man skall helt enkelt utrota varje jude, så är den frågan löst." Denna order gav han också till befälet i de olika pilkorshusen.

På Wallenbergs begäran försökte jag upplösa denna massmördarliga. Mina poliser anhöllo också ligans medlemmar som ansvariga för 160 mord, men nästan omedelbart befriades de. För den sakens skull dömde Rettmann mig till döden. Han skickade också sina bödlar med kulsprutepistoler till mitt ämbetsrum för att försöka ta kål på mig.

Men ännu en person ville bli huvudledare, nämligen apotekaren Erich Csiky, som egentligen var ledare i Buda och kallade sig själv för "Budas skydd". Men också Imre Nidosi Sós, Horváth, Szöke, Sarlósi, Kézmán, Dénes Bokor och ytterligare ett stort antal massmördare gjorde konkurrensen hård. Och samtliga hade egna förband. Vajna försökte att ta ledningen i sina händer på samma gång, som han understödde ligornas mordiska planer och strävanden.

Jag sammanförde Wallenberg med dr Vajna, som vid denna tid verkligen var herre över liv och död, och som flera dagar bodde i ungerska statsbanornas palats vid Andrássyvägen, innan han flyttade över till stads husets skyddsrum. Det lyckades Wallenberg att i flera fall få t. o. m. Vajna att intervensera. Vidare kom Wallenberg i förbindelse med Gyula Sédey, som

efter poliskaptenerna Pál Hódossys och Valér Nagys flykt innehade en viktig position hos Budapest-polisen. Wallenberg vann Sédeys bevägenhet till den grad, att jag, som representerade pilkorspartiet, i många fall med hans hjälp uppnådde glänsande resultat. Sédey och Wallenberg förhandlade flera gånger i min närvaro. Dr Ottó Fleischmann var tolk vid dessa tillfällen. I en sådan förhandling deltog också Budapest-pilkorsarnas polis-kommandant, Béla Kubisi, mot vars förfarande Wallenberg vid detta tillfälle synnerligen skarpt protesterade.

Den 28 december kallade generallöjtnant Iván Hindy, Budapests ungerska militära kommandant, Gyula Sédey till sig i högkvarteret i skyddsrummet nere i tunneln. Till detta sammanträde följde också jag officiellt med, och jag tog med mig Károly Szabó för att han sedan skulle kunna informera Wallenberg.

Vi reste över Kedjebro, som redan hade fått väldiga hål, vilka dock betäckts med bräder, så att fordonen kunde ta sig över. Osynliga ryska högtalare skreko ut sitt ständiga "Ungrare, lämna tyskarna", varpå den populära slagern "Du flyr förgäves, du springer förgäves" spelades — tydligen inte utan biavsikt.

Vid samtalet med Hindy fick jag tillfälle att protestera mot, att man fortsatte att "försvara" Budapest. På Hindys order noterade en tjänsteman detta i protokollet. Han begärde vidare, att jag skulle ange mina motiv för denna protest. Jag svarade, att det vore oförsvarligt att lägga staden i ruiner. För övrigt hungrade stadens befolkning.

— Det är ingen fara med Budapest, förklarade Hindy. Först när två personer grälar om en halv rätta kan man börja att tala om besvärigheter. Denna stad förtjänar att straffas, och jag kommer också att straffa den!

På detta svarade jag, att det är de oskyldiga, som får lida. Ja, det är världens gång, replikerade han. Och därmed var diskussionen avslutad.

Károly Szabó avlade omedelbart rapport för Wallenberg, på vars begäran polistjänstemannen dr Ferenc Széki, Károly Szabó, dr Fleischmann och jag den natten i bil åkte in i det slutna gettot. När gettoporten öppnades kände jag mig förflyttad till medeltiden. I församlingshuset hittade vi endast ordförande-sekreteraren, Miklós Gelleri, som på Wallenbergs anhållan vid två stearinljus avlade en rapport om läget. När vi hört denna, följde vi med Wallenberg till legationen vid Gyopárgatan, där vi diskuterade, vad som var att göra.

På Wallenbergs begäran tog jag sedan upp kontakten med gettorådets ledare, Lajos Stöckler, Miksa Domonkos och dr József Nagy. Så kom den förbindelse till stånd enligt vilken jag trots inrikesminister Vajnas förbud kommenderade 100 poliser med två polisofficerare till gettot, för att skydda

detta. Vajna hade före sin flykt västerut dragit in vaktrummet i gettot och förbjudit att poliser uppehöll sig på gettots område. I överensstämmelse med mitt samtal med Wallenberg kommenderade jag också poliser till det internationella gettot. På så vis tror jag, att vi lyckats garantera båda gettonas säkerhet.

Under denna tid svävade också Wallenbergs liv i allvarlig fara. När vi åkte omkring tillsammans i bil i staden, kommo vi ut i ett sällsynt kraftigt luftangrepp, och den gången var det mycket nära, att vi mött slutet. En annan gång styrde en stor tysk SS-bil i vild fart rakt på legationsbilen — det är inget tvivel om att manövern var avsiktlig. Pil Korsledare misstänkte också, att Wallenberg spionerade för de allierade och höll sig med hemlig radiosändare i legationsbyggnaden.

I all synnerhet korsade Wallenberg Kurt Rettmanns mordiska planer, och när jag varnade honom, svarade han:

— Nej, jag sparar varken mig själv eller min namnteckning. Ju fler som får skyddsbrev av mig, dess lyckligare är jag.

Jag gav mina bästa poliser till Wallenbergs skydd, och när poliserna kunde dra in i det internationella gettot, i det av Wallenberg som legationshus betecknade Tátragatan 6 och i det med höga plank omgivna gettot, sade Wallenberg, att detta var hans livs största diplomatiska framgång.

Jag gjorde Wallenberg uppmärksam på att den tyske SS-majoren Gottstein, säkerhetstjänstens dåvarande ledare, vilken arbetade bredvid SS-generalen Hitschler och var huvuddirigenten i varje politiskt färgad terrorhandling, var en mycket god vän till Erich Csiky. Enligt vad jag hade hört, hade de kommit överens om att låta Wallenberg "försvinna". Eftersom det var fråga om en svensk diplomat, måste man emellertid gå till väga med yttersta försiktighet. (Wallenberg berättade för mig, att Csiky, som också hetsade mig mot Wallenberg och som vid denna tid i egenskap av befälhavare för Budastyrkorna höll till i utrikesministeriets hus, hade ett horn i sidan till honom, eftersom han på Wallenbergs anhängan blivit häktad i Schweiz och utvisad ur landet. Csiky var anställd i en schweizisk firma.

Károly Szabó har berättat, hur Erich Csiky en gång i ytterst överlägsen ton vände sig till Wallenberg och sade:

— Ni gjorde klokare i att krypa ner i en källare än att riskera livhanken för judarna.

Wallenberg reste sig upp och förklarade, att efter detta var det fullkomligt onödigt att förhandlingarna fortsattes. Han hann knappast avlägsna sig, innan Csiky sade slutrepliken:

— Den mannen måste snarast möjligt likvideras.

Jag meddelade också Wallenberg, att SS-majoren Gottstein ville tillfångata gettots ledning, främst dess ordförande Lajos Stöckler. Wallenberg satte därför gettorådets medlemmar under svenskt skydd, Stöckler med familj tog han emot i legationens skyddade hus vid Ullöivägen.

Gottstein och Vajna rådslogo upprepade gånger om budapestjudarnas öde. Vajna gjorde ingen hemlighet av deras planer att transportera samtliga skyddshusens invånare till det slutna gettot, där — som han sade — "när dagen kommer, invånarna skola utrotas med maskinpistoler".

Överflyttningarna från det internationella gettot togo verkligen sin början under de första dagarna i januari. Wallenberg uppmanade också legationen på Gyopárgatan att tänka på, hur man snarast möjligt skulle kunna hindra planens realiserande. Vi kommo överens om, att jag skulle säga till Vajna, att pilkorsregeringen före sin avresa hade förordnat att alla skyddade judar skulle skonas av utrikespolitiska skäl. Alltså förordnade Vajna i strid mot Szálasis förordning.

Också Wallenberg förhandlade i denna anda med Vajna, som icke var orienterad i saken, eftersom han under Szálasiregeringens uppehåll i Budapest ännu inte hade tagit del i dessa ärenden. Med påtaglig motvilja gick han med på Wallenbergs fordringar och avbröt den 5 januari skyddslingarnas inflyttning i det slutna gettot.

Jag förhandlade med Wallenberg flera gånger i möbelmagasinet i källaren i legationshuset på Ullöivägen, vars järnportar endast öppnades för lösenordet "Nagy Duna" (Stora Donau). Förhållandet mellan oss hade blivit allt hjärtligare. Vi diskuterade alltid dagens händelser och vad som borde göras vid en kopp te eller en supé.

Jag kommer ihåg, när vi förhandlade en gång i kassavalvet i Fosterländska banken. Wallenberg öppnade valvets väldiga järndörr och sade: — Har ni någonsin sett en sådan skatt? I detta valv ha vi inte pengar, utan något mycket värdefullare — människor.

Och verkligen, på halmsäckar eller på bara golvet lågo hans skyddslingar och sovo."

(Det är inte underligt att de flydde till bankvalvet. Den 2 januari 1945 fick Fosterländska banken en fullträff och Wallenbergs chaufför Teddy Jobbágy dödades och flera av skyddslingarna sårades.)

Szalai berättar dessutom, att Wallenberg, så ofta han besökte honom, med feberaktig iver studerade den stora väggkartan, där krigspositionen omkring huvudstaden var betecknad med små flaggor. (Denna karta gjordes efter meddelanden från en observatör på Basilikans tak. Men den 10 januari fick vaktstationen däruppe nio träffar, varför den upphörde.)

Wallenberg var så intresserad av belägringens framskridande, att han oaktat den stora faran i början av januari 1945 begav sig till borgen och därifrån till Gellértberget, där han hade ännu bättre utsikt över Röda arméns framträngande mot Pest. Om denna expedition berättar hans följeslagare följande:

"Granatsplitter från artilleriställningarna på Svábhegy föllo ned alldeles i närheten av bilen, men på Wallenbergs begäran fortsatte vi. I bilen befunno sig förutom vi själva och chauffören Vilmos Langfelder tre gendarmar med kulsprutepistoler. Vi sutto ganska trångt mellan de beväpnade gendarmerna. Plötsligt sade Wallenberg på tyska:

— Jag känner mig precis som en gång i Amerika, när jag blev kidnappad av ett rövarband, som utpressade mig. Men den gången var mitt liv ändå inte så hotat som nu, fortsatte han leende.

Det var kanske inte alldeles utan orsak han kom att jämföra gendarmerna med de utpressande gangsterna!"

Följeslagaren fortsätter sin skildring:

"Vår vagn var även bortsett från kanoneld och annat knappast i 'säkerhet'. Ty bilen var försedd med alla möjliga påskrifter och beteckningar: "Kurirtjänst", "CD" m. fl., ja, vagnen hade t. o. m. ett annat nummer bak än fram. Och när vi legitimerade oss visade vi det, som passade bäst just för tillfället. För pilkorsarna: "Kurirtjänst", för nazisterna "Diplomat". Wallenberg anmärkte också en gång att 'man borde ha automatiska upp- och nedfällbara nummertavlor och påskrifter'."

Wallenberg lade naturligtvis stor vikt vid att han alltid var välunderrättad om läget vid fronten. På hans anvisning höll man en extra pressavdelning på legationen sedan mitten av september. Pressavdelningens ledare var Ernő Kugel, en medarbetare i Ungerska Telegrambyrån. Från gryningen till långt in på natten avlyssnades alla möjliga radiostationer, och det uppfattade nedskrevs på maskin och skickades som radiobulletin till alla legationens ledande personer. Också vänsterpartierna fingo del av dessa utomordentligt välredigerade rapporter.

Naturligtvis var detta mycket farligt under en tid, då spridande av skräcknyheter var belagt med dödsstraff. Det verkade emellertid lugnande på dem, som sysselsatte sig med skyddslingarna, att vara orienterade om krigsläget och Röda arméns ställning.

PILKORSBANDEN PÅ MORD- OCH PLUNDRINGSTAG MOT SVENSKA LEGATIONSHUS

Under de sista dagarna i december och första dagarna i januari nöjde sig inte pilkorsarna med att tillfångata människorna på gatan utan de trängde också in i de skyddade husen.

Förhållandevis lyckligt avlöpte anfallet mot legationens bostadshus Révaigatan 16 den 1 januari. Dess förlopp och Wallenbergs intervention framgår av det upptagna protokollet:

"Den 1 januari 1945 på förmiddagen kommo två pilkorsare och påstod, att ett paket hade skickats härifrån till Katona Józsefgatan 21, samt fordrade att avsändaren skulle utlämnas. Husets kommandant vägrade att tillmötesgå denna begäran.

På eftermiddagen vid halv fyrtiden uppenbarade sig tre pilkorsare tillsammans med en polistjänsteman i porten och fordrade att bli insläppta.

Kommandanten dr Gyula Kövesdi och legationstjänstemannen dr Gyula Simon kallades ner i porten, där de förklarade, att de icke kunde bevilja någon att komma in utan legationens medgivande. Pilkorsarna visade sin öppna order utställd av "Wehrorderkommando", enligt vilken de hade i uppdrag att genomsöka hela Budapest för att se, var de kunde rekvirera livsmedel. Huskommandanten vägrade åter att släppa in dem. Under förövändning att de skulle hämta nycklarna avlägsnade sig de tre herrarna, varvid två skott avlossades. Episoden rapporterades omedelbart pr telefon till legationen, från vilken man rekvirerade hjälp.

Från Hotell Berlin, som låg i grannskapet, hämtade pilkorsarna fyra "Sturmleute", som stormade dörren, sköto sönder låsen och trängde in i huset. Senare hittade man sex tömda patronhylsor. Pilkorsarna trängde sedan in i luftskyddskällaren, där invånarna befunno sig.

Med revolver i handen och under skymford och hotelser jagade befälhavaren människorna ut på gården och begärde att de två skulle utlämnas, som hade vägrat dem att komma in. Eftersom dessa herrar under tiden hade gömt sig, kunde man inte finna dem.

Befälhavaren ställde under pistolhot tjänstemannen Wilhelm Terner mot väggen och uppmanade honom upprepade gånger att avslöja de båda herrarnas gömställe. Då han nekade, lät befälhavaren sätta honom under bevakning.

Samtliga invånare beordrades under hån och hotelser att gå upp i våningarna och hämta ner alla värdeföremål och livsmedel. Ordern följdes, och en del av pilkorsarna genomsökte huset och bröt upp de stängda dörrarna, en del genomsökte det gepäck, som fanns i källaren. Kvinnornas

väskor och människens plånböcker genomsöktes och pengar och värdesaker frantogs dem. Bland penningbeloppen kan nämnas 6.700 pengö, utgörande kostpengar, som inbetalats samma dag.

De samlade livsmedlen delades av befälhavaren i två delar, hälften gick till stormavdelningen och hälften till pilkorsarna, vilka senare också behöllo pengarna och värdesakerna.

Under hotelser skändades enskilda personer på ett ytterst förnedrande sätt.

Under tiden har invånarna emellertid kunnat sätta sig i telefonförbindelse med Wallenberg, som först skickar dit Károly Szabó. Denne kommer som "detektiv" och förhandlar med pilkorsarna, som snart avlägsna sig utan att ha förorsakat skyddslingarna några personliga skador.

Wallenberg anländer något senare. Han har en gendarm från lägret med sig, vilken han lämnar kvar i huset vid Révaigatan. Några dagar senare placerar han ytterligare fem gendarmer i det närbelägna hotellet. Dessa stanna där två veckor under belägringen, de äro tjänstvilliga och bra. Efter denna tid få de order att gå ut i eldlinjen. Sedan dess ha vi inte hört något från dem."

Angreppet mot legationshuset Révaigatan 16 förlöpte, som vi ha sett, utan människooffer, icke minst tack vare Wallenbergs ingripande. Av ett upptaget protokoll framgår emellertid, att de materiella skadorna voro desto större. Pilkorsarna berövade legationstjänstemännen och deras familjer hela deras penningförmögenhet — en på den tiden icke föraktlig summa om 37.000 pengö — alla livsmedel, flera hundra konserver, många värdeföremål m. m.

Svenskhuset vid Katona Józsefgatan 21 stormades den 30 december klockan 11 f. m. av åtta med kulsprutepistoler beväpnade pilkorsare. Alla husets olika skyddslingar — ungefär 170 personer — blevo undantagslöst nedtvingade på gården och uppställda på led. Bland dessa befunno sig sjuklingar och spädbarn. Dr Ferenc Faragó lyckades fly från huset och skyndade till Tátragatan 6 för att hämta hjälp. Här var en gendarmeriavdelning under befäl av gendarmerikapten Bayer stationerad till "sven-skarnas skydd". Kapten Bayer var icke villig gå med honom till huset Katona Józsefgatan 21. Han sade, att han inte kunde uppträda mot pilkorsarna. Han gav emellertid slutligen vika för Faragós ständigt upprepade anhållan och begav sig tillsammans med en gendarmerisergeant till Katona Józsefgatan, där skyddslingarna just stodo uppställda till avmarsch. Han gick fram till pilkorsarnas gruppleddare och tog ytterst "lugnt" emot förklaringen att skyddslingarna "bara" skulle till "legitimation", varefter de skulle föras tillbaka. Han var varken förvånad eller upprörd över, att

man måste transportera bort nyfödda spädbarn till legitimation utan lämnade synbarligen lugnad skådeplatsen för den uppgift, som han så ogärna hade åtagit sig.

Då pilkorsledaren inte var villig att upplysa om, vart gruppen fördes, beslöt Faragó att följa den på avstånd för att iaktta den och avlägga rapport om, vart skyddslingarna transporterades. För övrigt befann sig hela Faragós familj i gruppen. På sidogator följde han transporten fram till "de trognas hus" på Andrásy-gatan. Han ilade upp till legationens kansli på Jókaigatan 1, där han pr telefon meddelade sig med kontoret i Tátragatan 6 och berättade vad han sett.

Från Tátragatan gick underrättelsen omedelbart vidare till Wallenberg, vilken genast skyndade till utrikesministeriet för att befria de bortsläpade. Från utrikesministeriet telefonerade man så till armékårens kommandantur, där man lugnade Wallenberg med att man omedelbart skulle skicka hem de borttransporterade. (Armékårens kommandantur hade verkligen skickat en officer till "de trognas hus", men inte heller denna intervention kunde hindra händelsernas gång.)

Wallenberg gick direkt från utrikesministeriet till skådeplatsen. Om denna sorgliga expedition berättar hans följeslagare följande:

"När vi kom till Katona Józsefgatan, fann vi huset tomt och utdött. Men från de runt omkring liggande skyddshusen och gula stjärnhusen tittade förskräckta människor fram, vilka för en kort stund sedan hade känt dödens vingslag i sin närhet. Då vi trängde in i huset fann vi en pilkorskapten från "Nemzeti Számonkérő Szék" — pilkorsarnas domstol — och några av hans underlydande. På Wallenbergs order tolkade jag hans ord:

— Var äro skyddslingarna?

— I Donau, svarade kaptenen.

— Varför? skrek Wallenberg rasande. Han förstod svaret utan svårighet.

— Därför att de voro smutsiga judar.

Med den mannen kom inte ens Wallenberg någon vart."

Närmare detaljer om denna hemska förbrytelse berättar en av dem, som lyckligt undkommit — fru Ferenc Faragó:

"Vi dirigerades till Andrásyvägen 60. I timmar fingo vi stå på gården innan vi en och en fördes upp i första våningen för 'förhör'. Man tog allt ifrån oss (värdesaker, papper och från kvinnorna väskorna). Själv hade jag fått ett särskilt tillstånd att ta med mig en barnvagn till min sex månaders son. Nu måste jag lämna vagnen på gården och drevs tillsammans med de övriga ner i källaren. Under aftonens lopp blevo vi än en gång

uppmärksamgjorda på, att de skulle bli ytterst svårt bestraffade, som vid en ny kroppsvisitation hade värdesaker på sig.

Efter midnatt fingo vi order att lägga av oss våra pälsar, vinterkappor, hattar och skor. Männen skulle klä av sig i bara skjortärmarna.

Därefter ställdes vi upp till marsch. Till vår stora förskräckelse sköts en helt naken man in i vår grupp, vidare äldre kvinnor från vårt hus i bara linnet och med nakna fötter. Redan tidigare hade 11 unga flickor i gruppen uppfordrats att gå upp i övre våningen "för att städa". De kommo inte in i vår grupp denna gång. Man sade till oss, att var och en som sade ett ljud eller vid ett eventuellt bombangrepp lämnade gatan för att stiga upp på trottoaren, omedelbart skulle bli nerskjuten. För övrigt skulle vi föras till det slutna gettot.

Gruppen satte sig i rörelse. Men vi märkte snart, att vår färd icke gick mot gettot, då vi böjde av till höger vid Vilmos császárvägen mot Alkotmánygatan och sedan vid Kossuthplatsen tog av till vänster över Nádor-gatan till Zrinyigatan, där vi måste stanna mitt på gatan. Det var mörk natt. Vi hörde bara att pilkorsarna räknade in femtio män från gruppen framför oss, vilka fingo gå före oss. Vi övriga måste stå stilla i den fruktansvärda kylan i timmar. Då vi lämnade Andrásyvägen fann jag inte längre barnvagnen på gården utan måste hela tiden hålla min son tätt tryckt intill mig. Ett ungefär jämnårigt spädbarn bars omväxlande av modern och fadern.

Över två timmar förflöt under väntan. Plötsligt störtade en man mot oss och skrek högt. Som vi senare fingo veta, var det den bekante skofabrikanten Brettschneider. När han nådde gruppen sprang hans son emot honom, varpå en beryktad pilkorsare vid namn "Csöpi" sköt ned dem båda inför våra ögon.

Plötsligt kommo alla de pilkorsare tillbaka, vilka enligt uppgift hade följt den förra gruppen till gettot. De började att viska upprört och gav oss sedan order att vända om. Vi fördes tillbaka till Andrásyvägen 60. Senare fingo vi veta, att tack vare Wallenbergs intervention en "militär" formation av den underjordiska rörelsen hade kommit i bil till Kossuth Lajosplatsen. Våra kamrater hade redan skjutits ner i Donau. Männen på Kossuth Lajosplatsen hade förhört sig om vad som skett och förbjudit varje vidare avrättning.

Så undgingo vi andra en säker död, ty det kan betraktas som säkert att vår marsch inte skedde för att vi skulle bevittna våra kamraters avrättning. Eftersom man inte haft tillräckligt med beväpnat manskap hade man helt enkelt sett sig nödsakad att avrätta oss i grupper. I Andrásy-

vägen 60 fördes vi först ner i källaren och sedan upp i två stora salar på tredje våningen.

Den 31 december på förmiddagen tog man in en liten gryta med bön-soppa och förklarade att den endast var avsedd för barnen. På kvällen firade pilkorsarna nyårsafton under stora festligheter och i den hel-dagsstämmning, som rådde, fingo också vi något att äta — ett halvt kilo bröd till var och en.

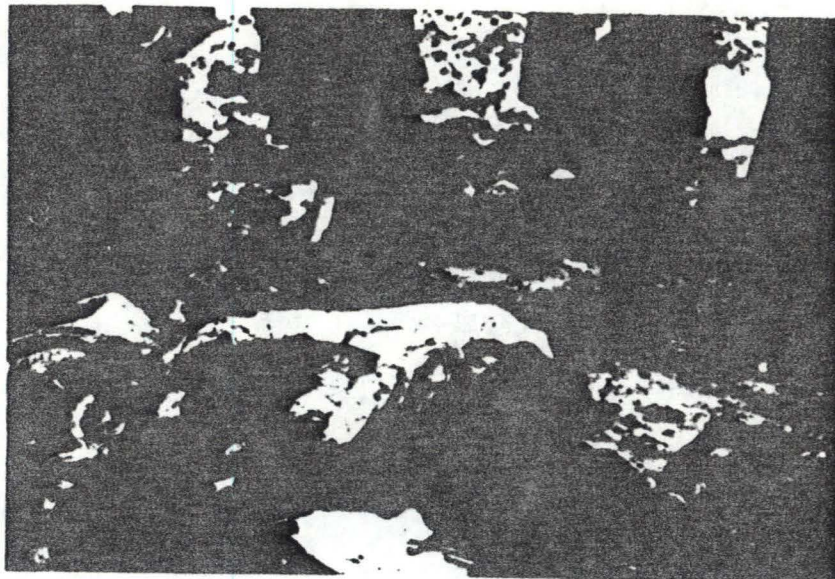
På nyårsdagen besökte en "läkare" oss. Han antecknade de sjuka och barnen och förklarade, att vi skulle få livsmedel och medicin i gettot. Efter-åt kom en ung man till oss och meddelade, att han var den nya politiska ledaren i partihuset. Vi hade tur, sade han, eftersom hans föregångare hade velat ge oss ett annat öde. Han skulle skicka oss till gettot. Vi skulle bara uppföra oss väl, ty om vi kom hit ännu en gång, så skulle vi inte komma levande ut igen. Han frågade vidare om vi gladde oss. Vi svarade i kör: — Vi — gläder oss.

Vi skickades så ner på gården. Man frågade vilka av oss, som voro schweizare. Man hade tagit ifrån oss alla våra papper, men då jag förstod av deras samtal, att legationen skulle skydda oss om vi vore schweizare, anmälde vi oss som sådana, fast vi voro svenskar. Pilkorsarna förde oss då också till schweizarna, medan de andra transporterades till det slutna gettot.

Jag måste också berätta att den berömde kemiske fabrikören Gedeon Richter befann sig bland dem, som skötes ner i Donau. Av de unga flickor, som i Andrassyvägen 60 hade tagits ut till "arbete", fingo vi aldrig höra någonting. Före avtransporten till gettot uppmanades alla arbetsföra män att anmäla sig till arbete i Andrassyvägen 60, i vilket fall de skulle "be-handlas utomordentligt väl". Några, som hade förtroende för den nye ledaren, anmälde sig, bl. a. också det andra spädbarnets fader. Inte heller dessa ha någonsin kommit levande ur huset."

Enligt det protokoll, som ledaren av skyddslingsprotokollets avdelning i Tátragatan 6, Andor Kopstein har fört, ha dr Miklós Weiszlovits, Ferenc Buchhalter, József Reich, Pál Besnyö, László Kachán och Tibor Sebestyén själva hoppat i den isiga Donau innan gevärssalvorna började smattra. Från Zoltángatan simmade de ner och hjälptes till stranden vid Kedjebro-av poliser, som förde dem till poliskammaren. På deras anhållan lät man hämta en ambulans, som förde dem till svenska sjukhuset. Förutom ovan nämnda har ännu fem personer ur Donaugruppen anmält sig, vilka redan tidigare lyckligen undkommit.

I denna angelägenhet uppsökte Wallenberg Szalai i stadshusets skydds-
rum.

Offer för pilkorsarnas framfart i gettot.

Om detta besök har dr Zürcher, som likaledes kommit dit för att tala om de grymheter, som begåtts mot de schweiziska skyddslingarna, antecknat följande i den då officiella rapporten:

"Vid detta tillfälle nämnde hr Szalai, att också Wallenberg hade sökt honom föregående dag och meddelat honom, att två dagar tidigare 290 skyddade judar släpats bort och skjutits vid Donau. Szalai hade rätt Wallenberg att omedelbart föra sina skyddslingar från de skyddade husen till gettot, då endast den där befintliga vakten, "poliser, gendarmer och en liten SS-grupp", kunde beskydda dessa människors liv. Där tjänstgöra endast tio pilkorsare. Han tillrådte också att schweizarna skulle föras dit eftersom Vajna givit order om, att även skyddslingarna och de i legationerna levande judarna skulle placeras i gettot."

*

I de förutvarande schweiziska skyddshusen Pozsonyivägen 33 b—35 hade den beryktade Traumavdelningen, som efter ryska arméns framträngande dragit sig tillbaka från Obuda, flyttat in. På nyårsnatten stormade dess medlemmar i berusat tillstånd svenskhuset Légrádygatan 39.

En lyckligt undkommen svensk skyddsling i detta hus berättade följande om det tragiska händelseförloppet:

"Omkring midnatt vaknade vi av ett starkt bultande. Bottenvåningen och första våningen stormades av pilkorsarna. De gingo från lägenhet till lägenhet och drevo människorna ur sina sängar — oklädda som de voro — ner i porten. Från dessa två våningar ha endast ett par av oss kunnat rädda sig genom att pilkorsarnas ledare stannade i trapphuset och skickade endast ett par av sina underlydande för att jaga ut invånarna. I första våningen, där jag bodde, kom en ung pilkorsare — synbarligen en 'falsk' sådan, som väckt några av oss men gav ett tecken till oss att vi skulle vara lugna. Ett par stycken jagades ut men kvinnor och barn och jag lämnades kvar. Vi hörde hur han högljutt anmälde för ledaren: — Nu finns det inte flera. Några räddade sig genom köket upp till andra våningen. Också detta tillät den unge pilkorsaren. Han anmälde det inte. Under tiden ljödo sirenerna varför de dittills hopsamlade, cirka 60 personer, jagades över till huset mitt emot på Pozsonyivägen."

Enligt skyddslingsprotokollets uppgifter avrättades 21 svenska och 25 schweiziska skyddslingar. Bland dem befunno sig alla åldrar från gamlingar till spädbarn:

"Frammot morgonen släpade sig en gammal kvinna — fru Kubicsek — tillbaka och av henne fingo vi höra den sorgliga sanningen. Alla våra bortsläpade kamrater hade mördats vid Donaukajen."

Följande dag kommo de för att hämta de bortsläpades tillhörigheter vilka de läto invånarna i de övre våningarna transportera bort. Sonen till den bortsläpade advokaten Imre Weisz, som också räddats av den unge pilkorsaren, måste också bära bort dessa saker. Han hade då frågat pilkorsarna, vad som hänt med hans fader och var han fanns. Svaret löd:

"Han har bara förts bort till ett litet arbete. Ni kan vara lugn. Han kommer snart tillbaka."

När Wallenberg fick höra vad som hade hänt, skickade han fältgendarmar till huset för att bevaka det. Sedan stördes husets 150 invånare inte mera av pilkorsarna.

För övrigt överfördes husets invånare den 4 januari till gettot.

*

I huset Légrádygatan 48 b rekvirerade natten mellan den 30 och 31 december pilkorsarna från Obuda våningar för tyska SS. De 44 svenska skyddslingar, som bebodde huset, nedsköts. Bland dessa befann sig Dezső Bánó, föreståndaren för Budapests mosaiska församling, och hans hela

familj. (Hans fru, dotter, hans måg, lasaretsöverläkaren dr László Somogyi och hans två barnbarn.)

Skyddslingsprotokollet berättar följande om denna förbrytelse:

"Den 30 december 1944 uppenbarade sig några pilkorsare i huset. En del av invånarna i bottenvåningen och första våningen fördes bort, bl. a. familjen Stern — Sándor Stern, fru Stern och deras barn Erzsébet och Ernő. Stern var överrabbin i Velence. De från huset bortförda drevos ned till Donaukajen, där de avrättades. Ernő Stern och hans syster Erzsébet lyckades fly, sedan de först måst bevittna föräldrarnas avrättning. Till deras olycka gingo de tillbaka till sin gamla våning. Natten till den 1 januari kommo pilkorsarna tillbaka till huset och släpade bort alla, som funnos där. Det var sammanlagt 37 personer — bland dessa för andra gången Ernő Stern och Erzsébet Stern. Bland dessa lyckades sju undkomma, bl. a. Ernő Stern. Hans syster sköts däremot ner i Donau. I otillräckligt tillstånd kom Stern in i den reformerta kyrkan vid Pozsonyivägen, där han togs om hand av den där placerade kristna arbetargruppen."

Skyddslingsprotokollet har dessutom förevigat följande svåra förbrytelse:

"Den 31 december trängde pilkors soldaterna in i den av skyddade Heinrich Stempels våning, Csicséri Lászlógatan 17. Det lyckades Stempel att undkomma till svenska sjukhuset med en genomskjuten hand. Han berättade att han med denna relativt lindriga skada kunnat rädda sig upp ur Donau, medan hans hustru och dotter funnit döden i floden."

WALLENBERG I PILKORSARNAS RÖVARKULA

I Wallenberg brann en särskild låga för hans trogna och hjältemodiga arbetskamrater. På nyårsdagen anmälde man för honom, att en av hans favoriter, skyddslingsprotokollets förträfflige medarbetare dr Péter Sugár hade försvunnit. Förlitande sig på sin legitimation som legationstjänsteman hade han på nyårsafton begivit sig hem till föräldrarna i våningen vid Magyargatan. Därifrån hade man bortfört såväl honom som fadern.

När Wallenberg fått kännedom om detta i Harmincadgatan, tog han László Hajnal med sig som tolk och begav sig den 3 januari på morgonen till stadshuset. I skyddsrummet sökte han upp stadsbefälhavaren Hindy, vilken emellertid inte var anträffbar just då. Han kastade sig då över polisöverkommissarie Sédey. Innan man hunnit tolka Sédeys ord, började

Wallenberg diskutera med honom på tyska. Den dramatiska dialogen nedtecknades av Hajnal:

Wallenberg: — Jag har kommit i deras ärenden, vilka ni håller fångna i gettot. Där befinner sig 55.000 människor, som är dömda att dö hungerdöden. De har inte mat för mera än en dag. De går under om ni inte ger dem något att äta.

Sédey: — Vi kan inte heller ge de övriga invånarna livsmedel.

Wallenberg (som uppträdde ovanligt bestämt): — Det är inte min sak, men ni håller människor fångna i gettot, och för fångarna måste alltid slavägaren sörja, det bör ni veta. Jag vill höra hur ni tänker ordna livsmedelsfrågan för dem.

Detta energiska uppträdande gjorde djupt intryck på Sédey som började stamma nervöst. Under den skarpa ordväxlingen promenerade till tänderna beväpnade gangsters omkring i skyddsrummet. Med förvåning hörde de den okände mannens skarpa ord.

När Wallenberg såg, att han ändå ingenstans kom med Sédey, skuffade han demonstrativt bort en ung man, som satt vid en skrivmaskin och sade till Hajnal, att han skulle sätta sig ner och skriva ner vad Wallenberg dikterade för protokollet. Hajnal satte sig, men skriva kunde han inte. Wallenberg sköt också undan honom och satte sig själv vid maskinen och skrev ett protokoll på tyska, ett långt och omfattande, vilket han sedan läste upp för Sédey. I detta protokoll fastställde han, att han hade uppmanat myndigheterna att sörja för livsmedelstillförseln till det slutna gettot och ställde dem till ansvar om gettots invånare skulle dö hungerdöden. För att nå ännu större effekt uppmanade han Hajnal att lägga ner protokollet i portföljen. Först därefter övergick han till den andra frågan. Han meddelade Sédey, att han nu skulle gå över till Városházgatan 14, där befälhavaren för pilkorsarnas militära beslagtagande myndighet hade sitt säte.

— Kom ihåg, att jag nu går dit. Kommer jag inte tillbaka, så vet ni att man kvarhåller mig.

Sédey: — Men hur kan ni tänka er, att man skulle röra er?

Wallenberg: — Jag vet att pilkorsarna i förgår slog Schweiz' chargé d'affaires. Nu vet ni alltså att jag går dit, och om jag inte kommer tillbaka bär ni ansvaret för mig.

Med dessa ord svängde han om på klacken och gick till Városházgatan 14 in i pilkorsarnas förbrytarkula. Vid porten mottogs han av vakter med kulsprutepistoler. De frågade efter hans namn och adress, vilket Wallenberg punktligt meddelade. De antecknade allt och meddelade att han endast kunde komma ut mot uppvisandet av ett skriftligt tillstånd från Nidosi.

Från porten gick de ner i skyddsrummet. Svagt flammande ljus gav en spöklik stämning åt den bild, som mötte dem. Gestalter från undre världen, blodigt slagna fångar, torterade, förföljda passerade revy, när Wallenberg formade handen till en tratt och skrek med tordönstämma:

— Nidosi, Nidosi...

Ingen anmälde sig. Han såg sig rädlös omkring.

Så började han:

— Kurt Rettmann... Kurt Rettmann...

Ingen reagerade. Wallenberg vände sig till sin följeslagare:

— Här kan man inte göra någonting. Jag kommer väl ut på ett eller annat sätt, men hur skall ni komma ut? Det är bäst att vi går tillbaka.

Vi gick upp mot trappan. När vi anlände till porten så att vakten kunde höra dem skrek Wallenberg på tyska i befallande ton till Hajnal:

— Gå omedelbart till Hindy och vänta på mig hos honom.

Hajnal förstod och gick med fasta steg mot porten. Vakterna hade hört de tyska orden. Det är möjligt att Hindys namn också hjälpte till att släppa ut honom.

Hajnal, som inte brydde sig om förordningen, enligt vilken vem som helst kunde skjutas, som gick på gatan efter klockan 5 på eftermiddagen, stannade och väntade på Wallenberg. Han väntade till halv sju — men förgäves. Allvarligt orolig för Wallenberg skyndade han tillbaka till Harmincadgatan för att anmäla, att någonting synbarligen hade hänt.

Man höll som bäst på att rådslå om vad som skulle göras och ville just begära hjälp per telefon, när Wallenberg uppenbarade sig vid halv åttatiden. Han berättade att han ensam gått tillbaka ner i källaren och skrikit till på dem på nytt. Han ville till varje pris tala med Nidosi eller Rettmann om Sugárs öde. Men allt var förgäves. Antingen var de inte där, eller också hade de gömt sig.

Med energiskt uppträdande lyckades han komma igenom vakten och gick direkt över till Sédey i stadshuset, där han begärde att man skulle efterforska Sugár.

— Men min mission var förgäves. Den stackarn kommer man inte att finna mer.

Därefter satte han sig ner och arbetade om det protokoll, som han själv börjat skriva i stadshusets skyddsrum framför Sédey. När det var färdigt, skickade han över det till tyska kommandanturen.

WALLENBERGS HJÄLTEMODIGA KAMP FÖR SKYDDSLINGSKVARTEREN UNDER NAZISMENS SISTA DAGAR.

Wallenberg bombarderar ständigt Vajna och befälhavande tyska generalen med brev, då han nu inte längre kan skriva noter. Vajnas titel var "Delegerad partifullmäktig av pilkorspartiets ungerska rörelse för staden Budapests försvar". I dessa brev ber han att olika misshäligheter skola undersökas och avhjälpas.

Som tidigare nämnts löpte det internationella gettot i början av januari risk att evakueras. En mindre del schweiziska skyddslingar i det internationella gettot stördes emellertid inte. Framför allt påvliga och portugisiska skyddslingar jagades in i det slutna gettot.

Den 3 januari inlämnade Wallenberg en ny skrivelse till den tyske militärbefälhavaren, i vilken han ber att denne måtte inskrida mot den planerade upplösningen av de internationella kvarteren. Den på tyska avfattade promemorian lyder i översättning:

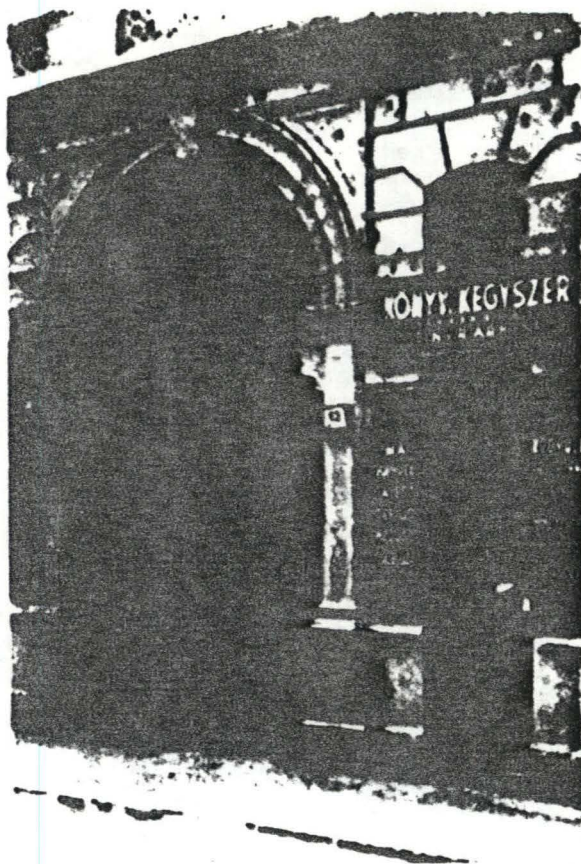
Promemoria.

"I Budapestgettot vid Klausaltorget bo c:a 53.000 människor. Av dessa äro flera tusen sjuka av undernäring och ligga i de som sjukhus använda bostadshusen. De flesta av alla dessa människor ha inga madrasser och många ha inga täcken. Gettot är inte eldat. Det ursprungliga invånarantalet i de nu som getto använda husen var 15.000. Judarna bo alltså under betydligt sämre förhållanden än någon kategori ungerska flyktingar. Naturligtvis ha de ingen tvål, mycket litet vatten och nästan inga ljus. Då inte alla få plats i luftskyddsrummen, äro dödsfallen vid luftangreppen förhållandevis större än i andra hus i staden.

På papperet har huvudstaden givit gettot en livsmedelstilldelning på knappast 900 kalorier per person och dag. Honvéd-soldaterna få ännu i dag 3.600 kalorier per man och dag. Lägsta tilldelningen ges i fängelserna med 1.500 per dag. Härvid måste man bemärka, att judarna i gettot måste förrätta allt arbete, som förekommer i hushållet, liksom också undanröjning av ruiner, släckning av eldsvådor o. s. v.

Av de utlovade varorna har huvudstaden givit gettot endast en del. Så har det t. ex. icke erhållit något salt, inga grönsaker och inget mjöl till matlagning. Endast i fråga om olja har nästan hela den utlovade kvantiteten levererats.

För att hålla de i gettot boende judarna vid liv har det Internationella Röda Korset ingripit och levererat en viss varumängd. I dag förefinnas

*Sippgatan 12, ingången
till det slutna gettots
högkvarter.*

inga transportmöjligheter, eftersom speditörerna sedan i gar vägra att åtaga sig några transporter. Genom de rekvisitioner, som företagits av militären, av andra officiella och icke officiella myndigheter har det Internationella Röda Korsets lager smält samman till den grad, att om också transportmöjligheter förefunnos, livsmedelsproblemet i gettot ända icke kunde lösas med tillhjälp av dessa lager.

Då inga nämnvärda kvantiteter livsmedel finnas i gettot, är det ett faktum, att gettot inom tre dagar, d. v. s. den 5 januari kommer att befinna sig i hungertillstånd. Gettots judiska befolkning kan inte skaffa sig själv ett uns livsmedel, eftersom den inte får lämna gettot. I denna situation har legationen fått veta, att man har för avsikt att dessutom föra främlings-

gettots invånare, cirka 35.000 personer, till fots till gettot. Livsmedelsförhållandena i främlingsgettot likna dem i centralgettot. Vid en dylik marsch skulle emellertid inte ens det lilla livsmedelsförråd, som finns i främlingsgettot, kunna föras med.

Denna plan måste ur humanitär synpunkt betraktas som bestialisk och vansinnig. Det är icke Kungl. Beskickningen bekant, att en dylik plan någonsin har realiserats av en regering i en civiliserad stat.

Då Kungl. Beskickningen förmodar, att här skildrade förhållanden måste leda till ett omedelbart radikalt ingripande av den myndighet i Budapest, som i första hand bär ansvaret, d. v. s. befälhavande generalen, har Kungl. Beskickningen ansett det vara nödvändigt att förelägga befälhavande generalen ovan nämnda fakta.

Budapest den 3 januari 1945.

Raoul Wallenberg.

Kungl. svensk legationssekreterare."

Wallenberg avsände denna promemoria fastän han från alla håll erhållit sådana informationer, som kommo situationen att se fullkomligt hopplös ut.

På natten den 3 januari meddelade de i Tåtragatan 6 placerade poliserna, att de fått anvisningar att vara beredda under de tidiga morgontimmarna. Polisernas befälhavare gjorde också skyddshusets expeditionsledare uppmärksam på, att redan under natten ett stort antal poliser hade ställts till överinspektör Tarpatakys disposition för det internationella gettot följande dags morgon: man skulle vara beredd. Något var i görningen. Mer kunde man emellertid inte säga.

Om det övriga rapporterar en av expeditionsledarna följande:

"Våra telefonledningar hade redan skurits av. På så sätt kunde vi alltså inte komma i förbindelse med centralen. Men tiden framskred. Vi beslöt att skicka bud till Wallenberg i bankbyggnaden vid Harmincadgatan. Vi lyckades få två gendarmer av den gendarmbefälhavare, som låg sårad i svenska sjukhuset, och i deras sällskap gick vårt bud.

Vår utsände återvände vid tvåtiden på natten. I fickan hade han Wallenbergs handskrivna meddelande på tyska:

MILKO

- 1) Tyvärr omöjligt att ändra ordern.
- 2) Ni borde be poliserna att i varje fall inte ta mera svenskar i första transporten än det rättmätiga antalet.
- 3) I natt skola de små livsmedelsförråd som finnas fördelas* mellan

* Om möjligt bör denna fördelning ske i Tåtragatan 6 så att busportionerna äro förberedda.

MILKU

- 1) Änderung des Befehls leider unmöglich.
- 2) Sie würden die Polizeisten bitten keine Felle mehr als da gemacht wird von Schweden in die erste Umkleekabine mitzunehmen.
- 3) Während der Nacht wird mit den kleinen Lebensmittelpaketen an die Häuser zu verteilen und in den Häusern an die Einwohner. Die Felle sollen mit Papierpaketen versehen werden in Kleiderstücke die sich einwickeln. (an alle in Handlung)
- 4) Es soll mitgeteilt werden dass die Bundeswehr keine weiteren Schutz bieten kann und dass der Schutz eingemert wird. In die Schutzlinien werden wahrscheinlich verschiedene Flüchtlinge sofort eingezogen. Es wird eine Bewegung der mitgenommenen Sachen vorgeschrieben aber jede soll sich vorbereiten das mögliche mitzunehmen.
 Besten Glück!
 R. Wallenberg

Wallenbergs brev till
Milku.

husen och inom husen mellan de olika invånarna. Folket skall inte lägga in sina saker i papper utan veckla in dem i kläder.

4) Man skall meddela alla i främlingsgättot, att legationen inte längre kan ge sitt stöd och att det slutna gättot blir omgivet av murar. Sannolikt komma alla möjliga flyktingar genast att flytta in i skyddshusen. Man kommer att föreskriva, hur mycket saker, som får medföras, men ändå bör alla förbereda sig på att ta med så mycket som möjligt.

Lycka till

Raoul Wallenberg.

Expeditionens ledare berättar vidare om vad som hände sedan:
"Vårt skydd har alltså upphört. Vi gävo genast nödiga anvisningar till tjänstemännen och tidigt på morgonen skickade vi omkring följande order till de olika skyddshusen:

Upprop.

1) Legationen har underrättats om, att de skyddslingar, som äro placerade i husen i Pozsonyivägskvarteren, trots slutna överenskommelser komma att överföras till centralgettot. Med hänsyn till detta faktum inser legationen, att det skydd, som den hittills har kunnat ge, inte längre kan ges.

2) Med anledning härav uppmanar legationen sina tjänstemän och dess anhöriga att genast göra sig beredda att flytta över i gettot eller någon annanstans.

a) De livsmedel, som befinna sig i legationens personalhus, skola omedelbart fördelas. Av det gemensamma förrådet skall tillräcklig kvantitet för tre dagar ev. något mer icke fördelas.

b) Alla legationens anställda och deras familjemedlemmar skola genast packa in sina saker sålunda: De fördelade livsmedlen och eventuella egna livsmedel skola packas in, vidare nödvändiga underkläder och reservskodon och detta i sådan förpackning (ryggsäck eller knyten) som man kan bära på ryggen. En eller två filter bör kunna placeras i packningen. I stället för ett paket kan man göra i ordning två. Man måste ständigt tänka på att paketet eller paketen skola göras så, att man skall kunna bära dem själv längre sträckor. Alltså måste olika packning göras för fullvuxna, för gamlingar och barn. Också medicinförrådet skall fördelas och placeras i de enstaka packningarna.

c) De saker, som icke få plats i dessa packningar, skola läggas in i extra paket eller knyten och förses med ägarens namn. Likaså skola de sängkläder och filter, som icke kunna tagas med, bindas samman i knyten och förses med ägarens namn.

Budapest den 4 januari 1945.

Kungl. Svenska Beskickningens expedition vid Tátoragatan.

Samtidigt började vi själva också att packa samman. Vi togo för givet att expeditionen skulle bli den första gruppen. I den stora nervositet och det kaos, som rådde i huset märkte vi inte, att expeditionens ledare och bästa medarbetare, Elemér Milkó, i förbittringen över att behöva flytta till gettot, där enligt hans mening en säker död väntade oss alla, tillsammans med sin familj begick självmord genom att ge sig morfininjek-

tioner. När vi upptäckte det, var det redan för sent. Hans hustru och två barn däremot lyckades vi rädda. Milkós kropp begravdes på det skyddade området där den vilade till maj 1947, då familjen förde den till familjegraven."

Den 4 januari började överflyttningen av de svenska skyddslingarna till det slutna gettot. Den började på den "jämna" sidan av Pozsonyivägen, där fyra svenskhus evakuerades. Invånarna eskorterades till gettot, sedan de fullkomligt utplundrats.

Den 5 januari började man med den "udda" sidans svenskhus, men efter flera timmars oviss väntan och kommenderande hit och dit blev ingenting av med den förberedade transporten. Efter dagar av hård kamp nåddes det storartade resultat varom andra neutrala legationers arkiv tala — intet dokument härom finns bland de kvarvarande svenska papperen. Dr Peter Zürcher, som vid denna tid i stället för konsul Lutz hade hand om skyddslingsärendena på schweiziska legationen, har i protokollet den 6 januari 1945 avgivit en berättelse över sina förhandlingar. I denna säges om Wallenberg:

"... Schweiziska legationen har informerats om, att hr Wallenberg förhandlat med pilkorspartiets nuvarande ledare, Nidosi, om de under schweiziska legationens skydd stående husen med resultat att transporterna till gettot uppskjutits 24 timmar..."

Också Zürcher uppsöker Nidosi i källaren i Városházgatan 14: Han kan emellertid inte tala med denne, varför han vänder sig till Szalai i stads- husets skyddsrum, vilken enligt anteckningarna bl. a. sade:

"... Hr Wallenberg har förhandlat med dr Ernő Vajna och lyckats uppnå 48 timmars uppskov..."

"Samtidigt", fortsätter dr Zürchers protokoll, "talar Szalai om en pinsam episod. Enligt vad han visste hade man under natten skjutit med kul- sprutepistol på en patrull från ett av svenskhusen vid Katona Józsefgatan: Efter detta hade dr Vajna återkallat det utlovade uppskovet och judarna ur svenskhusen skola transporteras in i gettot..."

Men Wallenberg lät inte nöja sig härmed. På nytt begav han sig till Vajna, vilken han åter förmådde avstå från sin plan. Härom vittnar dr Zürchers protokoll av den 7 januari, vilket handlar om liknande förhandlingar, som schweiziska legationen fört.

Protokollet säger bl. a.:

"... Pál Szalai meddelar, att det hittills inte lyckats honom att fördelaktigt inverka på dr Vajna i fråga om skyddshusen. Vajna står f. n. under inflytande av en mycket radikal partimedlem, Csiky, som är ungerska regeringens förtroendeman i utrikesministeriet. De intresserade neutrala

legationernas situation är den sämsta tänkbara, ty partiet har deklarerat följande ståndpunkt:

- 1) Judefrågans radikala lösning.
- 2) Några lättnader medgivnas icke efter episoden vid Katona Józsefgatan. Varje skyddad jude skall alltså föras till gettot.
- 3) Legationsbyggnadernas exterritorialrätt kan inte mer garanteras sedan de ackrediterade legationerna redan för länge sedan uppmanats att flytta till den ungerska regeringens säte.

I samband med punkt 3 yttrade Szalai att man kunde vänta terroraktioner mot legationens medlemmar. Man måste också räkna med husundersökningar. Redan under dagens lopp kunde man räkna med dylika. Vidare meddelade han, att dr Vajna väntade schweiziska legationens representant i utrikesministeriet, där han f. n. förhandlade med Csiky. Men Szalai gav också det rådet, att han under inga förhållanden skulle gå dit, ty terrorister höllo till i utrikesministeriets byggnad, varför den personliga säkerheten ingalunda kunde garanteras. Samma råd fick också Wallenberg, vilken skulle göra bäst i att snarast möjligt försvinna..."

I det följande berättade Szalai — säger dr Zürchers protokoll — att pilkorspartiets egentliga ledare redan hade lämnat Budapest. Makten hade övergått i olika underledares händer. Dr Vajna försökte att upprätthålla ordningen men till följd av de rådande förhållandena var resultatet ovisst. Endast tyska Wehrmacht befann sig i ett sådant läge, att det kunde skydda legationernas exterritorialrätt. Han rådde oss därför att vidtaga åtgärder i den riktningen.

Den för närvarande i Trieste boende italienaren Giorgio Perlasca, som på sin tid utgav sig för att vara "spansk chargé d'affaires" och som så hjältemodigt kämpat för de spanska skyddslingarna, har på vår begäran givit en intressant rapport över premisserna för denna överenskommelse:

"Den svenska legationssekreteraren Raoul Wallenberg kämpade på ett verkligt uppoffrande sätt för sina skyddslingar. Jag träffade honom den 7 januari 1945 tillsammans med dr Peter Zürcher, schweizarnas representant i stadshusets skyddsrum. Vi kommo överens om att jag först skulle gå in till dr Vajna. Efter mer än två timmars diskussion, under vilken jag bl. a. hotade med repressalier från spansk sida, tillät han att de spanska skyddslingarna fingo stanna på sin plats. Jag var fullkomligt uttröttad, när jag lämnade honom. Jag meddelade det resultat jag nått, när jag träffade Wallenberg och Zürcher, som väntade utanför, varpå de gingo in och tillkämpade sig rätt för sina skyddslingar att stanna kvar i de internationella kvarteren. Ingen företrädde emellertid de portugisiska och påvliga skyddslingarnas intressen. Dessa fördes också in i gettot."

WALLENBERG RÄDDAR DE SVENSKA SKYDDSLINGARNA GENOM ETT GENIALT SCHACKDRAG

Ett brev till dr Ernö Vajna visar hur Wallenberg tack vare en genial idé förmådde de hungrande pilkorsarna att låta Wallenbergs skyddslingar stanna kvar på sina platser. Wallenbergs brev, som skrivits på tyska, lyder i översättning:

Till

Dr Ernö Vajna

Delegerad partifullmäktig av pilkorspartiets ungerska rörelse för staden
Budapests försvar

Budapest

Högt ärade Herr Vajna!

Jag bekräftar härmed den överenskommelse, som vi i går träffade, samtidigt som jag vill meddela, att jag har meddelat H. E. svenske ministern Edra så ytterst älskvärda ord om Sverige. Hans Excellens ber att genom mig få uttrycka sin stora tacksamhet och försäkrar, att svenska legationen å sin sida skall vara beredd att under dessa svåra dagar och i framtiden hjälpa de nödlidande ungrarna och alla dem som genom kriget råkat i svårigheter.

Jag bekräftar här nedan vår överenskommelse:

- a) Det svenska sjukhuset står kvar i främlingsgettot. Vidare få 3.700 skyddspassinnehavare stanna.
- b) Legationen noterar faktum, att ett stort antal skyddspassinnehavare har förts till centralgettot.
- c) Legationen skall själv låta inventera de 3.700 skyddspassinnehavarnas livsmedelsförråd och genom huskommendanten leverera de livsmedel till polisen, vilka icke äro nödvändiga för försörjningen i skyddshusen de närmaste tre dagarna.
- d) Partikretskommendanturen Szent Istvánringen 2 skall få order från Eder, att inte ingripa mot de judiska tjänstemän, som fritt röra sig i främlingsgettot. Kretskommandanturen skall vidare få order att inte ingripa mot livsmedelstillförseln till främlingsgettot.
- e) De legationsbyggnaders exterritorialrätt, i vilka judisk personal uppehåller sig, skall bättre respekteras än hittills från partiernas sida. Ni skall på det strängaste förbjuda intrång från partiets underordnades sida. Denna order skall särskilt riktas till Andrássyvägen 60.

Med särskild betoning skulle jag vilja framhäva denna del av vår över-

enskommelse, eftersom redan i går ett nytt brott mot exterritorialrätten begicks, i det att pilkorsare från Andrassyvägen 60 inträngde i personalhuset Klotildgatan 3, som är officiellt erkänt som exterritoriellt område och som är försett med den av ungerska regeringen officiellt erkända svenska exterritorialitetstavlorna. Pil Korsarna förde bort livsmedel från detta hus. I dag ha åter honvédsoldater trängt in och lagt beslag på livsmedlen, så att legationspersonalen nu står där fullkomligt utan livsmedel, eftersom den redan till största delen har förbrukat sina ransoneringskort och nästan omöjlig kan erhålla nya. Därigenom har en ohållbar situation uppstått.

Jag har fått i uppdrag av Hans Excellens att med alla medel försöka hindra att sådana fall upprepas. Jag ber Eder därför eftertryckligt, att Ni å Er sida företar allt för att hålla tillbaka partiets brushuvuden.

Jag begagnar tillfället att uttrycka mina bästa lyckönskningar för den belägrade huvudstaden och Edert eget vidkommande.

Med utmärkt högaktning

Raoul Wallenberg.

Legationssekreterare.

Budapest den 6 januari 1945.

Wallenberg höll alltså Vajna varm med tillhjälp av Danielsson, som naturligtvis kanske inte hade en aning om hela affären, och besegrade honom helt genom att erbjuda honom livsmedel. Än en gång triumferade hans utomordentliga älskvärdhet och sällsynta talang att bluffa.

Beträffande livsmedlen rapporterar han följande:

Herr Dr Ernő Vajna,

Delegerad partifullmäktig av pilkorspartiets ungerska rörelse
för staden Budapests försvar

Budapest

Ärende: Anmälan av livsmedelsförråd.

Kungl. Svenska Beskickningen har härmed äran anmäla, att Kungl. Svenska Beskickningens till utrikesministeriet anmälda kontors- och personalhusens livsmedelsförråd icke överstiger behovet för 30 dagar. För övrigt äro dessa förråd helt Kungl. Svenska Beskickningens egendom.

Svenska Beskickningens sekreterare.

Budapest den 6 januari 1945.

Wallenberg.

Ett brev med exakt samma innehåll avgår också till utrikesministeriet ("sekreteraren i ministeriet Csiky").

Raoul Wallenberg med sin första sekreterare, Fridtjof Falck. Foto 26 nov. 1944.

Vi måste anmärka, att man i några av de skyddade husen noterade de livsmedel, som funnos utöver behovet för åtta dagar, för att dessa skulle överlämnas till militären. Till all lycka avhämtades emellertid aldrig dessa livsmedel och till sist delade man på nytt ut dem.

YTTERLIGARE STEG FÖR ATT SÄKRA DEN STORA SEGERN

För att undanröja risken av att de internationella kvarteren eventuellt senare skulle utrymmas vänder sig Wallenberg på nytt till tyska kommandanturen. Den 8 januari går han i Andor Balogs sällskap till Hotell Astoria, där Wehrmachtsstandortkommandantur Gross-Budapest är inrymt. Här överlämnar han följande skrivelse:

Kungl. Svenska Beskickningen åberopar sitt senast skrivna förslag och tillåter sig att påpeka följande fakta:

Konungariket Sverige företräder som mandatär- och skyddsmakt Tysklands och Ungerns intressen i många länder i världen. Kungl. Beskickningen i Budapest har från sin regering erhållit uppdraget att under sitt skydd taga några tusen invånare med svenska släkt- eller affärsförbindelser och för resa till Sverige förse dem med pass. Kungl. Beskickningens tjänstemän ha placerats i exterritoriella kontors- och bostadslägenheter, skyddspassinnehavarna i särskilda hus, som stå under legationens beskydd.

Från vederbörande ungerska myndigheter har legationen för tre dagar sedan fått meddelande om, att invånarna i dessa hus skola få stanna i sina hittillsvarande lokaler. Kungl. Svenska Beskickningen skall sörja för förplägnaden av dessa människor. Legationen förfogar över en tjänstemannastab, som är tillräckligt stor för att organisera detta.

Under nuvarande militära förhållanden i Budapest är emellertid detta medgivande från ungerska myndigheternas sida endast effektivt, om det också godkännes från högsta tyska militära myndighet.

Kungl. Beskickningen har iakttagit olika symptom på, att ovannämnda avtal kan störas och faktiskt har störts av oinvigda organ, varför Kungl. Beskickningen framställer följande anhållan. Kungl. Svenska Beskickningen har endast moralisk grund för utövandet av sina mandatärfunktioner i alla länder och likaså här, om dessa garanteras av de högsta tyska militära och vederbörande ungerska myndigheter. Kungl. Svenska Beskickningens anhållan går därför ut på:

att bortförandet av beskickningens skyddslingar ur de skyddade husen

mätte inställas, eller om en sådan bortflyttning måste ske av strategiska grunder att då beskickningen själv måtte få genomföra denna;

att beskickningens kontorslokaler och tjänstemannabostäders exterritorialitet i fortsättningen måtte respekteras och att de därför bli delaktiga av ett lämpligt och effektivt skydd.

Raoul Wallenberg.
Kungl. Svenska Beskickningen.

Vid det förnyade tillståndet för främlingsgettots upprätthållande krävde Ernö Vajna, att de neutrala legationerna inlämnade en komplett namnlista över dem, som verkligen voro försedda med skyddsbrev. Också bostadsadresserna skulle vara angivna och listan skulle inlämnas till honom i tre exemplar.

Wallenberg anade med rätta, att namnlistorna behövdes för någon ny nedrighet. Då man emellertid inte kunde förbigå denna uppmaning kom han överens med Szalai om att han skulle låta sätta upp listorna inom föreskriven tid och skicka dem tillsammans med ett brev till Szalai "för vidare befordran till dr Vajna".

Detta fiktiva brev till Vajna, som skrevs på ungerska, lyder i svensk översättning:

Budapest den 9 januari 1945.

Herr Dr Ernö Vajna

Delegerad partifullmäktig av pilkorspartiets ungerska rörelse
för staden Budapests försvar

Budapest

Högt ärade partifullmäktige!

Härmed har jag äran att översända namnlistorna över de skyddsbrevsinnehavare, som bo i främlingskvarteren, nämligen:

- a) Listan över de personer, som ha ett gult skyddspass.
- b) Lista över de personer, vilkas pass legationen har övertagit för ansökan om tyskt genomresevisum. Dessa inneha ett blekblått "passkvitto" försett med fotografi.
- c) En lista över de personer, vilkas pass kvarligger på legationen tills formaliteterna ha ordnats. Dessa personer förfoga över en vit blankett på vilken vederbörandes namn och skyddspassnummer är antecknade. Detta dokument är icke försett med fotografi. Dokumentet har legationens stämpel och på baksidan en kontrollstämpel med underskrift.

I dessa listor ha icke namnen på dem tagits upp, som försvunnit eller

uttagits till arbete och utan legationens vetskap kommit tillbaka. Men dessa ha rätt att — inom ramen för det överenskomna antalet — stanna kvar inom de skyddade husen.

Minderåriga barn förekomma på föräldrarnas listor.

Jag ber er, Herr Partifullmäktig, att mottaga försäkran om min utomordentliga högaktning.

Raoul Wallenberg.

Legationssekreterare vid Kungl. Svenska Beskickningen.

Bilagor: 3 namnlistor.

Av denna sammanställning framgår att svenska legationen synbarligen iakttog den största försiktighet så att det tillåtna antalet skyddspass, som hade undertecknats av ministern, icke överskreds. Men i realiteten överskreds det tillåtna antalet väsentligt genom, vita s. k. "Vorpass", som numrerades extra. Detta kunde emellertid inte kontrolleras. Dessa förseddes endast med en underskriftsstämpel av Wallenberg och intygade endast att passfrågan för vederbörande vore under "utredning". Dessutom förekommo duplikat, som alla kunde få, vilka anhöllö om dem, och slutligen möjliggjorde den punkten i brevet, att sådana, som icke voro upptagna i listan, men innehade välgjorda förfalskningar av skyddspass, också kunde räddas.

TRAGEDIN I JOKAIGATAN 1

En fruktansvärd serie av förbrytelser började i gryningen den 8 januari. Legationskansliet i Jokaigatan 1, vilket också var bebott av legationstjänstemännen, angreps av pilkorsarna. Redan de sista dagarna i december hade flera försök gjorts. Den 29:e hade man sökt bortföra huskommandanten Lajos Turi och en av kansliets ledare, dr Bék, Forgács, under förövändning att tre av husets invånare skulle legitimeras. Forgács var inte hemma, men Turi släpades med och sköts samma dag i Wesselényigatan.

Redan vid detta tillfälle var det klart att portvakten Marosi, en pilkorssympatisör, var angivare. Senare konstaterades också, att han under hela tiden fungerat som spion för pilkorsarna. Han var god vän med en pilkorsare vid namn Erdei, som utan att ha rätt rätt till gick omkring i SS-fänriksuniform. Marosi "förhandlade" med denna — sade han, "för att befria Turi". För dessa "bemödanden" lät han skänka ett guldetui till Erdei som gåva från skyddslingarna.

På Wallenbergs order bevakades i början av januari detta hus av fem

fältgendarmer under ledning av en fänrik vid fältgendarmeriet vid namn Szabó. Den 7 januari på kvällen lät Szabó sina gendarmer inte längre tjänstgöra. Då svarade en polis och två skyddslingar (Károly Altmann och Róbert Markovics) för skyddet av porten. Portvakten Marosi frågade på kvällen den posterande polisen om han skulle göra motstånd om pilkorsarna komme. Polisen svarade med ett "nej".

Efter midnatt anlände också pilkorsarna. Altmann rapporterade det till gendarmerifänriken, men denne var icke villig att gå ner till porten och tillät inte heller att Altmann gick tillbaka. Portvakten lät öppna dörren med tillhjälp av polisen och släppte in pilkorsarna. En del stormade källaren och drev alla skyddslingarna tillsammans. En av dem, som var lam, Gyula Kallós, sköts ned på platsen.

En annan grupp av pilkorsarna gick under portvaktens ledning genom bostäderna och samlade ihop alla där befintliga människor. Ungefär 20 lyckades gömma sig, men 266 personer fördes i grupper till pilkorshuset Városházgatan 14. Den största delen, cirka 180 personer, män och kvinnor, sköts vid Donaukajen och inne på gatorna i staden. Fakta belysa trovärdigheten av ovanstående anteckningar:

PROTOKOLL

fört den 28 februari 1945 i Kungl. Svenska Beskickningens sociala utdelnings lokaler, Budapest VIII, Ullövägen 22.

Undertecknad Márton Gosztonyi, tjänsteman vid legationens kansli i Tátragatan, bodde tillsammans med sin familj i det för legationstjänstemännen reserverade huset Jókagatan 1. I samband med bortförandet av legationshusets invånare vill jag meddela följande:

Någon dag i veckorna före jul — jag kan inte exakt erinra mig tidpunkten — kommo pilkorsarna till huset Jókagatan 1 och sökte dr Béla Forgács. (Uppgiften stämmer inte. Detta hände den 29 december.) Han var emellertid inte där och därför förhandlade de med huskommendanten Lajos Turi. Senare kommo de tillbaka och hämtade Turi till Hotel Royal under förevändning att han skulle legitimera några där befintliga svenskar, varefter han skulle återvända hem. Lajos Turi gick också utan överrock med till det angivna stället. Han kom aldrig tillbaka därifrån. Pilkorsarna återvände däremot ännu en gång och sökte Béla Forgács, som emellertid inte visat sig i huset, sedan Turi lämnat det. Då numera ingen fanns, som kunde sörja för inköp och förplägnad i huset, hade husets invånare på mitt förslag bildat en sjuannakommitté, som skulle ombesörja

dess detaljer, tills Béla Forgács återvände. Eftersom också jag tillhörde denna kommitté hade jag tillfälle att iakttä att en i SS-uniform klädd mörkhårig och ungersktalande man ofta kom upp i legationens kansli och använde dess telefon. Då jag frågade vem denne var svarade man, att vi inte behövde vara rädda för honom, eftersom han sades vara en från ett arbetsläger flydd jude, som flera av tjänstemännen på legationen kände, bl. a. Endre Szörényi. (Efter vad jag senare hörde hade denne i SS-uniform klädd unge man spelat en stor roll i händelserna. Bl. a. hade han synnerligen aktivt deltagit i plundringen av husets livsmedelsförråd.)

På förmiddagen den 7 januari visade sig pilkorsare i huset och sökte värdshusvärdens Pál Trattner, som hade en restaurant i huset. De ställde till en stor skandal på gården och skreko att de inte kunde tillåta att Trattner förplägade judar, medan de, pilkorsarna själva, inte hade något att äta. Också i källaren ställde de till stora scener. I huset spred sig en fruktansvärd oro, i all synnerhet som man just denna morgon berövat oss vårt gendarmeri. På så vis kände vi oss fullkomligt värnlösa. Efter förmiddagens pilkorsskandal telefonerade jag till kansliet i Harmincadgatan. Jag begärde omedelbart hjälp huvudsakligen för att få en tillräckligt stor vakt i stället för den, som kallats tillbaka på morgonen. Detta lovades oss också. Den nya vakten skulle skydda oss mot varje angrepp, sade man, eftersom ju huset åtnjuter exterritorialrätt. I realiteten kom också den nya vakten vid middagstiden och alla lugnade sig.

Vid ettiden på natten vaknade vi vid skottlossning och skrik. Några pilkorsare trängde in i huset och avväpnade vakten under ledning av "överlöjtnant" Vörösváry, som var iförd SS-uniform, vilken efter vad det senare visade sig han ingalunda var berättigad att bära. Han var överkypare på Kék Duna-baren. Hur de lyckades komma in genom den stängda dörren och varför den beväpnade vakten släppte in dem är inte klart ännu i dag. De gingo direkt ner i källaren, där de avlossade några skott, så att panik utbröt. De, som befunno sig närmare, måste inom tre minuter bege sig upp på gården. Största delen av dem måste halvklädda ställa upp sig i led. I skyddsrummet låg den lame Gyula Kallós, som hade svenskt provisoriskt pass. Eftersom han inte lämnade sin plats inom den föreskrivna tiden sköts han ihjäl på ort och ställe. På gården avlossades flera skott, av vilka ett träffade en liten flicka i bröstet. Hon lämnades kvar och kom senare till sjukhuset.

De omkring 150, som jagades ut ur skyddsrummet, fördes till huset Városházgatan 14. De, som vistades i första våningen, fördes i en annan grupp till samma ställe. Tillsammans med min kollega László Bergida och dennes maka gömde jag mig i ljusgården, så att pilkorsaren icke märkte

oss. Men när jag märkte att min hustru och mina två barn, som sov i skyddsrummet, hade bortförts i den första gruppen, kröp jag fram och ställde mig i ledet.

De gangsters, som uppehöll sig i Városházgatan 14 och som voro klädda i tysk uniform men endast talade ungerska, började nu kroppsvisitera oss. Våra värdesaker berövades oss under slag med gevärskolvar och knyt-nävar redan i korridoren. Vi placerades i en våning fyra trappor upp — i Józsas modesalong — och stodo som packade sillar i två rum om ungefär 5×5 meter. Till att börja med tog man av männen deras rockar. Efter de allra strängaste undersökningar släpptes ungefär 20 personer, huvudsakligen sådana, som kunde bevisa, att de arbetade åt tyskarna eller sådana, som bekände sig som kristna, eller sådana som voro krigsinvalidier.

Det sammanpackade sällskapet i de två rummen stördes var femte minut av någon pilkorsare eller soldat i SS-uniform, som skrämde dem med skott i luften och hotelser om omedelbar avrättning, om några undangömda värdeföremål skulle hittas vid den förestående grundliga kroppsvisitationen. Under sådana förhållanden voro vi naturligtvis tvungna att överlämna även våra allra bäst undangömda värdeföremål. Under tiden försökte våra väktare att göra allt för att ställa till bråk. Unga flickor örfilades upp, männen slogos på näsan, gevärskolvar dansade över huvudena, man sparkade oss i magen med grova stövlar inför de övriga familjemedlemmarna. Samtidigt använde man de grövsta tänkbara ord. Man lyckades fullkomligt att injaga den skräck man åsyftade. Fram emot middagen flyttades hela sällskapet över i ett annat rum, där man vände ut och in på våra fickor. Rockar, pullover, handskar och scarves, som man eventuellt ännu inte hade tagit ifrån oss, måste vi lämna — vi fingo inte behålla mer än en näsduk, en kam och glasögon. Älia berövades sina papper, som icke i god tid hunnit gömma undan dem.

Mödrar tillsammans med sina barn och mycket gamla personer fördes samman i en extra grupp. Dessa — sammanlagt 83 personer — fördes sedan på eftermiddagen till gettot, dit de faktiskt också anlände.

Samma dag, alltså den 8 januari klockan 10 på kvällen fördes 30—40 personer i två grupper, kvinnor och män, vilka frivilligt anmälde sig till transport till gettot, men dessa anlände aldrig dit.

Den 9 januari klockan 10 på morgonen ropade man ut Dersö Bokor, hans hustru och dotter Zsuzsi, berövade dem allt och släppte dem sedan av någon oförklarlig anledning.

På kvällen den 9 januari vid tiotiden kommo pilkorsarna och SS-männen. De befälde kvinnorna att klä av sig i bara linnet och därefter vända sig mot väggen.

Efter kvinnorna kallades läkarna fram, sedan männen över 60 år. Dessa måste klä av sig i skjortärmarna. Några unga män fyllde ut sällskapet så att ungefär 80 personer samlades, vilka bundos samman och eskorterades ut.

Bland männen måste många gå utan skor i bara strumplästen eftersom deras skor hade fallit någon pilkorsare i smaken. I denna grupp befunno sig bl. a. godsägare Ernő Popper från Oroszka, hans maka, Kitty Gestettner och deras två söner. Hans söner, av vilken den ena var 17 år och den andra 14, kläddes av fullkomligt nakna. På deras moders förtvivlade böner fingo de slutligen var sin filt. I denna grupp befann sig vidare överläkaren dr Ernő Balogh, tjänsteläkare vid Kereskedelmi Bank (Handelsbanken). Han hade lunginflammation och 40 graders feber. Då han befann sig i fruktansvärt tillstånd, sedan en pilkorsare vid namn "Öcsi" tvingat honom att dricka ett utrotningsmedel mot väggloss, bands han med ståltråd och snören vid sina grannar i ledet.

Omkring klockan två på natten kom "ledarebrodern" Lajos Tál till oss — vi var nu inte mera än 26 — och sade, att han beklagade vad som hänt, han kunde inte hjälpa det, det var tyskarna, som föranstaltat det hela. Han förstod, att vi voro oroliga över det som försiggick och därför hade han kommit för att lugna oss, sade han. Vi som ännu voro kvar här skulle i morgon undersökas och förhöras, och om alla papper voro i ordning, skulle vi följande dag föras till gettot. (Inte heller detta löfte hölls. Det blev inget förhör följande dag och under den tid som följde hämtade man endast nattetid några av oss men dessa fördes inte till gettot.)

Just denna natt klockan ett kom en bestialisk pilkorskvinnas vid namn Lujza Háý till oss tillsammans med en pilkorsare som kallades för "ingenjörbrodern". Alldeles framför oss studerade de intresserat fotografier av nyss företagna avrättningar. Róbert Markovics, som nyss tagit in luminal, satt med skummande mun på golvet i tamburen. Lujza Háý pekade på honom och började skrika: "Den där juden ville röra vid mig, han ville slå mig." Därpå kastade hon sig över honom och slog honom vilt och besinningslöst var hon träffade, innan hon sparkade in den blödande, medvetlösa mannen i rummet.

Därefter kom "ingenjörbrodern" in till oss och förklarade att vi judar ännu skulle kunna rädda våra usla liv om vi avslöjade rika judar, som gömt sig undan någonstans, eller om vi självmant överlämnade vår undangömda judiska egendom eller om vi självmant överlämnade vårt undangömda guld. Efter denna uppmaning anmälde sig fyra av oss, som talade om, att de hade något litet guld, som de frivilligt ställde till partiets förfogande, om de i gengäld befriades. Dessa svenska skyddslingar gingo fram till "ingenjör-

brodern" och angav för honom den exakta plats, där de gömt sitt guld. Själv insåg jag att detta var en fälla, i vilken han ville locka hela sällskapet, och gjorde ett annat förslag. Jag erbjöd partiet hela mitt i arbete varande företag inklusive dess inredning och varuförråd, vidare erbjöd jag 1.000 Louis'dor, som svenska legationen skulle utbetala som lösen, om man under dagen eskorterade oss till gettot. "Ingenjörbrodern" tyckte om förslaget, han kunde emellertid inte genast ge svar utan skulle återkomma följande dag.

På förmiddagen den 10 januari rekvirerades "fyra starka karlar" för vedhuggning. Ingen anmälde sig frivilligt. På eftermiddagen återvände de uttagna från sitt arbete, men de fingo inte komma in till oss utan stängdes in i rummet bredvid. Under natten fingo vi höra av dem genom dörrspringan, att de som hämtats föregående dag förts till Donaukajen, där de skjutits. Tyskarnas luftvärnskanoner hade spelat upp ibland dem. Det var liken av de skjutna, som de fyra "vedhuggarna" hade måst begrava. Några av offren hade de känt igen, exempelvis dr Ernö Balogh. De båda så om mat, eftersom de under hela dagen inte fått något att äta. Vi lyckades skicka över några kvarlevor till dem genom fönstren.

Vi fingo inte heller någon annan mat än de smulor och "oanvändbara" livsmedelsrester, som Jenö Stern, vilken tjänstgjorde hos pilkorsarna, lyckats plocka ut ur de beslagtagna ryggsäckarna. Vatten fick vi i en smutsig och kalkig spann, som vi förut använt vid städningen av toaletterna.

På aftonen sökte "ingenjörbrodern" åter upp oss och meddelade att de fyra personer, som anmält, var de hade sitt guld, hade angivit falska adresser. Han gav dem ett grundligt kok stryk inför våra ögon. Senare fingo vi veta, att de hittat guldets på den sagda platsen, de ville bara inte erkänna det. I gryningen den 11 januari hämtades åter de fyra svenska skyddsslingarna, som varit instängda i rummet bredvid vårt. (Som det senare har visat sig sköts dessa ned på gården till genomgångshuset Károlyringen 9, där man har funnit kvarlevorna efter dr György Paul, Ernö och István Czitrom och Agi Pilis. Man begravde dem på martyrernas kyrkogård vid Dohánygatan.

Eftersom man inte hämtade någon av oss på kvällen den 11 började vi hoppas. Den 12 på kvällen däremot rekvirerades sex personer för arbete. Bland dessa befunno sig Tivadar Földes, direktören för Hamp- och linindustrin, generaldirektören i fröexporten Zoltán Gmeiner, innehavaren av Gyula Molnárs klädeshandel, István Molnár, Lajos Holländer och Ervin Schwalb. Man sade dem, att de skulle bära stenar till barrikaderna och sedan komma tillbaka. Tyvärr kommo de inte tillbaka. Endast Ervin Schwalb, som förklarade sig vara kristen och benägen att inträda i Döds-

skallebrigaden, mördades inte. Med denna grupp släpades också en greve Haller bort, vilken tillfångatogs och förts till pilkorshuset, emedan han hade druckit trots spritförbudet. De hade hittat honom i ett skyddsrum. Greve Hallers lik fann man senare på Apponyiplatsen. Om halsen hade han en tavla, på vilken en rad pilkorsfraser hade skrivits. Haller begravdes provisoriskt på den plats, där han hittades. Också de fem svenskskyddslingarna i denna transport avrättades här och nu voro vi bara 13 kvar av invånarna i Jókai-gatan 1. Fyra av oss, som bekände sig som kristna, behandlades särskilt väl,ingo bo i ett rum för sig och kunde fritt röra sig.

Det anbud, som jag givit under de första dagarna, att man mot lösen skulle befria oss ändrade jag så till vida, att Róbert Markovits genom mig erbjöd pilkorsarna ytterligare briljanter för ett värde av 10 miljoner pengö. Detta hände den 12 januari. "Ingenjörbrodern" avlade ett nytt löfte och fastställde en tid — följande dag klockan tio — då vi skulle få överenskommelsen bevitnad i närvaro av en tjänsteman från svenska legationen.

Han kom inte på avtalad tid den 13 januari. Vi ansågo då alla att han ville vilseföra oss med lögn och falska löften, och att vi aldrig skulle komma levande därifrån. Den dagen tog man verkligen ut oss till arbete. Vi skulle rulla bensin- och oljefat längs hela Városházgatan till den militär, som befann sig i stadshuset medan de ryska flygmaskinerna utan uppehåll strödde bomber över den inre staden och läto sina maskingevär spela över gatorna. Naturligtvis skyndade de pilkorsare, som eskorterade oss, från port till port och "tryckte" för bombangreppen medan vi måste fortsätta framåt med våra fat i gatans mitt. De soldater, som tryckte intill väggarna, överöste oss med förnedrande tillmälen och hotade oss med gevär, om vi för ett ögonblick stannade på vägen.

Vid vår återkomst till pilkorshuset måste vi bära upp några säckar mjöl ur källaren till en personbil, som väntade utanför porten, och först därefter följde våra vakter oss upp till vår fångsal i en av de övre våningarna. Uppe i fjärde våningen ville Mihály Fodor beröva sig livet genom att hoppa ner på gården, men eftersom jag gick omedelbart bakom honom, kunde jag hindra självmordet genom att gripa tag i rocken och på så vis hålla honom tillbaka. Inne i rummet utbröt panik och efter varandra försökte dr Bálint och den ene av bröderna Molnár att kasta sig ut genom fönstret. Också dem måste vi övriga hålla tillbaka med våld. Under tiden hade "ledarebroder" Lajos Tál kommit upp i våningen för att förhöra de kristna fångarna. När han åter lämnade oss utan att ha förhört oss, sprang jag ut ur vårt fångrum och fram till honom samt bad att han snarast måtte förhöra mig, eftersom jag var "utländsk medborgare". Han var ytterst för-

201-

5925

FROM

30 Oct 51

THRU

1.

The bulky attachment to document number WSSA 3223
classified to this file, follows.

2.

The bulky attachment to document number _____
follows. The covering document classified to this
file could not be located at the time of filming.NOTE

THIS DOSSIER MAY NOT BE COMPLETE. A LISTING OF ALL
CS MATERIAL PROCESSED FOR THIS FILE MAY BE OBTAINED
FROM OG/CFS.

THIS MICROFORM

IS

SECRET

vånad över min oväntade entré och eftersom han var i god stämning, kallade han ner mig till kansliet i andra våningen. Här betonade jag ytterligare att jag var svensk medborgare, att jag hade ett fullt giltigt pass (provisoriskt pass) försett med tyskt genoinresevisum, vidare att jag var tjänsteman vid legationen, vilket jag bevisade med mitt lyckligtvis bevarade röda, med fotografi och Vajnas underskrift försedda legationsintyg. Detta hade Wallenberg med Szálasi-regeringens medgivande utgivit den 25 november, sade jag, och såväl inrikes- som utrikesministern hade vetskap härom. (Fastän jag inte var fullt övertygad om detta var jag tvungen att bestämt påstå det för att uppnå åsyftat resultat.)

Jag lyckades faktiskt övertyga Lajos Tál, så att han släppte mig. På middagen den 13 januari lämnade jag pilkorshuset. Jag gick direkt till Harmincadgatan, till Fosterländska banken dit en del av svenska legationen hade flyttat. Jag berättade i korthet, vad som hänt och bad, att man snarast möjligt måtte göra allt för de fångar, som ännu befunno sig i livet. Tyvärr förklarade de, att Wallenberg inte längre var tillsammans med dem och att de också höll sig undan och inte kunde komma i kontakt med någon varken per telefon eller personligen. Också de voro rädlösa. De visste ingenting om var Wallenberg hade gömt sig, de hade förlorat varje kontakt med yttervärlden. Eftersom hjälpen uteblev slutade dock Mihály Fodor och Róbert Markovits som självmördare — de hoppade ut från fönstret i femte våningen. Dr Arthur Bálint, fru István Pettyán, Zsuzsika Szántó, László Molnár och hans broder György mördades däremot."

Från pilkorsarnas förbrytarhåla i stadshuset berättade Béla Fried och Jenő Földes — efter Márton Gosztonyis befrielse — samstämmigt följande:

"Efter Gosztonyis befrielse voro vi bara 12. Samma dag förde de bort Arthur Bálint och de två kvinnorna. Vi sågo dem aldrig mer, först efter befrielsen fann man deras lik. Från Andrássyvägen 60 förde man arbetspliktiga — också kristna kvinnor och män — till vårt fängelse, där man torterade dem och avrättade dem. Detta hände också med en flygare vid namn Puskás, hans fru och hans fader och vidare två judar, som undantagits från judelagarna till följd av sina föregående militära förtjänster. Alla dessa skötes på gården till huset Petöfi Sándorgatan 10.

Man tog också in kristna vars judiska anhöriga (blandäktenskap) avrättades på ort och ställe. De kristna benådades, men torterades. Róbert Markovits och Mihály Fodor hoppade ut genom fönstret och hittades döda på trottoaren.

Från ett hus i Gerlóczigatan hämtades 70 män in, därför att de sades ha gömt judar. De ställdes nakna mot källarväggen, tvingades på knä medan

de slogos med en piska, varefter de drevos samman i Harisköz — en gränd i Budapest — där de skötes ned.

Den 16 januari fördes vi alla ner i källaren och slogos blodiga med gummibatonger. Lajos Tál befriade oss, förde oss en halv trappa upp, släppte in oss i en våning och befälde vakten att inte släppa in någon till oss utan hans skriftliga tillåtelse."

Jenő Földes berättar om det som hände sedan:

"Nu voro vi endast fyra — jag själv och min son och Zoltán Bán med son. De två bröderna Molnár och Béla Fried voro instängda i källaren på Lajos Táls befallning tillsammans med de sedan länge där förvarade fyra "kristna svenskarna".

I det stora kaos, som rådde vid evakueringen, hade man tydligen glömt dem som voro i fängelset och undersökningen av våningen en halv trappa upp hindrade Lajos Tál genom att högt förklara att "ingen" befann sig där. Vi hörde springet när man packade och orderna att bryta upp men vi förhöllo oss tysta. Den 17 januari på morgonen kom den beryktade pilkorsaren "Dódi" instörtande i vårt rum och förklarade att luften var "ren" — det fanns inga pilkorsare kvar i huset. Vi trodde honom inte utan anade en fälla men då kommo luftskyddsledaren och portvakten till oss och voro mycket hövliga. Dessutom kom den ena av de "kristna" fångarna Kronstein och då vågade vi oss fram."

Béla Fried befriades — enligt vad han berättar — under ännu intressantare omständigheter. "På kvällen den 16 januari fingo vi order", säger han, "att flytta över till Budasidan. Lajos Tál var benägen efter våra övertalningar att inte flytta över utan följa med de överlevande fångarna till den svenska legationen. Men den 17 januari jagade pilkorsaren Lajos Kiss — som själv med revolver tvingade sin hustru över till Buda — ut de fem svenska skyddslingar, som stannat kvar i källaren, Fried, Schwalb, Fleischer och bröderna Molnár tillsammans med Jenő Stern, som passat upp på pilkorsarna. Marschgruppen ordnade Lajos Tál så, att Schwalb, Fried och Stern samt han själv gingo längst bak. De hade kommit överens om att fly i lämpligt ögonblick. Vid hörnet av Józsefsplatsen — de ville ta vägen över kedjebron — lyckades det de tre — Fried, Schwalb och Stern — att fly i mörkret. Lajos Tál tvingades i sista minuten av sin son — en av de blodigaste pilkorsgangsterna, György Tál — att följa med dem."

De skyddslingar, som kommo över till Buda, avrättades där av pilkorsarna. Av de 280 invånarna i det svenska legationshuset Jókai gatan 1 mördades 180.

*

Hugo Wohl och László Hajnal skildrade händelserna sålunda:

"När Lajos Turi och Péter Sugár hade försvunnit diskuterade Wohl och Hajnal, vad som nu borde göras. På förslag av tjänstemannen i Jókai-gatans kansli, Endre Szörényi, besökte vi den 4 januari i Carlton en bekant, som brukade komma till Jókai-gatan, en SS-officer vid namn Vörösvári. Vörösvári sörjde för livsmedelsförsörjningen i division Florian Geyer och hade för övrigt plundrat de judiska affärerna för SS-gruppens räkning. Han tog emot oss med tebjudning, vid vilket allt tänkbart gott serverades. Allt fanns där, fast alla andra hungrade vid denna tid. Han förklarade att han skulle undersöka vår sak. Han frågade, vad för sorts vakt vi hade, och erbjöd SS-vakt till de svenska skyddshusen. Som tack för detta begärde han ett guldetu för sin chefs räkning, för sin egen del ville han hellre ha så mycket pengar, som etuiet kostade."

Wohl och Hajnal refererade detta för Wallenberg, vilken emellertid förklarade att man utan att kränka neutraliteten kunde antaga ungersk polisvakt vid ett svenskt legationshus men icke någon SS-vakt. Det kunde inte bli tal om något sådant.

De uppsökte på nytt Vörösvári på Carlton och meddelade honom, att han skulle få, vad han hade begärt, om han sökte upp dem, som hade försvunnit. Vörösvári sade, att han hade sökt efter dem också i Buda. Han hade inte funnit dem, men hans bil hade förstörts av flera skott. Han bad därför om en ny. De voro tvungna att lova honom en sådan. De kommo överens om att åter uppsöka honom den 7 januari klockan 12.

Den överenskomna tiden kunde de emellertid inte komma. Wohls bil fick en punktering. Hajnal skickade därför en bankvaktmästare vid namn Horváth med ett brev till Vörösvári, där han omtalade, att de ej kunde komma. Han bad Vörösvári att denne på grund av de oroliga tiderna i stället skulle söka upp dem i banken. Vörösvári hälsade tillbaka, att han skulle komma mellan 5—6 samma dag.

De väntade förgäves. Följande dag fingo de höra om transporten från Jókai-gatan och att Vörösvári spelat en av de ledande rollerna.

Dagen därpå anlände Vörösvári till Fosterländska banken. Han hade med sig en kvinna, som också var "förföljd". De visste emellertid om henne att hon var Vörösváris väninna. Hon frågade dem, om de visste, vad som hade hänt.

Wohl svarade, att de visste det, och att de också visste att Vörösvári plågat de tillfångatagna. Detta förnekade Vörösvári och tog kvinnan till vittne på att intet ont hänt någon av de bortförda. Barn och gamlingar hade förts till gettot, de övriga hade uttagits till arbete — också de skulle så småningom föras till gettot. Han begärde etuiet och pengarna.

Wohl gick ner till Wallenberg i källaren och talade om för honom, vad han hade hört. Eftersom meddelande verkligen hade ingått om att Bokors, Endre Szilágyi och ytterligare ett par personer hade frigivits och att gruppen om 80 gamlingar och barn anlant till gettot, trodde man på Vörösváris berättelse, varför Wallenberg utanordnade 20.000 pengö i förhoppning att de kanske ändå skulle hjälpa.

Vörösvári visade sig inte mer och först efter Gosztonyis ankomst till banken fingo de veta den fruktansvärda sanningen om, vad som verkligen hänt.

Den 13 januari sågo de Vörösvári, när han i berusat tillstånd satt på en i vild fart körande lastbils kylare. En svår olycka inträffade och Vörösvári hamnade på sjukhuset, varifrån han sedermera flydde. Till förhandlingarna i processen mot honom skrev han ett brev till försvarsadvokaten, i vilket han förklarade sig vara "oskyldig, men ansåg det trots detta bättre att fly".

I Wien kände Hajnal igen honom. Han utgav sig där för att vara portugis och levde på stor fot på sin rövade förmögenhet, som han ökade genom svartabörsaffärer. På Bösendörfergatan hade han en ypperligt inredd våning. Det var svårt att få honom fast. Enligt wienerpolisens utsago försökte han fly. Man sköt ned honom från hustaket.

Folkdomstolen har under Rácz ordförandeskap under flera dagar behandlat pilkorsarnas massmord. Domstolens medlemmar, som voro vana vid åtskilliga grymheter, ryggade tillbaka inför de omänskligheter, som avslöjades vid vittnesmålen. Gábor Csiszár, József György Tál, József Hajk och László Polesch hängdes. Dessa grymheter återgavs ånyo, när man förde processen mot "ingenjörbrodern" László Andrejkovics och Lujza Háý, vilka man också hängde.

De flesta grymheterna torde ha begåtts av den flydde pilkorsaren Miklós Kovács ("Öcsi"), vilken slutligen också infångades. Det framgick att Kovács och Lujza Háý slagit sina offer blodiga och bränt deras hud med brinnande cigaretter, varefter de väckt sina avsvimmande offer till medvetande genom att låta het stearin droppa på dem. Offren tvingades vidare att slicka upp sitt eget blod från golvet.

Lajos Tál och "dödsbrigadens" ledare Mihály Balog undkommo.

Under en sorgedustjänst den 8 januari 1947 avtäcktes en minnestavla över de dödade martyrerna från Jókaigatan 1. De i tidningarna publicerade med svarta ramar försedda inbjudningarna till denna sorgfest lydde sålunda: "Anhöriga och de som kommit undan med livet samlas den 8 januari 1947 klockan 4 e. m. till en minnestavlas avtäckande och till sorgedust-

tjänst i f. d. legationshuset Jókai-gatan 1. Denna högtid hålles till minnet av dem, som bodde i legationshuset Jókai-gatan 1 och vilka under tiden 8—12 januari 1945 mördades av pilkorsarna antingen i pilkorshuset Városházgatan 14 eller vid Donaukajen."

WALLENBERG PROTESTERAR

Wallenberg protesterade mot bortsläpandet av invånarna i legationshuset hos Nidosi, som vid denna tid var de beväpnade pilkorskrafternas befälhavare på Pestsidan, och hos Kurt Rettmann i pilkorshuset på Városházgatan. Närvaron av de tillfångatagna ännu levande skyddslingarna, som befunno sig i huset Városházgatan, hemlighölls för Wallenberg och det fanns inte heller längre någon myndighet, som hade bemyndigande att förfoga i enlighet med Wallenbergs önsknings.

"Besöket" i Városházgatan 14 beskrives av Károly Szabó sålunda:

"I porten stodo två vakter med kulsprutepistoler. Var och en, som gick in, måste undergå kroppsvisitering. Till och med de 'bröder', som gingo in, måste — om de icke hörde till huset — avlägga sina vapen, vilka de först återfingo, då de gingo ut. Man måste gå över en mörk gård till källaringången. I den valvformade källaren gingo vi omkring bland idel gestalter från undre världen fram till det verkliga skyddsrummet, där Nidosi och hans sällskap höllo till. I det halvmörka rummet upptäckte vi först Nidosis väninna, som låg på en divan och åt småkakor. På bordet, kring vilket Nidosi, Kurt Rettmann och fänrik Darabont sutto, brunno ljus kring en döds-kalle. Nidosis sällskap förklarade, att de 'inte hade en aning om fallet Jókai-gatan 1'."

Károly Szabó berättar att aktionen mot Jókai-gatan var en hämnadeakt. Man hade lovat pilkorsarna pengar, som de icke hade fått. Vörösvári hade berättat för honom, att "man försökt att bedra honom, men att man gjort en dålig affär".

Till förmån för dem, som förts till centralgettot, försökte legationens anställda att intervensera hos polisinspektör Lócsey, som uppehöll sig i källaren Városházgatan 14, sedan hans kontor hade bombarderats. Han var en gammal, utan tvekan godsinnad man, som försvann hos tyskarna på Gellertberget. På dennes begäran skrev Wallenberg följande brev:

Högvälborne Polisinspektör István Lócsey,
T. f. regeringskommissarie för judarnas sammanflyttning

Budapest

Aberopande personliga samtal med mina kansliledare har jag äran att översända Eder en lista över de personer, som från det med exterritorialrätt försedda huset Jókai-gatan 1, förts till Városházgatan 14 och senare till centralgettot och ber Eder, Herr Kommissarie att förfoga så, att de, som äro upptagna i förteckningen, måtte föras över till legationslokalerna i Tátragatan 6 där de kunna placeras.

Jag är Eder utomordentligt tacksam, Herr Kommissarie, för Edert tillmötesgående i denna angelägenhet och förblir
med utmärkt högaktning

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

HUMANITÄRA AVDELNINGENS CENTRALTJÄNSTEMÄN UNDKOMMA LYCKLIGT

På kvällen den 8 januari lyckades man befria de 156 skyddslingar, som förts bort från legationsbyggnaden Ullöivägen 2—4. En av de förföljda, som utsatts för dessa pilkorsarnas vansinnesdåd, har berättat följande:

"Den 8 januari på kvällen klockan 7 var stämningen ytterst upprörd i källaren i legationshuset på Ullöivägen. De flesta skyddslingar, som hade dragit sig tillbaka hit, lägo redan på sina halmadrasser, när pilkorsare i svart uniform och armbindlar kommo in. I källaren kastade de sig över den judiska avdelningen. De skyndade sig att tillägna sig alla värdesaker, dessutom en filt och en päls och grälade på oss och skändade oss hela tiden fruktansvärt med ord, som knappast kunna återgivas.

Det var en mörk kväll, när de anmodade oss att ställa upp på led framför husväggen. Kort därefter befalldes vi att marschera i riktning mot Maria Theresia-kasernen. Vi knuffades ner för en trärappa, som ledde direkt från gatan ner i en källare. När vi kommo ner, mottogos vi av ett par pilkorsare, som pryglade oss. Källaren var för övrigt full av pilkorsare — de flesta berusade. Några lägo på golvet i redlöst tillstånd. Om man tillfälligtvis stötte till någon i den stora trängseln, skreko de högt, att de judar, som knuffade till dem, skulle skjutas. Plundringen fortsatte också här. Men eftersom den inte kunde vara effektiv i denna trängsel, kommanderades vi åter upp på gatan och måste ställa upp oss längs kasernens front mot Ferencsringen.

Häriifrån fördes vi över till Ferencsringen 41 och föstes in i en fullkomligt

mörk lokal i första våningen. Fönstren mörklades ytterligare med filter, varefter stearinljus tändes.

Vi delades upp på tre rum, de s. k. avklädningsrummen. Hotelserna fortsatte och man meddelade, att alla värdesaker skulle tagas ifrån oss, så att inte fiskarna i Donau skulle äta upp dem. Det fanns också sådana "bröder", som viskade till oss, att vi skulle lämna våra saker till dem "så att inte bara de stora fick dem". De skulle "förvara" dem åt oss.

På så sätt förgick tiden — till vår lycka. Ty medan vi väntade hann räddningsaktionen sättas i gång. Pilkorsarna pratade med varandra om vilken av dem, som skulle föra oss till Donau. Det var mycket kallt och minorna kreverade ständigt därute. Detta var förmodligen anledningen till att partisoldaterna drogo sig för det "arbete", som de annars med så stor entusiasm brukade åtaga sig. Några åberopade, att de hade haft uppdraget flera dagar i rad, andra förklarade däremot att de skulle tjänstgöra följande dag.

Några av oss försökte göra gällande, att de kommit hit såsom "oskyldiga", eftersom de inte voro judar. En moder och hennes lilla barn hade nästan lyckats i sina strävanden, då en partisoldat vände sig till barnet och började fråga ut det. Om de verkligen voro kristna, så skulle de åtminstone kunna trosbekännelsen. Även om det lilla barnet verkligen hade kunnat trosbekännelsen, skulle det säkerligen inte ha kunnat rabbla upp den i detta tillstånd — pojken var dödsförskrämd av mängdens skrik och oväsen. Han kunde inte alls. Därför blev såväl barnet som modern slagna. Det spelade ingen roll, var slagen togo, man bara pryglade på.

Tiden förflöt. Plötsligt märktes emellertid att något var på färde. Vi sågo först Károly Szabós gestalt i den kända "läderrocken". Vi visste att våra räddare hade kommit. Under Pál Szalais ledning trängde en polisstyrka med kulsprutepistoler och handgranater in. I spetsen befann sig poliskapten Gyula Gyulai. Man hade fått order från stadshuset att i största hast bege sig till vår undsättning och uppmanats att vara skjutberedd, och i alarmbilen hade man rusat genom gatorna. Szalai ställde de närvarande pilkorsarna till ansvar och frågade: — Hur kan ni bära er åt så mot de svenskar, som haft till uppgift att förplåga flyktingarna?

På Szalais order fördes vi alla tillbaka till Üllöivägen. Bland oss befann sig också Lajos Stöckler, gettots ledare, som den 5 januari hade flyttat in tillsammans med sin familj i legationskällaren.

På Wallenbergs anhållan avlägsnades de fältgendarmer, som bevakat legationsbyggnaderna, och ersattes med pålitligare poliser, vilka rekommenderades av Szalai. Dessa upprätthöllo också vakten fram till belägringen.

DE SISTA KRAFTANSTRÄNGNINGARNA

Den 10 januari skriver Wallenberg ännu ett brev till dr Ernő Vajna. Han får nämligen underrättelse om, att två av legationens tjänstemän, István Keller och Sándor Engelmán "försvunnit". Under belägringens fasor gick Wallenberg personligen igenom samtliga legationshus (Személynökigatan, Klotildgatan och Arany Jánosgatan) för att övertyga sig om, att de två försvunna inte befunno sig i något av dem. (Telefonen fungerade inte längre och andra människors liv ville han inte sätta på spel.) Sedan kan konstaterat, att de inte funnos någonstans, skrev han följande till Vajna:

Kungl. Svenska Beskickningen tillåter sig härmed att anhålla om intervention i följande ärende:

Kungl. Beskickningens tjänstemän István Keller och Sándor Engelmán begåvo sig i tjänsteärende den 9 januari 1945 klockan 11 från beskickningens kontor Arany Jánosgatan 16 till ett annat av beskickningens kontor. De båda tjänstemännen ha emellertid varken anlänt till det ifrågavarande kontoret eller återvänt till Arany Jánosgatan.

Kungl. Svenska Beskickningen anhåller vördsamt att efterforskningar efter de försvunna måtte företagas och att de, om de skulle anträffas, godhetsfullt måtte återlämnas till beskickningen.

Kungl. Beskickningen uttalar redan på förhand sitt tack för det älskvärda tillmötesgåendet.

Budapest den 10 januari 1945.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Från den 11 januari finnes ännu ett brev med Wallenbergs namn:

Poliskammaren i distrikt V

Budapest

Herr Polisöverinspektör Tarpataky.

Tillhanda.

Centrala överkommendanturen har på Beskickningens begäran kommanderat två polisvakter till Beskickningens lokal vid Harmincadgatan 6.

Med hänsyn till, att det är internationellt bruk, att legationsvakten är permanent, anhåller Kungl. Beskickningen att den vaktpersonal, som för närvarande står till beskickningens förfogande, måtte få stanna kvar, efter-

som den är väl förtrogen med lokalerna och känner beskickningens tjänstemän.

Beskickningen svarar för förplägnaden av vaktpersonalen.

Kungl. Beskickningen uttalar redan på förhand sitt varmaste tack för tillmötesgåendet.

Budapest den 11 januari 1945.

Raoul Wallenberg.
Legationssekreterare.

Anledningen till detta brev var, att pilkorsare den 7 januari hade trängt in bland de i Fosterländska banken boende skyddslingarna. József Györi och dr Escher voro ledarna. Trots Wallenbergs personliga protester började de välja ut dem av skyddslingarna, som de ville taga med sig. En broder till en av bankens främsta tjänstemän, en kapten, lockade emellertid ut de två pilkorsledarna på "galej" och hällde i dem så mycket alkohol, att han för tillfället avvärgde faran.

Detta brev var Wallenbergs sista skriftliga, officiella kontakt med pilkorsmyndigheterna. Också han måste nu fly, sedan man från alla håll gjort honom uppmärksam på, att hans liv aldrig varit i större fara än nu. Han kunde dessutom endast konstatera, att de ännu verksamma myndigheterna befunno sig i upplösning. Anarki härskade i staden.

Wallenberg hade den 7 januari i stadshusets skyddsrum bett Georgio Perlasca, att spanska legationen skulle ge honom skydd för några dagar, eftersom han inte kände sig säker någonstans nu längre. Han såg nu, att pilkorsarna respekterade den spanska legationen. Han hade hört att pilkorsarna traktade efter hans liv. Perlasca ställde beredvilligt sin legation till Wallenbergs förfogande, men Wallenberg kom aldrig. Sedan den dagen träffades aldrig Wallenberg och Perlasca.

Den 10 januari kallade Wallenberg Károly Szabó till Fosterländska bankens skyddsrum. Wallenberg meddelade honom, att han önskade bege sig över till ryssarna — skulle man inte kunna ordna det på ett skickligt sätt? Károly Szabó lovade att undersöka möjligheterna. (Det är tydligt att Wallenberg sysselsatte sig med tanken på förverkligandet av en gammal plan. I december efter jul hade en intensiv diskussion förts i schweiziska legationens hus vid Szabadságplatsen. I den av flämtande stearinljus belysta kretsen befunno sig då Schweiz' chargé d'affaires Harald Feller, vidare dr Peter Zürcher, vilken på uppdrag av konsul Lutz, som befann sig i Buda, skötte alla skyddslingsärenden, emigrationsavdelningens ledare Miklós Krausz och dr Wilhelm Károly. Wallenberg infann sig också till denna diskussion, vid vilken man behandlade frågan om hur Wallenberg

och Feller skulle kunna ta sig över till ryssarna för att informera dessa om det fruktansvärda läge, i vilket stadens invånare befunno sig, och påskynda stadens intagande.

Omedelbart efter denna diskussion den 29 december häktade pilkorsarna Schweiz' chargé d'affaires Feller tillsammans med dennes fästmö baronessan Perényi, vilka fördes till Andrássyvägen 47, där de behandlades utomordentligt illa. Efter detta var det inte längre tal om planens realiserande. Endast Wallenberg sysselsatte sig ännu med tanken på den.

På kvällen meddelade Szabó, att fronten natt Thökölyvägen. Han hade talat med en god vän, en kapten, som likaledes tillsammans med sin fru ville "ta sig över". Denne var benägen att ta med sig Wallenberg och dennes chaufför, ingenjör Langfelder, som Wallenberg önskade. Szabó meddelade, att också han skulle komma med — han ville emellertid vända tillbaka efter en dag.

Wallenberg talade länge med flera olika personer om detta. Man avrådde honom emellertid från planen, som man fann mycket äventyrlig. Så blev det då ingenting av den. Han hade för övrigt kommit på en ny idé.

Den 11 januari kom Szabó på nytt till Fosterländska banken, varifrån han på Wallenbergs önskan tillsammans med Wallenberg, Andor Balog och dr Sándor Hahn åkte ut i bil till Vácivägen 70. Wallenberg besökte de flyktingar, som placerats här och antecknade, vad som behövdes för den planerade hjälpaktionen. Inte ens den minsta detalj gick honom förbi.

Efter detta besök tog Wallenberg avsked av Károly Szabó. Han talade om, att han skulle flytta bort från Fosterländska banken eftersom hans situation hade blivit mycket osäker. Han bad Szabó att denne också i fortsättningen skulle tillsammans med Szalai göra allt, som kunde göras i skyddslingarnas intresse.

På kvällen den 11 januari tog han avsked av sina trognaste medarbetare i Fosterländska banken. De flesta av dem återsåg honom inte. Han frågade dem:

— Mina herrar, finns det något mer, som vi kan göra?

Man förklarade enstämmigt att nu kunde man inte längre göra någonting.

Efter denna förklaring reste Wallenberg bort i sin bil tillsammans med Vilmos Langfelder.

WALLENBERGS SISTA DAGAR I BUDAPEST

Fram emot kvällen den 11 januari kom Wallenberg med sin chaufför till Benczurgatan 16, där det internationella Röda korsets avdelning "T" arbetade. Avdelningen "T", som bestod av några arbetspliktiga, vilka uträttade transportärendena, leddes av dr György Wilhelm. Wallenberg meddelade, att han hade för avsikt att tillbringa några dagar hos dem. Anledningen var att han inte längre kände sig säker i den egna våningen, då inte blott pilkorsarna utan också tyskarna traktade efter hans liv, dels ansåg han att VI:te distriktet, där de befunno sig, inom kort skulle erövrats av ryssarna. På så vis skulle han fortast kunna upptaga kontakt med dessa i skyddslingarnas intresse.

Den 12 januari kom han ännu en gång till skyddsrummet i svensket Ullöivägen 2—4. Här skrev han för sista gången under några skyddspass. Då man bad honom förlänga de provisoriska pass, som utgingo den 15 januari, svarade Wallenberg, att han var övertygad om, att det var onödigt. Han tog avsked med att säga, medan han visade på de ruiner, som vitt och brett utsträckte sig omkring dem:

— Det är ett historiskt ögonblick. "I Stalingrads ruiner", skrev jag under skyddspassen.

Centralbyråns tjänstemän sågo inte heller Wallenberg någon mera gång.

*

Vi ha några viktiga data om Wallenbergs sista dagar i Budapest. Den 12 januari var Wallenberg för sista gången i stadshusets skyddsrum, där han talade med pilkorsarnas förtroendeman, Pál Szalai, vilken för övrigt sedan julen varit skyddslingarnas hemlige hjälpare. Enligt vad Szalai senare har berättat, sade Wallenberg följande:

— Emedan jag inte längre anser legationsbyggnaderna tillräckligt säkra för min person, har jag flyttat över till en god vän. Där kommer jag att avvakta befrielsen. Eftersom ni flyttar till Buda, ber jag er vara vänlig att tillsammans med Károly Szabó hjälpa skyddslingarna. Kom efter Budas befrielse över till legationshuset vid Ullöivägen. Därifrån far vi tillsammans till marskalk Malinovski, och sedan tar jag er snart med till Sverige och presenterar er för svenske kungen!

Klockan halv fem på eftermiddagen den 12 januari kom Wallenberg till schweiziska legationen för att, som han sade, taga avsked. Han sökte upp Palestinaavdelningens ledare, Miklós Krausz, som lämnade tillbaka de 200.000 pengö och vissa papper, som Wallenberg bett honom ta hand om, när pilkorsarna angrepo legationshuset i Gyopárgatan. Han sade till Krausz,

att han skulle försöka att komma över till Malinovski i Debrecen. Han hoppades, att denne skulle ta emot honom vänligt, eftersom Sverige företrädde Sovjets intressen i Ungern, och tillmötesgå hans önskningar, bl. a. att snarast möjligt upplösa gettot, ty där avleds fler och fler människor för varje dag, som gick. Han ansåg, att om inte gettot togs genom en ytterst snabb och oväntad aktion skulle både pilkorsare och tyskar kanske i sista minuten försöka att utrota dess invånare.

Detta var en av orsakerna till att Wallenberg omedelbart efter befrielsen beslöt sig för att resa, trots de fullkomligt osäkra förhållandena.

Dr György Wilhelm och hans kamrater ha redogjort för de sista dagar, som Wallenberg tillbringade hos dem:

— Den 13 januari besatte ryssarna yttersta delen av Városliget- och Benczúrgatan. Den ryske majoren Dimitrov Demtjinkov ryckte in i spetsen för sina soldater. Béla Révai, som fungerade som tolk, presenterade Wallenberg, vilken i egenskap av svenskarnas chargé d'affaires behandlades med yttersta respekt. (Wallenberg visade också sin på ryska utfärdade legationslegitimation.)

På Wallenbergs begäran lämnades två permanenta vakter kvar vid det under Internationella Röda Korsets skydd stående huset och kontoret. Wallenberg tog sina nödvändigaste saker med sig och tillsammans med chauffören Langfelder och den ryske majoren reste han in bakom frontlinjen. Pengarna och portföljen överlämnade han till dr György Wilhelm.

BEFRIELSEN AV LEGATIONEN VID ÜLLÖIVÄGEN

Den 15 januari nådde ryssarna det hus på Üllöivägen där centralbyrån var inrymd. Det var ett hus med tre fronter. Skyddslingarnas vakt fungerade ännu, medan tyskarna på gatan gjorde desperata försök att med intensiv eldgivning uppehålla de framstormande ryssarna. Den svenske skyddsling, en arbetspliktig, som tjänstgjorde som portvakt, skyndade vid halv fyrtiden ned till de övriga skyddslingarna, som förde ett rätt out hårdligt liv i mörker och väntan. Han ropade fram legationsläkaren István Szécsi och förklarade, att sårade tyskar, som dragit sig tillbaka in i porten, fordrade hjälp. Medan dr Szécsi gav första hjälpen, hade ryssarna trängt in från Barossgatan i den i källaren inrymda kontorslokalen. Tyskarna drogo sig tillbaka.

En del av skyddslingarna beslutade sig för att lägga sig och sova i mörkret. Vid tvåtiden natten mellan den 15 och 16 väcktes de emellertid av

ett fruktansvärt brak och dån och mängder av handgranater regnade ner i skyddsrummet från ruinerna ovanför — tyskarnas sista hälsning. Källarens invånare vacklade fram i ett kaos av murbruk, tegel och damm och togo sig upp till Barossgatan, där ryssarna trängde fram. Samtidigt bjödo tyskarna kraftigt motstånd i luften. En förbittrad strid försiggick över Ullöivägen, medan handgranaterna gingo som på löpande band mellan de båda stridande parterna. Och mitt emellan dem försökte de svenska skyddslingarna att skydda sig under bord och halmmadasser och vad de hittat. Det var trehundra människor — bland dem många blivande mödrar och ammande kvinnor. Packade tätt intill varandra, halvt kvävda av den starka krutröken mitt i den rasande striden försökte skyddslingarna att befria sig ur sitt fruktansvärda läge. I nära 12 timmar pågick denna fruktansvärda kamp över källaren vid Ullöivägen. Många civila sårades. Efter nästan gränslösa svårigheter lyckades svenskarna att komma ut till Barossgatan genom ryska linjen ner i källaren till Ullöigatan 22.

DET INTERNATIONELLA GETTOTS BEFRIELSE

Efter Elemer Milkós död övertog Rezső Müller personligen ledningen av expeditionen vid Tátragatan 6.

Tátragatan 6 sörjde också under dessa svåra dagar för förplägnaden av de cirka 4.000 skyddslingar, som ännu befunno sig i främlingsgettot. Huset stod under skydd av en trupp på 25 poliser under ledning av polisöverlöjtnant Akos Csató.

Den 12 januari fingo poliserna order om att lämna de skyddade husen åt sitt öde och flytta in i pilkorshuset vid Szent Istvánriugen, där de skulle vara beredda på eldgivning. Rezső Müller och Ödön Gergely försökte övertala Csató att inte följa ordern utan stanna kvar hos skyddslingarna med sina män. Överlöjtnanten skickade bort tre pilkorsvänliga element och talade sedan med de övriga om förslaget. Csató och hans män erhöilo på begäran svenska skyddspass. Polistruppen slog sig sedan ner i främlingsgettot, där den stannade till befrielsen. Detta gav en viss känsla av säkerhet för gettots invånare.

På natten den 14 januari konstaterade poliserna, att tyskarna sakta dragit sig tillbaka medan pilkorsarna och ett polisregemente från Debrecen höll fronten vid Pozsonyivägen. Följande dag förflöt under en förklarligt nervös stämning.

Fram emot kvällen gick överlöjtnant Csató upp till en vakt och när han återvände meddelade han, att också poliserna dragit sig tillbaka till Buda. Man kunde inte heller se en enda pilkorsare. Rezső Müller och hans kolleger lyckades övertala Csató att han tillsammans med en rysktalande arbetspliktig, dr József Wirth, och tre poliser skulle försöka få kontakt med ryssarna. Vid halvtvåtiden på natten återvände överlöjtnanten utan poliserna och den tolkande läkaren. Han meddelade, att han orienterat ryssarna om läget och bett dem upphöra med all vidare skottlossning.

Ryssarna skickade honom tillbaka för att han — som bevis på sina uppgifters riktighet — skulle föra över hela polistruppen också. Csató gick också utan dröjsmål över med sina femton poliser, vilka klockan 6 på morgonen förde in ryssarna i främlingsgettot utan att ett enda skott föll.

Så lyckades alltså befrielsen av det internationella gettots invånare den 16 januari på morgonen. Det skedde utan något offer 48 timmar tidigare än den uppgjorda planen. (Några medarbetare från Tátragatan 6 gingo några dagar senare under Rezső Müllers ledning till Békeplatsen, där de inrättade ett svenskt sjukhus i Richárd Sterns maskinfabrik. Dessutom startade de en utspisningsaktion för den fattiga befolkningen i Angyalföld.)

WALLENBERG TAR AVSKED AV SINA SKYDDSLINGAR

Följande dag, den 17 januari ankom Wallenberg helt oväntat till det internationella gettot. Om de händelser, som föregingo detta besök har György Szöllösi berättat:

"Den 10 januari på natten förberedde vi, Wallenberg, Langfelder och jag, Wallenbergs bil för en längre resa. Vi voro då i garaget vid Muzeumgatan. Vi packade ihop livsmedelspaket och i bensintanken gömde vi en större kvantitet guld och juveler, som Wallenberg ville ta med sig. Det var fråga om, att han skulle fara ner till Debrecen och sedan vidare till Sverige för rapport."

Enligt György Wilhelm kom Wallenberg tillbaka i en rysk bil på morgonen den 14 januari. I hans sällskap var den tidigare nämnda ryske majoren Demtjinkov. Han sade, att han bodde på Erzsébet Királynégatan och att han kommit för att hämta sina saker (kappsäckar och andra tillhörigheter). Dessa skulle han ta med sig, ty han skulle flytta över till ryska högkvarteret. Han tog emot sin portfölj av dr György Wilhelm. I den befunno sig också Wallenbergs 222.000 pengö. Han var på gott humör och gjorde lustiga kommentarer över läget.

Den 15 januari återkom den älskvärde major Demtjinkov — enligt dr György Wilhelm — till kontoret vid Benczurgatan. Men denna gång var han ensam. På vår förfrågan svarade han att Wallenberg enligt vad han visste rest till högkvarteret.

(Dr György Wilhelms vittnesmål tycks vara riktigt. Han har emellertid misstagit sig på datum. Dr Ferenc Zöld, Gyula Vágó och István Rádi, f. d. medlemmar i T-gruppen, ha vittnat, att Wallenberg återkom den 17 januari och att Demtjinkov först anlände den 18. Detsamma har dr László Petö vittnat.)

Den 17 januari anlände Wallenberg tidigt på morgonen, som vi tidigare sagt, till Tátragatan 6. Om detta viktiga besök låta vi några ögonvittnen berätta.

Rezsö Müller berättar:

"Den 17 januari tidigt på morgonen kom till vår stora överraskning Raoul Wallenberg i sin bil till oss. Dr László Petö och en rysk officer voro med honom, vidare ingenjör Vilmos Langfelder, hans chaufför. Wallenberg gick upp till kontoret i första våningen ensam, utan följeslagare. Den ryske officer, som varit med honom i bilen, promenerade fram och tillbaka på gatan hela tiden. Wallenberg sade till mig:

— Jag kommer nu att resa till Debrecen med den ryske överstelöjtnanten

så att jag kan få kontakt med både den ryska kommandanturen och den ungerska regeringen. Jag hoppas kunna vara tillbaka ganska snart. Jag kan inte säga någon exakt tid för min återkomst, eftersom jag inte vet hur länge jag behöver stanna. Jag ber er att också i fortsättningen leda aktionen så som ni anser det vara bäst. Skall jag lämna några pengar här? Hur mycket behöver ni?

Jag sade honom, att han skulle ge oss så mycket, som han själv ansåg att vi skulle behöva. Han tog ut 100.000 pengö ur portföljen, som innehöll en mycket stor summa pengar. Kassör Jenö Biró tog emot dem och lämnade ett kvitto. Jag är övertygad om att åtminstone 1 miljon pengö fanns kvar i portföljen. När han tog avsked sade han följande:

— Inte sant, ni vet också, att det finns briljanter och värdeföremål i Fosterländska bankens valv utan något som helst papper?

Jag svarade, att jag kände till det och undrade varför han frågade mig om det.

— Jag ville bara påminna er om att också ni är vittne till det.

Efter besöket, som varade omkring en kvart, gick han ner igen och for bort i bilen. Dr László Petö talade senare om för mig, att det från början varit meningen, att också han skulle ha följt med. Först gingo de emellertid upp till hans bostad och på hans moders enträgna böner avstod han från denna plan. Wallenberg tog avsked av honom och reste därifrån tillsammans med sin chaufför Langfelder och den ryske officeren. Jag vill också säga, att de värdeföremål, som befunno sig i Fosterländska bankens valv, på direktör Wohls begäran senare överlämnades till en tjänsteman vid svenska beskickningen."

Ödön Gergely vittnar om Wallenbergs sista besök:

"Den 17 januari kom Wallenberg oväntat till oss tidigt på morgonen. Han uttryckte sin stora glädje över att man lyckats rädda största delen av skyddslingarna undan skräckregimen och förklarade att han måste skynda sig eftersom bilen väntade nedanför. Han skulle resa till marskalk Malinovski i Debrecen och till ungerska regeringen. Han förhörde sig vidare om hur befrielsen hade tillgått och om skyddslingarnas tillstånd. Han överlämnade en större summa pengar och sade, att vi efter bästa förmåga skulle sörja för de våra eftersom han inte kunde komma tillbaka från Debrecen förrän tidigast om åtta dagar. Vi pratade lugnt under ungefär en kvart, varefter han avlägsnade sig."

Änkefru Elemer Milkó och hennes son Gyula Milkó vittnade båda att Wallenberg hade kört bort från expeditionen i en ljusblå bil i riktning mot Ujpest. Han var iklädd sin sportkostym vid avresan.

Från expeditionen skyndade sig Wallenberg till det några steg därifrån belägna svenska sjukhuset.

Sysslomannen i sjukhuset Pál Névi har vittnat följande:

"När jag dagen efter befrielsen uppehöll mig i sjukhusets port såg jag Wallenberg komma emot sjukhuset. Han hade två för mig främmande herrar i sitt sällskap. Jag skyndade mig fram till honom, hälsade och redogjorde i korthet för sjukhusets tillstånd. Allt detta hände under en promenad på Wahrmanngatan. I hörnet av Légradygatan halkade Wallenberg på den isiga trottoaren och föll. När han steg upp fick han syn på tre gamla män, som kom ut ur porten bredvid, och fortfarande hade sin gula stjärnor på sig. Det syntes, att han hade slagit sig, men det nonchalerade han fullkomligt. Han visade på stjärnbärarna och sade med strålände ögon:

— Jag är lycklig att min mission ändå inte varit alldeles förgäves.

Han förhörde sig ytterligare om sjukhuset. Jag följde honom sedan till Dunaparkcaféet, där jag tog avsked av honom. När han steg in i bilen sade han, att han skulle fara direkt till Debrecen, men att han skulle bemöda sig om att komma tillbaka så snart som möjligt."

WALLENBERG BEGER SIG UT PÅ SIN SISTA RESA

Dr László Petö ger följande sammanfattande bild av det sista sammanträffandet med Wallenberg. Dr Petö var, som vi tidigare meddelat, en gammal god vän till Wallenberg. Wallenberg sökte under hela sin vistelse i Budapest upp sin gamle barndomsvän och många gånger besökte han också dennes familj, advokaten Ernö Petö, som var en av det judiska rådets ledande medlemmar. Den unge dr László Petö var även officiell kontaktman mellan judiska rådet och Wallenberg. Om det sista sammanträffandet berättar han följande:

"Jag för min del höll mig gömd i Bulyovszkygatan. Den 17 januari gick jag över till Benczurgatan 16 för att hälsa på mina vänner där. Där träffade jag Wallenberg, som kommit för att ta avsked och hämta sina saker. Han hade ryggsäck och sovsäck med sig. Han sade att han skulle hälsa på även skyddslingarna på Tátragatan innan han reste till Debrecen. Eftersom jag också ville besöka mina vänner i det skyddade kvarteret, satte vi oss i bilen, som väntade utanför huset. Det var inte hans vanliga Studebaker. Den lät han vara kvar, eftersom han inte ansåg den vara lämplig för sådana turer. Också denna vagn körde Vilmos Langfelder, Wallenbergs ständige chaufför.

Vilmos Langfelder var en ung maskiningenjör bland de arbetspliktiga. Eftersom han hade fått svenskt skyddspass genom sin svägers, Gyula Simon, svenska släktingar, hade han placerats i det svenska kompaniet på Jókai gatan. Senare kom han till Üllöivägs kansliet. Eftersom han hade utomordentligt stor praktik som bilförare blev han snart Wallenbergs chaufför.

Wallenberg lärde sig att uppskatta honom. Från och med slutet av december reste han ständigt tillsammans med Langfelder och i januari, när Wallenberg flyttade från plats till plats, och ingen annan visste, var han gömde sig, var alltid Langfelder med honom, dag och natt.

Langfelder hade blivit mer än chaufför. Han var privatsekreterare och förtrogen medarbetare. Wallenberg blottade sina planer och sina tankar för honom. Langfelder var en ordkarg, tyst människa, som aldrig sade ett ord för mycket till någon. Hans närmaste familj — en syster och sväger — talade sista gången med honom omkring den 10 januari, när han tittade in till dem på några minuter i legationsbyggnaden på Révaigatan.

Efter det besöket sågo de honom inte. De hörde aldrig något annat från honom, än att han ständigt var tillsammans med Wallenberg. Han var med Wallenberg, när denne startade till Debrecen första dagen efter befrielsen den 17 januari.

"Förutom Wallenberg och mig, fortsätter dr Petö, fanns en dr István Szabados i vagnen, likaledes en arbetspliktig ur T-gruppen. Wallenberg, som var på briljant humör, visade på de motorcyklister, som följde vagnen. En rysk motorcykel med en rysk soldat i full rustning körde, bakom honom satt en annan beväpnad soldat och i sidvagnen en rysk officer, som titulerades 'kapitan'.

— Dessa är hitkommenderade för min räkning, sade han på tyska, jag vet inte om det är för att skydda mig eller för att vakta mig. Jag vet inte om jag är gäst eller fånge, tillade han.

När vi nått Tátragatan 6 gick jag upp tillsammans med Wallenberg i kansliet en halv trappa upp, där han fullkomligt oberörd talade om allt han ville. Den ryske kaptenen gick fram och tillbaka nere på gatan.

Jag lämnade Wallenberg en stund eftersom jag ville besöka en god vän, som uppehöll sig i det skyddade kvarteret. Jag talade om detta för Wallenberg, som väntat på mig mycket otåligt och förebrädde mig min försening, eftersom han ville ge sig av snarast möjligt. Dr Szabados stannade hos sina släktingar i det internationella kvarteret. Han kom inte tillbaka med oss.

Så startade vi då gemensamt hemåt. På vägen råkade vi ut för något mycket otureligt — jag tror att det var på Vácivägen. Av en tillfällighet stötte vi samman med en lastbil, som transporterade ryska soldater till fronten. I den inre staden pågingo striderna ännu med stor intensitet. Efter sammanstötningen hoppade de ryska soldaterna hojtande ner från vagnen och grälade våldsamt på Langfelder, som de ansågo vara skuld till det hela. De ville ta honom med sig. Då kom emellertid den ryske officeren på motorcykeln emellan och förklarade, att det var fråga om 'en utländsk diplomat' och befriade Langfelder. Vi kunde fastställa att ena stänkskärmen på vår bil hade skadats något, vilket emellertid på intet vis hindrade vagnens drift.

På vägen berättade Langfelder, att det enligt de ryska följeslagarna endast var en fråga om dagar, när Buda skulle falla. När jag hörde detta förklarade jag, att jag inte ville följa med till Debrecen, eftersom mina föräldrar höllo sig undan i Buda. Jag ville söka upp dem så snart som möjligt, eftersom de säkerligen voro oroliga för min skull. På veckor hade de inte hört något från mig. Wallenberg förstod mig. Han körde mig till hörnet av Arénavägen och Benczurgatan. Vi togo ett mycket varmt farväl, och jag önskade honom allt gott på den under nuvarande omständigheter verkligt äventyrliga resan. Därefter försvann bilen ur min åsyn."

Så långt räcker dr Petös rapport. Han var alltså den, som sist talade

med Raoul Wallenberg i Budapest. Från det ögonblicket har ingen sett honom mera.

Redan i början av november hade Wallenberg inför sina närmaste medarbetare i legationens lokal på Ullöivägen framlagt en plan på en omfattande organisation, vilken skulle hjälpa de deporterade omedelbart efter krigets slut.

Den 5 november hade han kallat Rezső Müller till sig och givit honom i uppdrag att organisera den sociala avdelningen. Wallenberg meddelade honom samtidigt, att han följande dag skulle ge honom viktiga och mycket förtroliga meddelanden.

Följande dag kallade han redan klockan 6 på morgonen Müller till sig. Wallenberg bad honom, att han skulle hemlighålla de meddelanden han nu skulle få tills kriget hade avslutats. Därefter sade han, att han egentligen kommit till Ungern på uppdrag av War Refugee Board och att han med dess medel utförde sin understödsverksamhet. Denna pekuniära källa skulle också stå till hans förfogande, när kriget, som otvivelaktigt skulle sluta till de allierades favör, om några månader nått sitt slut.

— Det är min tanke, sade Wallenberg, att man måste planera en hjälpaktion för tiden efter befrielsen då man i samband med ryssarnas inmarsch måste hjälpa många olyckliga människor.

Så började det. Efter några dagar framlade Müller sitt förslag, vilket Wallenberg diskuterade tillsammans med de i denna affär invigda: Hugo Wohl, Vilmos Forgács, Andor Balog och dr Pál Hegedüs. Från och med nu föddes dagligen en ny idé. Man planerade och grubblade, ändrade och förbättrade tills slutligen frågan var mogen för ett grundligt utarbetande.

I slutet av november gav Wallenberg Müller anvisning om att anskaffa en lokal, där man ostörd skulle kunna utarbeta detaljerna. Denna fann man i Fosterländska banken vid Harmincadgatan, som i alla avseenden var synnerligen lämplig. Byggnaden var ytterst stabil och försedd med förstklassiga skyddsrum, med många telefoner, pansarvalv och kassaskåp. Centralen vid Ullöivägen, som var fylld till bristningsgränsen, var verkligen föga lämplig för ett arbete, som måste utföras i lugn och utom räckhåll för allmänheten. Rezső Müller och hans närmaste medarbetare placerades i Fosterländska banken.

Wallenberg, som ansåg att pilkorsarna eller tyskarna kunde störa förberedelserna, förbjöd sina medarbetare att meddela något om denna aktion. Till sin vän Koloman Lauer i Stockholm omnämnde han emellertid saken i ett brev av den 8 december 1944:

Käre Koloman!

Jag förmodar att jag inte kommer att få något ytterligare tillfälle att skriva till Dig.

Dina släktingar äro anställda vid legationen och alla äro ännu vid god hälsa. Om andra personer kan jag inte ge Dig några upplysningar. Dessutom arbeta följande familjer hos mig: paret Sternberg, László Kelemen och paret Jacobovits.

Då sådana omstörtande händelser ha inträffat de senaste dagarna, kan jag inte befatta mig med andra enstaka personer. Min arbetsbörda är nämligen så stor, att jag inte längre kan sysselsätta mig med enskildas öden. Jag har 340 anställda och dessutom andra medhjälpare. I mitt kansli bo över 700 personer. Arbetet är oerhört intressant.

Jag välver en plan på att efter ryssarnas ockupation — då jag ju ändå inte kan komma hem — starta en intressentförening för återvinnande av judarnas förmögenhet.

Läget i staden är ytterst äventyrligt. Banditer ströva omkring i staden, pryglar, skjuter och torterar människorna. Bland personalen har jag själv haft 40 fall av bortföranden och misshandel. På det hela taget är vi på gott humör och gläder oss åt kampen.

Tyvärr har jag ingen tid att skriva. Jag ber Dig vända Dig till UD, om Du vill veta mer.

Jag har tidigare deponerat kr. 2.000 hos Mellaneuropeiska för den humanitära aktionen. Jag ber Dig att inbetala denna summa på mitt specialkonto i Enskilda Banken.

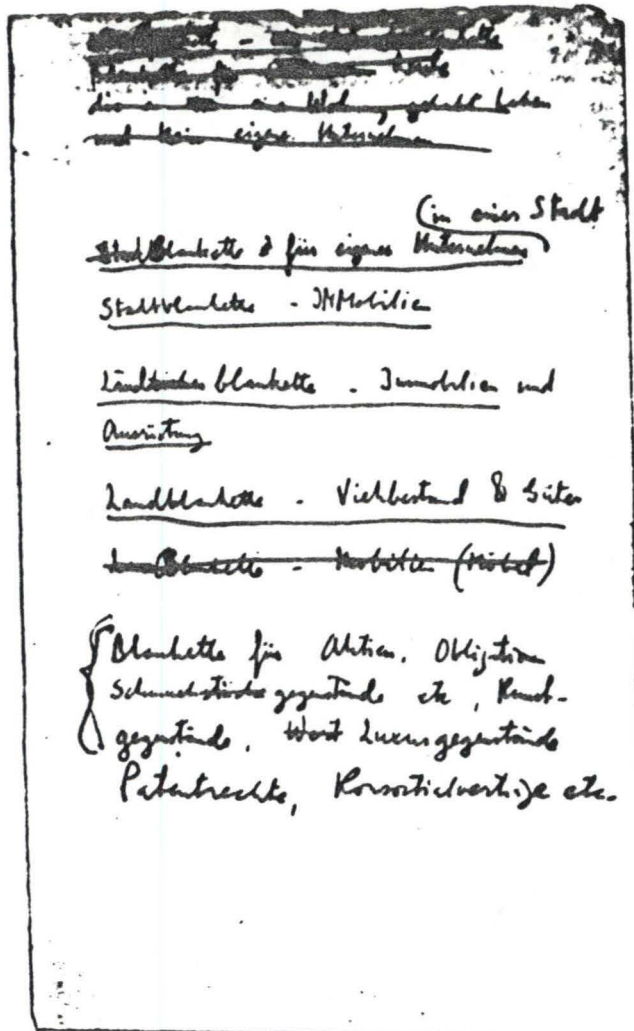
Slutligen ber jag Dig att ännu en gång fråga hos Jacob Wallenberg, vad som händer med min plats vid Huvudsta, när jag blir borta så länge. Jag ber Dig om telegrafiskt svar.

Med hjärtliga hälsningar förblir jag Din

R. Wallenberg.

När Wallenberg såg, vilka mängder av människor, som drogo västerut under december månad, ändrade han sina ursprungliga planer och utvidgade den påtänkta aktionen.

Planen på en storstilad internationell organisation, i stil med förra krigets Nansenplan, föresvävade honom. Han ville grundlägga en sådan hjälpaktion, som icke bara önskade hjälpa skyddslingarna och deras deporterade anhöriga, utan också de hundratusental, som dragit västerut. Hans mål var nu att organisera dessas hemförande, deras utplacering i nytt arbete samt hjälpa dem, som kommo hem utblottade på allt.

Bilderna i detta uppslag visar Wallenbergs egenhändiga uppteckningar om Nansenplanen. I högra hörnet är skrivet Jeggyörü = vigselring.

Förberedande åtgärder hade redan vidtagits. Enligt de uppgjorda planerna skulle administrationen ha uppdelats i tre grupper.

Till den första gruppen hörde följande frågor:

Arbetsanställningar. Utländsk avdelning. Rättsavdelning. Utländsk representation. Förplägnad.

Inom ramen för den andra gruppen föll:

Statistik. Personalavdelning. Planering. Organisation. Kassa. Bokföring. Korrespondens. Kontroll. Ekonomisk avdelning.

Den tredje gruppen:

Spaningsavdelning. Bostadskontor. Informationsavdelning. Rådgivning. Beträffande aktionsplanens realiserande och garantin för de materiella medlen funnos tre olika förslag:

I. Om den nya ungerska regeringen erkänner denna aktion, skall institutionen grundas med statligt stöd.

II. Om den ungerska regeringen inte är benägen att erkänna den, skall en "Wallenbergs humanitära aktion" grundas. Denna skall starta med en investering av 200.000 svenska kronor. Av dessa ställer Wallenberg 100.000 till förfogande av de pengar han har från Amerika, av återstående 100.000 kr. garanterar Wallenberg 30 %, Müller 30 % och återstående 40 % ge, respektive garanterar Hugo Wohl, Vilmos Forgács, Andor Balog och dr Pál Hegedüs.

III. Om frågan inte kunde ordnas på detta sätt skulle ett nytt aktiebolag eller en förening bildas vars ledning blir aktionens verkställande organ.

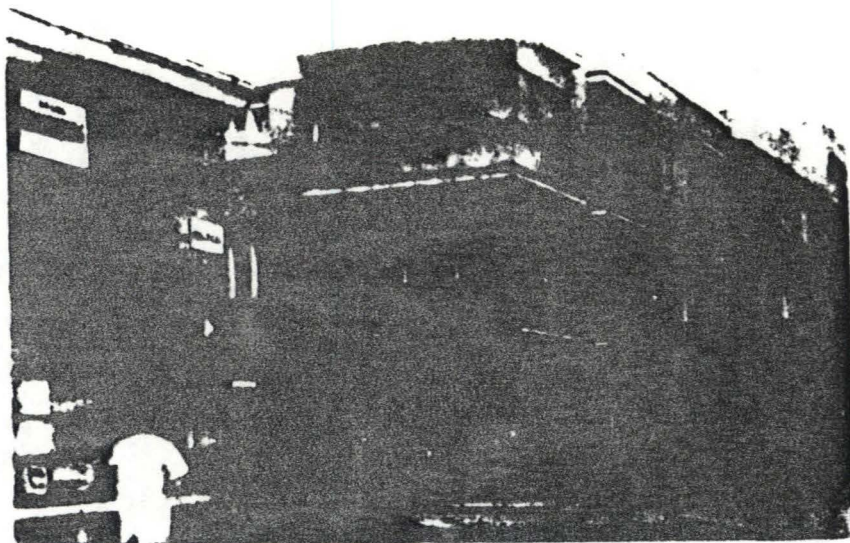
Som synes såg Wallenberg helst, att den nya regeringen i Debrecen skulle acceptera hans plan och klä den i statlig dräkt. Därför skyndade han att så snart som möjligt komma till Debrecen för att skaffa marskalk Malinovskis medgivande och tillstånd och förhandla med ungerska regeringen, som han ville vinna för saken.

Wallenberg hade intresserat sig för organisationens minsta detaljer. Hans egenhändiga anteckningar finnas kvar, i vilka han noterat de nödvändiga frågearken och planerade kartotekens uppläggning. Dessa ha naturligtvis skrivits på tyska, men ett och annat ungerskt ord, som han lärt sig under de månader han tillbragt i Ungern, har också smugit sig in. Sålunda se vi ordet "jegygyürü" (vigselring) vilket han fann särskilt komiskt med sina två "gy" efter varandra:

Wallenberg förberedde också texten till det upprop i vilket han först ville vända sig till det ungerska folket och i vilken den lösningen, som här betecknats som version III, kommer i fråga. Uppropet har han dikterat på tyska. I svensk översättning lyder det:

Kungl. Svenska Beskickningen

Jag ber om overseende med att jag för första och sista gången på detta anspråksfulla sätt i första person vänder mig till allmänheten. Men jag anser det vara nödvändigt för många lidande människors skull, eftersom mitt namn är bekant från Kungl. Svenska Beskickningens humanitära aktion, vars ledare jag hittills har varit. Många tusenden ha visat mig förtroende i

Raoul Wallenberggatan i Budapest.

min hjälpverksamhet och jag appellerar till detta förtroende för följande sak.

Jag är svensk, son av ett neutralt land. Mitt land och jag ha aldrig uppfattat neutraliteten som en bekväm, passiv uppgift. Tvärtom. Mina landsmän äro mycket mindre okänsliga för mänsklighetens lidande än de lidande själva. I Sverige fällas tårar för hela världens olyckliga, man sörjer över de försvinnande kulturella och civilisatoriska värdena, och hela landet är uppfyllt av vilja att hjälpa. Denna vilja att hjälpa har omsatts i den svenska regeringens handlingar och i de svenska humanitära institutionernas verksamhet. Som alla veta, var en av dessa aktioner beskickningens så kallade humanitära aktion i Ungern.

Fastän denna humanitära aktion har varit fullkomligt opolitiskt och opartiskt verksam, så finns det dock vissa hämningar för en sådan aktion, dels beroende på internationella mellanfolkliga förbindelser, dels dikterade av andra motiv.

Sedan flera månader har jag nu sett det ungerska folkets lidanden och — jag får väl säga det — själsligt deltagit i dem, som om de varit mina egna. Jag ser nu klart alla de områden, på vilka en brådskande hjälp är nödvändig.

Inom ramen för en beskicknings eller en statlig institutions begränsade aktion är enligt min uppfattning den nödvändiga hjälpen genomförbar endast delvis och förhalad till följd av formaliteter. Vid den nu inträffade vändningen i Ungern har jag och mina medarbetare beslutat att separera från den av Svenska Beskickningen ledda humanitära aktionen och skapa en ytterst aktiv och snabbt ingripande privat verkande organisation.

Jag tillåter mig att nedan skildra på vilka områden vi vilja och enligt min åsikt och erfarenhet också kunna hjälpa. Vi skola — som jag hoppas — kalla inte blott den svenska regeringen och de svenska välfärdsinstitutionerna att stödja vårt arbete utan också alla övriga liknande institutioner i hela världen. Men vi skola endast arbeta med dessa institutioners stöd, fritt, snabbt och effektivt, väl medvetna om situationens alla möjligheter.

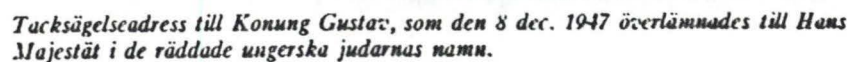
Vi ha beslutat att skapa en organisation med vars namn och program jag nu träder inför offentligheten. Det är ingen rent humanitär organisation, utan också en ekonomisk, ty som vi bedöma läget, är en genomgripande humanitär aktion utan motsvarande uppbyggd ekonomisk hjälporganisation begränsad och i många avseenden ineffektiv.

På mina medarbetares önskan kalla vi organisationen "Wallenberg-institutionen för räddning och återuppbyggnad". Det skall vara en organisation, som i viss mån skall ge självhjälp på kooperativt sätt åt alla deltagare.

Administration och personal för denna organisation står till mitt förfogande. Mina medarbetare har jag lärt känna under största nöd. Jag har haft tre synpunkter för ögonen när jag valt dem, nämligen: medkänsla, ärlighet, handlingskraft.

I vår verksamhet vill vi gå de snabba vägar, som privata handlingar och privat ledning bjuda. Vi vill taga statlig eller internationell hjälp i anspråk och föra in den i vår verksamhet utan att den skall förorsaka dröjsmål i genomförandet av hjälpen. Jag nämner endast de viktigaste områdena, som vår verksamhet kommer att omfatta:

Uppsökande av försvunna familjemedlemmar, speciellt återförande av barn till föräldrarna... återupprättande av existenser... rättshjälp för krigsskadade... återställande och upptagande av ekonomiska och affärsförbindelser... skapande av arbetsmöjligheter... massförplägnad... lindring av bostadsnöden och bostadshjälp... insamling och fördelning av bohag... repatriering och emigration... (särskild avdelning för judisk hjälp och återställande av judiska levnadsmöjligheter)... omhändertagande av föräldralösa... räddning av kulturvärden... läkarhjälp för enskilda och samhällen... bekämpande av epidemier... medicinavdelning och hjälp till medicin... planerings- och byggavdelning för samhällen

och industrier... beredskapsläger... beredskapssjukhus... nödhjälps-
arbete och dess internationella placering... humanitär och ekonomisk
informationstjänst.

Inramningen till vår organisation står färdig för alla ovan uppräknade
uppgifter. Vi ha väl överlagt möjligheterna och kommit till det resultatet,
att vissa schematiseringar och grupperingar är den enda vägen till snabb
arbetsmöjlighet.

Därför ha vi normaliserat uppgifterna, ty de skador och de lidanden,
som vi har för avsikt att reparera, äro i de flesta fall identiska och lik-
nande varandra. Vi skola förelägga vederbörande inhemska, utländska
och internationella myndigheter och institutioner alla dessa normer och
låta dem godkännas och effektivt företräddas av vederbörande. På detta
sätt kommer en snabb arbetsmöjlighet att garanteras. Uppskattandet av
skador planeras i svenska kronor, kursen fastställs av vårt institut.

Medlen till vår verksamhet vill vi inte hämta ur främmande källor,
intressenterna skola själva skaffa fram dem. Vi vill inte heller låta vårt
institut ställas under beskydd av någon annan institution eller sätta den
under förmyndarskap av någon ekonomisk källa eller personlighet. Vår
organisation betyder en kooperativ självhjälp. Den, som vänder sig till
oss, är samtidigt moraliskt och ekonomiskt intresserad inte blott i den egna
utan också i den gemensamma aktionen. Var och en som vänder sig till oss
kommer att prövas av oss och blir sedan medlem av vårt institut, i vilket
han inte blott finner hjälp i sina egna angelägenheter, han är även en vinst-
berättigad innehavare i vårt instituts ekonomiska framgång. För ekono-
miska, planerings- och bankprestationer kommer vederbörande avdelning
av vårt institut att beräkna en lämplig procent.

Sålunda kommer vårt institut att göra sig oberoende inte blott i fråga
om förvaltningen utan också i finansieringen. Vi vilja inte mottaga några
gåvor, vi vill inte heller ge några. Var och en skall hjälpa till och bygga
upp. Jag själv ställer mina egna medel till förfogande endast som lån,
blott som en upptakt till början.

Vi underskatta icke svårigheterna, som vi måste slå en bro över. Men
vi ha hittills lärt oss att fort övervinna stora svårigheter. Vår erfarenhet
och vår vilja till hjälp är enligt min uppfattning inte bara värdefulla utan
kunna också genast göras fruktbärande.

Jag antar, att jag har uttryckt mig tillräckligt klart, och att Ni nu äro
på det klara med våra syften.

Om Ni vill använda vår organisation till självhjälp, så vänd Er till vår
informationsavdelning.

R. W.

Så slutar det upprop, som Wallenberg ville offentliggöra, sedan han kommit tillbaka från Debrecen och fått tillstånd av ungerska regeringen och ryska överkommen-lanturen.

Detta var alltså Wallenbergs stora Nansenplan. Ett otroligt mått av ambition och vilja att hjälpa fyllde den 32-årige svensken. Efter den stora framgång, som den ungerska humanitära aktionen blivit, ville Wallenberg grunda en världsorganisation, värdig de nordiska folkens stora humanitära hjältars verk — i Elsa Brändströms, Fridtjof Nansens och Folke Bernadottes spår ...

WALLENBERGS NAMN OCH ANSEENDE RÄDDAR GETTOTS 70.000

Den 16 januari diskuterade Budapests försvarare i högkvarteret i tunneln möjligheten av att jaga ut alla Pests borgare mot de ryska linjerna. Striderna hade nått Kalvinplatsen. Alldeles invid gettots plankor försökte den fruktanvärda avvärjningselden från de tyska kanonerna att bereda ännu ett kort uppskov för de massor av försvarare, som nu slogo till reträtt.

I stadshuset, där de pilkorsare och nazister, som ledde Pests försvar, hade sitt högkvarter, rådde numera fullkomligt kaos. Alla gjorde sig färdiga för ett försök att nå Buda. De avgörande timmarna närmade sig. Pál Szalai meddelade en av gettots modigaste ledare, Miksa Domonkos, vid dennes sista besök, att han fått meddelande om att gettots invånare skulle utrotas under den kommande natten. Man skulle därför dra ut spikarna i gettots plankor och fly i så stor utsträckning som möjligt. Szalai å sin sida skulle göra vad han kunde, men man kunde aldrig veta vilket resultat han skulle uppnå.

Efter befrielsen vittnade Pál Szalai inför folkdomstolen om de steg, som han hade tagit, och berättade följande:

"Två dagar före gettots befrielse under de sena eftermiddagstimmarna kom en polisofficer ner i mitt ämbetsrum i stadshusets skyddsrum och rapporterade, att i hotell Royal stod 500 tyska soldater och 22 partisoldater beredda, och dessutom ville man kalla ut 200 poliser, vilka under den kommande natten skulle kommenderas ut till massmord. Han meddelade vidare, att jag omedelbart måste ingripa om det skulle kunna hindras. I stadshuset befann sig också Károly Szabó, som var kontaktman mellan Wallenberg och mig. Jag förhandlade med honom om, hur vi skulle kunna förhindra denna mordaktion. Jag gick också till dr Ernő Vajna, vilken förklarade, att han kände till saken. Han hade emellertid ingen lust att förhindra den.

I stadshuset befann sig vidare tyske generalen Schmidhuber, befälhavaren över den nazistiska division, som kallades Feldherrnhalle, och vars soldater voro inkvarterade i Royal. Enligt min uppfattning höll han sig på avstånd från härvarande tyska politiska generaler. Genom en SS-officer vid namn Fritz bad jag att få företräde hos honom. Jag frågade honom, om han visste vad som planerades och sade — på Szabós inrådan — att Wallenberg sagt, att om han inte förhindrade detta missdåd så komme han att få bära ansvaret för vad som hände. Man skulle inte ställa honom till svars som soldat utan som mördare.

Schmidhuber kallade till sig barberarbiträdet Vilmos Lucska, den parti-

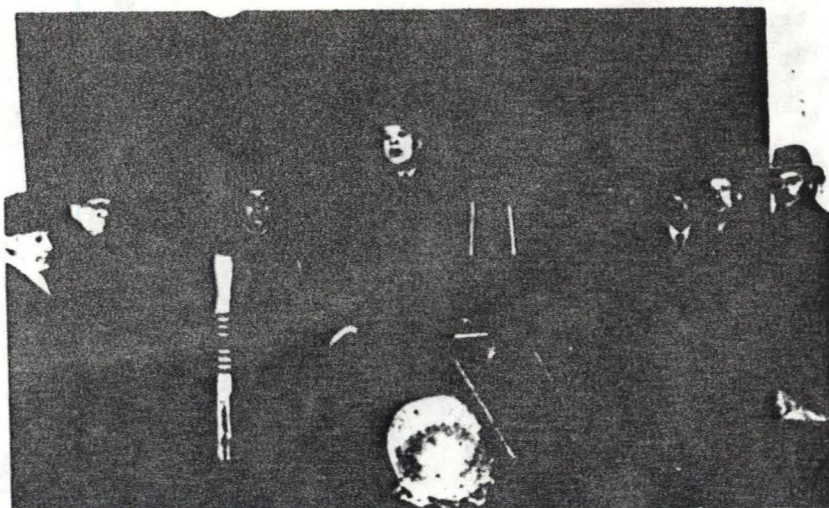
*Minnestavlan som uppsatts
på Jokaigatan 1.*

soldat, som skulle ha lett hela aktionen. Han kallade likaledes till sig en SS-kapten vid namn Mummi, som stod i spetsen för tyskarna i Royal, vidare dr Ernö Vajna och polisinspektör Kubissi, vilka han därpå tvingade att hindra mordplanernas realiserande. I stället för Mummi kom en tysk sergeant med Vilmos Lucska. Schmidhuber lät häkta tysken, Vajna lät däremot Lucska gå.

Alltså verkade Wallenbergs namn och person till den grad, att man genom att åberopa honom kunde hindra denna fruktansvärda ogärning. Den Röda armén vällde fram, stadshusets ledare flydde som råttor över till Buda och i deras spår följde Pests försvarare."

Wallenberg satte sig över alla regler, alla diplomatiska föreskrifter. Han handlade som hans mänskliga känslor dikterade och var beredd att med sitt eget liv som insats kämpa till slutet för varje förföljd.

257

Minnestavlan inviges av de räddade skyddslingarna.

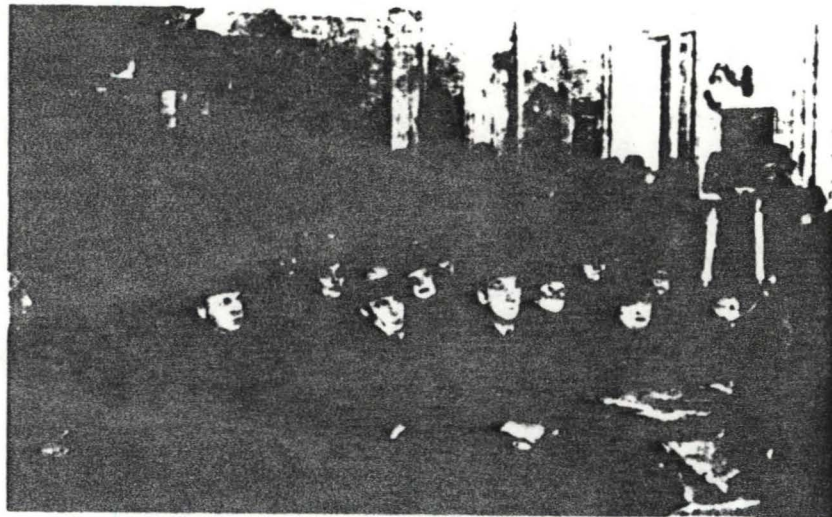
Han har inte känt någon trötthet och ingen omöjlighet: under fullkomlig hängivenhet och med full entusiasm har han givit sin unga kraft.

Betydelsen av hans arbete ligger inte bara i att han genom det svenska skyddet har räddat några tusen människor. Den största betydelsen har det faktum att nazisterna och pilkorsarna inte fingo härja fritt — de voro tvungna att se, att varje deras steg övervakades och följdes av den unge svenske diplomaten. För Wallenberg fanns det ingen hemlighet. Pil-korsarna kunde inte lura honom. De kunde inte handla fritt, de ställdes till ansvar för de förföljdas och dödsdömdas liv. Wallenberg var "världens observerande öga", den som ständigt ställde förbrytarna till ansvar.

Detta är den stora betydelsen av Wallenbergs kamp i Budapest.

*

Budapests mosaiska församling gav sitt sammanträde den 21 juni 1945 formen av en hyllning till Raoul Wallenberg. Det högtidliga mötets protokoll skickades till Wallenbergs famlj. Samtidigt beslöt man, att en paviljong i det ur ruinerna uppståndna judiska lasarettet i Budapest skulle få namnet Wallenbergspaviljongen.

Ännu en bild från invigningen. I första raden sitta de räddade.

Presidenten i ungerska nationalförsamlingen har den 24 oktober 1945 skickat en tacksambetsadress till konung Gustav. Även mosaiska församlingen har med anledning av konungens 40-åriga regeringsjubileum den 8 december 1947 uttalat sitt tack för interventionen.

Den 3 oktober 1946 talade riksdagsmannen Miklós Kertész i nationalförsamlingen om Raoul Wallenbergs hjältemodiga kamp. Han skildrade sitt första möte med Wallenberg och sade bl. a.: "Wallenberg begärde fakta om vår situation. Jag hade exakta uppgifter, men då jag inte gärna ville nämna alla dessa fasor meddelade jag honom endast torra siffror. Jag sade, att 139 tåg med 431.000 människor lämnat landet vid Kassa. Den unge diplomaten bleknade och ryste. Då visste man redan, att budet hade utgått, att alla judar i Ungern skulle utrotas."

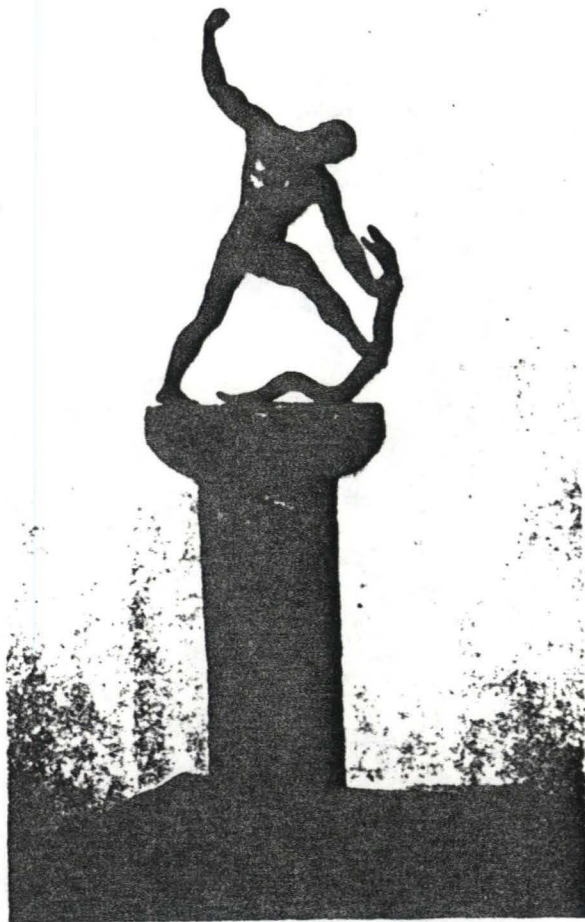
Wallenbergs insats kommer att förevigas i ett monument i Budapest. Monumentet skall resas i S:t Istvánparken och skall vittna för kommande generationer om denna den svenska nationens store son och om hans legendariska verk — räddningen av hundratusentals människoliv.

Monumentet skall stå där vid stranden av Donau och förkunna, att utan hans verk skulle Donaus vågor ha drivit ytterligare tiotusentals stympade lik med sig.

I sekler skola föräldrar berätta för sina barn, farföräldrar för sina barn-

barn, hur den sagolike hjälten kommit från Norden för att rädda deras liv, hur han med ett vitt papper i handen besegrat den till tänderna beväpnade pilkorsdjävulen.

Raoul Wallenberg kan aldrig glömmas. Ty icke blott statyn, inte bara litteraturen, inte bara brons och papper skola föreviga hans namn och hans hjältemodiga handlingar, utan också den outplånliga tacksamheten och vördnaden från de tusentals människor han räddat.

Modell till det planerade Wallenbergsmonumentet.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Förord	7
Inledning	9
Raoul Wallenbergs familj och levnadshistoria	13
World Jewish Congress vädjar till svenskarna	30
Den svenska hjälpaktionen i Budapest inleder förhandlingar i Stock-	
holm om Wallenbergs placering i Ungern	32
Wallenberg får diplomatiskt uppdrag	39
Kung Gustafs budskap till Horthy	40
Wallenbergs reseförberedelser	43
Situationen i Budapest vid Wallenbergs ankomst	47
Wallenbergs första rapport	53
P. M. beträffande judeförföljelserna i Ungern	55
Protokollen från Auschwitz	59
Wallenbergs privatbrev	63
Ett andra P. M. över de ungerska judarna	66
Wallenbergs förslag till hjälpens organisation	70
Audiens hos Horthy	74
Den svenska humanitära aktionen organiseras	75
Tre rapporter: Aktionens avveckling planeras	76
Skyddspassens historia	85
Vem fick skyddspass och hur?	86
Wallenberg räddar också privat	92
Kamp under Szélasikuppens första dagar	94
Också Danielsson håller stånd	96
De första dagarnas fasor	98
Noter och åter noter	100
	261

Resultatet: de skyddades rätt erkännes på nytt	102
Aterkallandet av de "arbetspliktiga" skyttegravsgrävorna	103
De politiskt förföljdas skydd	106
Viktiga beslut till skydd för den judiska kvarlevan i Ungern	108
Vilseförande reseförberedelser	110
Wallenberg befriar förföljda i synagogan	111
Wallenberg drar in Szálasis utrikesminister i hjälparbetet	113
De neutrala sändebudens nyaste noter och deras verkan	114
De svenska skyddslingarna komma i internationellt kvarter	119
Notstrid om de förföljdas räddning	121
Repatriering hotar	126
Övermänsklig kamp för skyddslingarna	129
Wallenbergs sista rapport	131
Den svenska räddningsorganisationen	136
Befrielsen av de till deportering dömda svenska arbetspliktiga	138
Wallenberg avrustar på eget bevåg	144
Hjälpen till de deporterade	146
Wallenberg på dödsvägen till Hegeyshalom	147
Skyddslingsprotokollets hårda kamp	160
Midnattsrazzia hos Svenska Röda Korset	162
Wallenbergs sista maning	164
Resultatlös kamp för de deporterades befrielse	172
Wallenberg i Schubhauslägret	175
Föga framgång, mycken motgång	176
De neutrala sändebudens sista not	184
Pilkorsarna besätta och svenska skyddslingar återtaga svenska legationen	186
Den "fege" Wallenbergs hjältemodiga kamp	190
Pilkorsbanden på mord- och plundringståg mot svenska legationshus	198
Wallenberg i pilkorsarnas rövarkula	205
Wallenbergs hjältemodiga kamp för skyddslingskvarteren under nazismens sista dagar	208
Wallenberg räddar de svenska skyddslingarna genom ett genialt schackdrag	215
Ytterligare steg för att säkra den stora segern	218
262	

Tragedien i Jókai-gatan 1	220
Wallenberg protesterar	231
Humanitära avdelningens centraltjänstemän undkommo lyckligt ..	232
De sista kraftansträngningarna	234
Wallenbergs sista dagar i Budapest	237
Befrielsen av legationen vid Ullölvägen	238
Det internationella gettots befrielse	240
Wallenberg tar avsked av sina skyddslingar	241
Wallenberg beger sig ut på sin sista resa	242
Wallenbergs namn och anseende räddar gettots 70.000	256